

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATASE ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA BİNBAŞI E.
W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ**

**Hazırlayan
Seyfi Ali DURMUŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Cengiz KARTIN**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2020
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATASE ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA BİNBAŞI E.
W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Seyfi Ali DURMUŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Cengiz KARTIN**

**Ağustos 2020
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Seyfi Ali DURMUŞ

İmza :

İNTİHAL

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı:.....
.....
.....

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../20..... tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Adı Soyadı :.....
Öğrenci No :.....
Anabilim Dalı :.....
Bilim Dalı :.....
Program Adı :.....

Danışman:.....
(Adı-Soyadı ve İmza)

Öğrenci:.....
(Adı-Soyadı ve İmza)

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“ATASE Arşivi Belgeleri Işığında Binbaşı E. W. C. Noel’in Faaliyetleri” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Seyfi Ali DURMUŞ

Danışman
Doç. Dr. Cengiz KARTIN

Tarih Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Cengiz KARTIN danışmanlığında **Seyfi Ali DURMUŞ** tarafından hazırlanan “ATASE Arşivi Belgeleri Işığında Binbaşı E. W. C. Noel’in Faaliyetleri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

(Tez savunma sınav tarihi
yazılacaktır.)

JÜRİ:

Danışman :Doç. Dr. Cengiz KARTIN

Üye : Doç. Dr. Hikmet Zeki KAPCI.....

Üye : Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Fransız ihtilali ile birlikte dünyada yaygınlık kazanan milliyetçilik akımı 19. yüzyılda sömürgeci batılı devletler tarafından yeni coğrafyaların ele geçirilmesinde ve rakip devletlerin zayıflatılması amacıyla kullanılacak bir araç haline gelmiştir. Bu aracı etkili şekilde kullanmak amacıyla Avrupalılar tarafından Osmanlı topraklarına gönderilen seyyahlar, gezginler, tüccarlar, konsoloslar ve arkeologlar; faaliyet gösterdikleri yerlerde bulunan din, milliyet ve mezhep farklılıklarını keşfederek yeni ırklar ve topluluklar tanımlama çabasına girişmişlerdir. Bu çalışmada Binbaşı E. W. C. Noel'in faaliyetleri arşiv evraklarına ve tetkik eserlere dayalı şekilde ele alınarak bu sürecin nasıl işlediği değerlendirilmiştir. Binbaşı Noel, İngiltere'nin Hindistan Bakanlığına bağlı olarak çalışan bir istihbarat görevlisidir. I. Dünya savaşı yıllarında; Kafkasya'da, İran'ın Ahvaz kentinde ve Irak'ın Süleymaniye kentinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Noel'i ve faaliyetlerini doğru şekilde tahlil edebilmek için İngiltere'nin Ortadoğu'ya yaklaşımını ve bölge üzerindeki politik amaçlarını incelemek gerekmiştir. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde; Türk İngiliz ilişkilerinin başlangıcından, Mondros Mütarekesine kadar olan tarihsel süreç ele alınmıştır. İkinci bölümde; İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik politik yaklaşımının temelleri üzerinde durularak, Binbaşı Noel'in faaliyetleri arşiv evraklarına dayalı şekilde incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise arşiv evraklarının transkripsiyonlarına ayrılmıştır.

Öncelikle tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, yoğun iş temposu arasında, çok değerli vakitlerini ayırarak bana destek ve yardımlarını esirgemeyen Tez Danışmanım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Cengiz KARTIN 'a teşekkür ederim.

Ders döneminde bizlere emek veren, bilgi ve birikimleri ile bizleri aydınlatan saygıdeğer hocalarıma ayrı ayrı minnet ve şükranlarımı sunarım. Dünyaya gözlerimi açtığım günden beri beni destekleyen her durumda yanımda olan ve üzerimde tarif edilemez emeğe sahip olan bütün aileme teşekkür ederim. Son olarak Lisansüstü eğitimim sürecinde ailevi sorumluluklarımı hafifleten ve çalışmam için bana gerekli şartları sunan eşim Asiye DURMUŞ 'a ve oğlum Metehan'a ayrıca teşekkür ederim.

Seyfi Ali DURMUŞ

Ağustos 2020

ATASE ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA BİNBAŞI E. W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ

Seyfi Ali DURMUŞ

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Danışman Doç. Dr. Cengiz KARTIN

ÖZET

Türk İngiliz ilişkileri 16. yüzyılda ticari nedenlerle başlamıştır. Osmanlı Devletinin sahip olduğu jeopolitik konum ile siyasi ve ekonomik imkanlar, İngiltere'yi Osmanlı Devletine yaklaştırmıştır. 18 yüzyılın ortalarına kadar iki devlet arasındaki ilişkiler ticaret odaklı yürütülmüştür. 18. yüzyıl boyunca Hindistan'da İngiliz hakimiyetinin giderek yayılması, Osmanlı İngiliz ilişkilerine yeni boyutlar getirmiştir. Üç kıtaya yayılan Osmanlı toprakları İngiltere'nin doğu sömürgelerine ulaşmak için en kısa yol olması nedeniyle büyük önem kazanmıştır. Fransa ve Rusya, İngiltere'nin sahip olduğu mümbit topraklara ulaşmak ve aynı nimetlerden kendileri de faydalanabilmek için Hindistan'a giden yollar üzerinde nüfuz ve hâkimiyet mücadelesine girişmekten geri durmamışlardır. 19. yüzyıl boyunca büyük devletler arasında Osmanlı toprakları üzerinde kıyasıya bir rekabet yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı ise Sömürgeci devletlere Osmanlı topraklarını paylaşma fırsatı sunmuştur.

Osmanlı Devleti Mondros Ateşkes anlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmiştir. Bu anlaşmayı, I. Dünya Savaşında yapılan gizli anlaşmaları uygulamak için bir fırsat olarak gören İngiltere ve müttefikleri stratejik öneme sahip olan bölgeleri işgal etmişlerdir. 3 Kasım 1918'de Musul'a giren İngiltere bölgede hakimiyetini kalıcı hale getirebilmek amacıyla Kürt aşiretlerini yanına çekme politikası takip etmiştir. Bu amaçla bölgeyi ve Kürt halkını iyi tanıyan ajanları bölgeye gönderilmişlerdir. Osmanlı Devletinin fiilen sona erdiği bu buhranlı devirde ülke genelinde ayrılıkçı faaliyetler hız kazanmıştır. Tarihsel süreçte devlete karşı isyan ederek marjinalleşmiş bazı Kürt aileleri tarafından Kürt Teali Cemiyeti kurularak galip devletler nezdinde birtakım temaslara girişilmiştir. I. Dünya Savaşı boyunca Kafkasya'da, İran'da ve Irak'ta İngiliz istihbaratı için çeşitli görevler yürütmüş olan Binbaşı Noel, mütareke döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeşitli faaliyetlere girişmiştir. İngiltere adına Güneydoğu Anadolu'daki aşiretleri kazanmaya çalışan Binbaşı Noel ile sözde Kürt bağımsızlığı için çalışan İstanbul'daki Kürt Teali liderleri işbirliği yaparak bölgede zararlı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler karşısında Mustafa Kemal Paşa ve vatansever askerler

tarafından kıyasıya bir mücadele verilmiş ve İngiltere'nin emperyalist emellerine set çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Binbaşı Noel, Aşiret, Kürt, Güneydoğu Anadolu

**ACTIVITIES OF MAJOR E. W. C. NOEL IN THE LIGHT OF ATASE
ARCHIVE DOCUMENTS**

Seyfi Ali DURMUŞ
Erciyes University Institute of Social Sciences
Master Thesis
Advisor Assoc. Dr. Cengiz KARTIN

ABSTRACT

Turkish-English relations started in 16th century because of commercial causes. Thanks to geopolitics locations of Ottoman Empire, political and economical opportunities brought closer England to Ottoman. Until the middle of 18th century, relations among two states were focused on only trading. Throughout 18th century spreading dominance of English brought new dimensions to relations of Ottoman and England. Ottoman lands spreading three continents became more important to reach the east colonies for the shortest way. France and Russia wanted to gain England's colonies and utilize same resources. They couldn't stop themselves attempting to fight authority on ways of India. In 19th century, big states competed with each other on Ottoman Empire. The First World War provided a chance of sharing Ottoman lands for imperialist states.

Ottoman Empire withdrew by signing Mondros Armistice Agreement. England and allied forces occupied the strategic regions to this agreement to fulfill sacred plans in The First World War. On November of the 3rd, 1918 England entering Mosul tried to gain Kurdish tribes to make more its power permanent. So England sent spies knowing Kurdish people well there. In this years Ottoman lasted actually, racist activities increased in the all country. In historical process, some marginalised Kurdish families rising against government founded Kurdish Fellowship. Winner states used this campaign their own profits. The Major Noel officiating for English Intelligence in the Causasus, Iran and Iraq during the first World war, was active in the southeast Anatolia region in term of armistice. The Major Noel tried to become nearer to the Kurdish families in southern anatolia in the name of England. The Major Noel cooperated with leaders of Kurdish Fellowship in Istanbul and they made harmful activities in this region. Mustafa Kemal and patriot soldiers fought against these activities and stopped imperialist working of England.

Key Words: England, The Major Noel, Kurdish Fellowship, Southern Anatolian

İÇİNDEKİLER

ATASE ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA BİNBAŞI E. W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
İNTİHAL	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. KONU.....	1
2. AMAÇ	2
3. YÖNTEM	3

1. BÖLÜM

İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU SİYASETİ

1.1. Birinci Dünya Savaşına Kadar Türk İngiliz İlişkileri	4
1.2. İngiltere'nin Ortadoğu'ya İlgisi ve Girişi.....	12
1.3. İngilizlerin Kürtlerle İlişkileri ve Bölgedeki Faaliyetleri.....	19
1.4. Osmanlı Devletinde Kürt Hareketleri	24
1.4.1. Mondros Anlaşmasına Kadarki Süreçte Kürt Hareketleri	24
1.4.1.1. Kürtler Özelinde Merkezileşme Karşıtı Hareketler ve İsyanlar ..	24
1.4.1.2. Kürtçülük Faaliyetleri	35
1.4.2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Sonraki Dönemde İstanbul'daki Kürt Dernek ve Teşkilatları ve Bunların Faaliyetleri	39

2. BÖLÜM

İNGİLTERE'NİN POLİTİKALARI, AMAÇLARI VE E. W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ

2.1. İngiltere'nin Kürt Meselesindeki Politikaları ve Hedefleri	50
2.2. E. W. C. Noel Kimdir?	61

2.3.	Binbaşı Noel'in Anadolu'ya Gelişi.....	62
2.3.1.	Binbaşı Noel'in Diyarbakır'daki Faaliyetleri.....	74
2.3.2.	Binbaşı Noel'in İstanbul'daki Girişimleri	78
2.3.3.	Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci gelişi	83
2.3.4.	Binbaşı Noel'in Malatya'ya Gelmesi ve Ali Galip Hadisesi	85

3. BÖLÜM

E. W. C. NOEL İLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ

3.1.	Binbaşı Noel'in Mardin'deki Faaliyetlerine Dair Telgraf.....	101
3.2.	Binbaşı Noel'in Mardin'den Halep'e Gideceğine Dair Telgraf.	102
3.3.	Binbaşı Noel'in Midyat'a Gideceğine Dair Telgraf	102
3.4.	Binbaşı Noel'in Beşinci Fırka Kumandanı ile Görüşmesine Dair	103
3.5.	Binbaşı Noel'in Midyat ve Savur Seyahatine Dair Telgraf.....	104
3.6.	Binbaşı Noel'in Diyarbakır'a Geldiğine Dair Telgraf	105
3.7.	Binbaşı Noel'in Söylemlerinde Değişikliğe Gittiğine Dair Telgraf ...	106
3.8.	Binbaşı Noel'in Midyat'ta Süryani ve Keldanilerle Görüşmesine Dair Telgraf	106
3.9.	Binbaşı Noel'in Tüccarları Tahliyesi ve Milli Reisi İle Görüşmesine Dair Telgraf.....	107
3.10.	Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci Kez Geleceğine Dair Telgraf.....	108
3.11.	Binbaşı Noel Ve Yanındakilere Karşı Harekete Geçilmesine Dair Telgraf	109
3.12.	Malatya Olayı Hakkında Ahmet Cevdet Bey'in Ayrıntılı Raporu.	110
3.13.	Malatya Olayı İle İlgili Harbiye Nezaretine Bilgi Amaçlı Telgraf.....	125
3.14.	Binbaşı Noel ve Yanındakilerle İlgili Sadareten Bilgi Sorulmasına Dair Telgraf	126
3.15.	Albay Bell ile Yapılan Görüşmeye Dair Telgraf	127
3.16.	General Harbord'la Yapılan Görüşmeye Dair Telgraf.....	129
3.17.	Binbaşı Noel'in Avrupa'da Aleyhte Propaganda Yapmasına Dair Telgraf	130
	SONUÇ.....	132
	KAYNAKLAR.....	139
	ÖZ GEÇMİŞ	148

KISALTMALAR

ATASE: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (Genelkurmay Arşivi)

BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

DH-KMS: Dahiliye Kalem-i Mahsusu

İSH: İstiklal Harbi Kataloğu

K.K. : Kolordu Kumandanı

KTC. : Kürt Teali Cemiyeti

GİRİŞ

1. KONU

Günümüzde Ortadoğu coğrafyası siyasal ve toplumsal anlamda karışık ve istikrarsız bir görünüm arz etmektedir. Söz konusu coğrafyanın sahip olduğu bu genel yapının ortaya çıkışında 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında emperyalist devletlerin bölge üzerindeki nüfuz mücadeleleri ve toprak paylaşımları etkili olmuştur. Bu devletlerin başını şüphesiz döneminin süper gücü olan İngiltere çekmiştir. İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasına ilgisi 18. yüzyılın ortalarında Hindistan'ı ele geçirmesi ile birlikte başlamıştır. İngiltere'nin Hindistan'daki hakimiyetini koruması ve devam ettirebilmesi, rakiplerini bu coğrafyadan ve buraya yegane ulaşım yolu olan Ortadoğu bölgesinden uzak tutmasına bağlı kalmıştır. Bahsedilen bu nedenden dolayı 19. yüzyılın başından I. Dünya savaşının sonuna kadar büyük devletler arasında bu bölge üzerinde kıyasıya bir yarış ve rekabet yaşanmıştır¹.

İngilizlerin, tarih boyunca güç mücadelesinin önemli merkezlerinden biri olan Ortadoğu'ya tam anlamıyla girişi I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla gerçekleşmiştir². İngiliz gücünün temeli ticarete dayandığından ticaret yollarının ve stratejik noktaların ele geçirilerek güvence altına alınması İngiltere için hayati öneme sahipti. Savaş boyunca Osmanlı ve İngiliz orduları arasında çok çetin mücadelelere şahit olan bölge savaş sona erdiğinde çoğunlukla İngilizlerin kontrolüne geçmiştir. İngiltere ve Fransa'nın 1916 yılında imzaladıkları gizli anlaşma Sykes-Picot ile Osmanlı'ya ait topraklar masa başında bölüşülmüştür; Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Ürdün ve Irak İngiltere'nin kontrolüne bırakılmıştır. İngiltere bu paylaşımdan sonra bölgede hakimiyetini tesis etmek ve siyasetini yerleştirmek için bölgeye birçok uzman ve ajan göndermiştir. Ortadoğu'ya gönderilen bu ajanlar bölgenin siyasi, ekonomik etnik, sosyolojik özelliklerini inceleyerek bu topraklarda böl yönet politikasının

¹ Şennur Şenel, "19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri", *Akademik Bakış Dergisi*, C. 9, S. 17, Yaz 2016, s. 196

² Zeliha Sağlam, "İngiltere'nin Ortadoğu Politikası", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Araştırma* 2, Ocak 2014, s. 2.

uygulanabilme olanaklarını araştırmışlar ve çalışmaları neticesinde birçok irili ufaklı devlet İngiltere kontrolünde kurulmuştur.

Çalışmanın konusunu teşkil eden Binbaşı E. W. C. Noel de aynı maksatlarla 1919 yılında Güneydoğu Anadolu bölgesine yollanmış ve bu bölgenin özelliklerini araştırmıştır. Düzenlediği gezi esnasında bölge sakinleri olan Kürt aşiretleri ile görüşmeler yapmış ve onları İngiltere'nin ulusal çıkarları için kullanmanın imkanlarını sağlamaya çalışmıştır. Binbaşı Noel bu gezisi sonucunda İngiltere'ye birçok rapor yollayarak bölgede bir Kürt ulusal devleti kurulması için uğraşmıştır. Yaptığı bu faaliyetler her ne kadar kendi döneminin siyasi olaylarını yönlendirmek ve devletin çıkarlarına uygun bir ortam yaratmak maksatlı olsa da o günden bugüne ortaya çıkmış olan ve ülkemizin güncel sorunu olan Kürt meselesinin şekillenmesinde belirli bir etkiye sahiptir. Bu yönüyle Binbaşı Noel ve faaliyetleri, hem tarihsel anlamda hem de siyasal anlamda ciddi önem arz etmektedir. Fakat günümüzde kendisi ile ilgili mevcut çalışmalar hayli azdır. Bu nedenle çalışmanın konusu Binbaşı Noel'in 1919 yılında düzenlediği Güneydoğu Anadolu seyahati ve buradaki faaliyetlerinin aydınlatılmasına ayrılmış bulunmaktadır.

2. AMAÇ

Bu çalışma ile İngiliz Binbaşı E. W. C. Noel'in I. Dünya savaşı sonrası Mütareke döneminde Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri ATASE Arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

19. yüzyıl içinde emperyalist politikalar izleyen İngiltere için Osmanlı hâkimiyetindeki Ortadoğu coğrafyası hayati bir önem taşımıştır. Nitekim I. Dünya savaşı sonrası paylaşımında bu bölgeyi kendi kontrolü altına almış ve burada hakimiyetini pekiştirmek için bölgede kendine bağımlı mandater yönetimler kurmuş bir yandan da uydu devletçikler oluşturmanın yolunu tutmuştur. Bu maksatla Güneydoğu Anadolu bölgesinde de kendisine bağlı bir Kürt Devleti kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Binbaşı Noel bu mesele üzerinde çalışmış, bölgede seyahat ederek aşiretlerle görüşmeler yapmış ve İngiltere için durumu müsait hale getirmeye çalışmıştır.

Bu çalışma Binbaşı Noel'in faaliyetlerinin aydınlatılmasını esas almaktadır. Bu konu üzerine Öke'nin yazdığı "*İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu*" isimli eser dışında, Noel'in günlüklerinin bir kısmı da Türkçe olarak yayınlanmıştır. Konu ile ilgili doğrudan çalışmalar bunlardır. Bu kaynaklar dışında kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın esas hareket noktası arşiv belgeleri

olup bunun yanında gerekli yerli ve yabancı kaynaklardan da azami derecede faydalanılmıştır.

Tezde ağırlıklı olarak ATASE arşiv belgeleri içerisinde istihbari raporlar ve şifreli telgraflar kullanılmıştır. Bu arşiv belgeleri Binbaşı Noel'in faaliyetlerini ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaptığı seyahatleri raporlamaktadır.

3. YÖNTEM

Tezin araştırma ve yazım sürecinde Nitel Araştırma Yöntemi ve Bilimsel Tarih Metotları kullanılmıştır. Tezin ana kaynakları, ATASE Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığından konuyla ilgili belgeler tespit edilerek temin edilmiştir. Geniş çaplı bir literatür taraması yapılarak konu ile ilgili tetkik eser, makale, bildiri ve tezler; internet kaynaklarından, kütüphanelerden ve satın alım yoluyla temin edilmiştir. Bütün kaynaklar toplandıktan sonra bu kaynaklar içeriklerine ve ilgi derecesine göre tasnif edilmiştir. Elde edilen Osmanlıca arşiv belgeleri günümüz harflerine çevrilerek işe başlanmıştır. Çevrili belgeler kronolojik sıraya göre ve önem derecesine binaen tasnif ve tahlil edilmiştir. Konu ile ilgili elde edilen tetkik eser ve makaleler tahlil edilerek bilimsel etiğe uygun şekilde kullanımına gidilmiştir. Belgelerin tahlilinden ve tetkik eserlerden ortaya çıkan bilgilerden faydalanılarak çalışmanın yazımı gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan bilgilerin doğruluğunu araştırmak veya aynı konuda fazla bilgi almak isteyenlere yol göstermek amacıyla dipnot kullanmaya önem verildi. Dipnotlarda; kitap için yazarın adı soyadı, eserin adı, basım yeri ve tarihi, bilginin alındığı sayfa şeklinde sıralandı. Makaleden alınan bilgileri de aynı yöntemle verildi. Arşiv belgeleri dipnotlarda; kutu ve gömlek numaraları ile birlikte verildi. Yazım işleminden sonra metin okuyup düzeltildi. Ardında da sonuç kısmı kaleme alındı.

1. BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN ORTADOĞU SİYASETİ

1.1. Birinci Dünya Savaşına Kadar Türk İngiliz İlişkileri

Genellikle Türk İngiliz münasebetlerinin başlangıcı olarak 16. yüzyılın son çeyreği gösterilmektedir. Bu tespit iki devlet arasındaki resmi münasebetlerin başlangıcını göstermekle birlikte, resmi ilişkilerin başlamasından evvelki dönemde iki toplum farklı vesilelerle karşılaşmışlardır. Eldeki verilere göre iki toplum ilk defa olarak III. Haçlı seferinde karşı karşıya gelmişlerdir³. 1389 Niğbolu savaşında İngiliz askerler Osmanlı ordusuna karşı savaşmışlardır⁴. Bilinen ilk karşılaşma savaş vesilesiyle olmuştur. Bunun dışında Kanuni Sultan Süleyman, 1553 İran seferinde iken Halep’te huzuruna çıkan, İngiliz tüccarından Anthony Jenkinson’a ticaret yapma müsaadesi vermiştir⁵. Osmanlı ve İngiltere arasındaki ilk resmi ilişkiler ise III. Murat döneminde başlamıştır. William Harborne ilk resmi İngiltere elçisi olarak 1583’te İstanbul’a gelmiştir⁶. Harborne bundan evvel de birkaç kez İstanbul’a gelmiştir⁷. İngiltere’nin Osmanlı ile yakınlaşma sebepleri olarak Akdeniz ticaretinden pay kapma ve İspanya’ya karşı olan mücadelesinde Osmanlının gücünden faydalanma isteği gösterilebilir. Nitekim ikili ilişkilerde on sekizinci asrın sonuna kadar ekonomik çıkar ön planda olmuştur. Bunun dışında İngiltere Osmanlı Devleti ile siyasi münasebetlerini ileri boyutlara taşıyacak girişimlerde bulunmamıştır.

1580 yılından 1799 yılına kadar Osmanlı ile İngiltere arasında 11 kapitülasyon anlaşması imzalanmıştır⁸. Ticari sebeplerle başlayan ve iki yüzyıl boyunca bu temelde süren ilişkilerin boyutu, 18. yüzyıl boyunca ortaya çıkan uluslararası gelişmelerin etkisi ile yavaş yavaş siyasi bir zemine kaymıştır. 18. yüzyıldan itibaren Hindistan’da İngiliz hâkimiyetinin giderek yayılması, İngiltere için 20. yüzyıla kadar devam edecek bir

³ Ahmet Dönmez, “Osmanlı İngiliz İlişkileri Diplomasi ve Reform 1833-1841” , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, (Yayımlanmış Doktora Tezi), s. 12

⁴ Halil Halid, *İngilizlerin Osmanlı’yı Yok Etme Siyaseti*, Ekim Yayınları, İstanbul 2011, s. 2-3

⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı’na Giden Yol Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri*, TTK, Ankara, 2013, S.13

⁶ Ali İhsan Bağış, William Hale, Colin Heywood vd., *Türk İngiliz İlişkileri 1584-1984*, Kurtuluş Ofset Basımevi Ankara 1985, s.15-22

⁷ Harold Bowen, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2011, s.7

⁸ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş yayınları, İstanbul 1969, s. 34

rekabeti de beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; Hindistan, İngiltere için zengin bir hammadde kaynağı idi ve bu bölgenin zenginlikleri diğer yayılmacı devletlerinde dikkatinden kaçmıyordu. Özellikle Fransa ve Rusya, İngiltere'nin sahip olduğu bu mümbit topraklara ulaşmak ve aynı nimetlerden kendileri de faydalanabilmek için Hindistan'a giden yollar üzerinde nüfuz ve hâkimiyet mücadelesine girişmekten geri durmamışlardır. Bu denklemde İngiltere için Hindistan yolu üzerinde bulunan Osmanlı Devleti ayrı bir anlam ve önem kazanmıştır.

İngiltere'nin siyasi olarak Osmanlı Devleti lehine bir politik çizgi takip etmeye başlaması 18. yüzyılın son çeyreğinde belirginleşmiş bir durumdur. İki ülke ilişkileri 18. yüzyılın son çeyreğinde hızlı bir değişim yaşamıştır. İlişkiler asgari düzeyden, en zirve noktaya olacak şekilde, yirmi yıllık bir tarihi süreçte (1774-1792) değişim göstermiştir. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı esnasında meydana gelen Çeşme baskınında İngiltere'nin Rusya'ya yardımı söz konusu olduğu için Osmanlı Devleti bunu görmezden gelmemiş ve İngiltere'ye karşı hasmane bir tutum içerisine girmiştir⁹. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Osmanlı İngiltere ilişkileri kısa zamanda yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Bu düzelmede etkili olan iç ve dış etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz; ilk olarak, İngiltere ile Rusya arasında 1766 yılında bir ticaret anlaşması imzalanmış ve İngiltere, Rus Çarlığından ticaret yapma imtiyazı elde etmiştir. İngiltere'nin, Çeşme baskınında, Rusya'ya teknik destek vermesini sağlayan faktör de bu ticaret anlaşması ile Rus Çarlığından sağladığı ayrıcalığı devam ettirmek olmuştur. Söz konusu anlaşmanın süresi dolunca Çariçe Katerina bu anlaşmayı yenilememiştir. Anlaşmanın süresinin uzatılmaması İngiliz ticari çıkarlarına darbe vurmuştur. Bu nedenle İngiliz hariciyesi Rus Çarlığının yayılmasını engelleyici politikalar gütmeye başlamıştır. Bu noktada Osmanlı Devletinin sahip olduğu topraklar, Rus Çarlığının yayılmasının önündeki en büyük engel olduğu için İngiltere Osmanlı Devletine yönelmiş ve Ruslara karşı Osmanlı Devletinden faydalanma yoluna gitmiştir.

Diğer bir etken ise Rusya'nın 1779 yılında bir oldu bitti ile Kırım'ı ele geçirmesi ve 1792 Yaş Anlaşması ile bu durumu Osmanlıya kabul ettirmiş olmasıdır. Bu gelişme İngiltere'nin takip ettiği siyaseti Osmanlı lehine çevirmesine neden olmuştur. İngiltere henüz 1787-1792 Osmanlı, Rus-Avusturya savaşları devam ederken, Osmanlı'nın korunması politikasını gündemine almıştır. İngiltere'nin en genç başbakanı olma sıfatına sahip olan William Pitt, Rusya'nın genişlemesinin ve Osmanlı'nın

⁹ Halid, s. 24; Bağış, Hale vd. , s. 44

parçalanmasının Avrupa güçler dengesini Rusya lehine bozacağını öngörmüş bu sebepten diplomatik baskı yoluyla Rusya'yı caydırmaya çabalamıştır. Genç Pitt, Katerina'nın saldırganlığını güç dengesine yönelik bir tehdit olarak görüyor ve şöyle diyordu: "*Rusya'nın büyümesi ve Osmanlı'nın küçülmesi, bizim hem ticari hem de siyasi çıkarlarımızı ilgilendiriyor.*"¹⁰. Bu tarihten sonra Pitt'in politikası İngiltere'nin dış politikasının temel prensibi haline gelmiştir ve 1878 Berlin anlaşmasına kadar İngiltere bu minvalde hareket etmiş, bölge ile ilgili uluslararası gelişmelere bu pencereden yaklaşmıştır. Burada bir parantez açmak gerekirse İngiltere için Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması, sadece kendi çıkarlarına uygun düştüğü zamanlarda geçerli bir politika idi. İngiltere'nin 1792 Yaş anlaşmasından 1878 Berlin anlaşmasına kadarki süreçte, durum ve şartlara göre Osmanlı'nın karşısında yer aldığı da olmuştur. Bu çerçevede değerlendirmek gerekirse İngiltere, tam bir pragmatist politika gütmüştür. Nitekim 1792-1878 arasındaki tarihsel süreçte Osmanlı Devleti artık kendi varlığını tek başına devam ettirecek güce sahip olmadığı için bu ikili siyasetin farkında olmasına rağmen denge politikası icabı, ilişkilerinde kati tutumlar oluşturamamıştır.

Türk İngiliz ilişkileri, 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine daha sıkı bir işbirliğine doğru ilerlemiştir. Bu olay Türk imparatorluğundaki İngiliz menfaatlerini hareketli bir biçime getirmiştir. William Pitt her ne kadar 1792 sürecinde Rusya'nın yayılmacılığına ve bölgedeki İngiliz çıkarlarına dikkat çekmek istemişse de parlamentoda gerekli desteği bulamamıştı. İngilizlerin çıkarları öncelikle ticari idi¹¹. Napolyon'un bu girişimi doğrudan İngiliz ticari çıkarlarına vurulan büyük bir darbe niteliğinde idi. Napolyon Bonapart'ın bu işgali her ne kadar Osmanlıya yönelik ise de esas maksadı Hindistan ticaret yolunu ele geçirmek ve İngiltere'yi bu bölgede vurmak için girişilmiş bir hareketti. Mısır Fransa'nın eline geçtiği takdirde, İngiltere'nin Hindistan'a giden yolu tehlikeye düşecekti. Mevcut durum İngiltere ile Osmanlıyı birlikte hareket etmeye sevk etmiştir. Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması Fransız donanmasını Abukır'da yakmıştır. Cezzar Ahmet Paşa'nın, Akka zaferi ile de Napolyon mağlup olarak Fransa'ya dönmüştür. Bu olay Fransa'nın Akdeniz ticaretine darbe vururken, İngiltere'yi ön plana çıkarmıştır¹².

¹⁰ Yahya **Bağçeci**, "İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal araştırmalar dergisi*, Sayı 12, 2014, s. 359-379

¹¹ Philip P. **Graves**, (Tercüme; Yılmaz Tezkan), *Osmanlıdan günümüze Türk-İngiliz ilişkileri*, 21. Yüzyıl yayınları, Ankara 1999, s. 1

¹² Meram, s. 42-43

Ancak ilişkiler 1806-1812 Osmanlı Rus harbinde yeniden tersine bir eğri izlemiştir. İngiltere, Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşlarda Mısır'ın işgali meselesinin doğurduğu siyasi ortamdan faydalanarak Osmanlı ve Rusya'yı yanına almış ve ortak bir cephe oluşturmak istemiştir. 1805 yılında Osmanlı ve Rusya arasında bir ortak savunma anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu ittifak anlaşması, Rusya'nın yayılmacı emellerine set vuramamış ve 1806'da Osmanlı-Rus harbi patlak vermiştir. İngiltere bu harbin çıkmasına mani olmak için Osmanlı Devleti nezdinde ciddi bir faaliyet yürütmüş hatta donanmasını Marmara denizine göndermiştir. İngiltere'nin bu hareketi ikili ilişkileri yeniden bozmuştur. İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Lord Arbutnot, donanmaya çekilerek Osmanlıya bir ültimatom vermiş ancak halkın da yardımı ile İngiliz donanması püskürtülerek, bu istek geri çevrilmiştir. Burada muvaffak olamayan İngiltere, bu sefer şansını Mısır'da denemiş, İskenderiye'ye çıkardığı askerler Mehmet Ali Paşa tarafından mağlup edilince mecburen geri çekilmek durumunda kalmıştır.¹³

İngilizlerin bu düşmanca hareketlerinden sonra ilişkiler gerilse de uzun süre böyle kalmamıştır. Nitekim Rusya ile Fransa'nın 1807 yılında Tilsit'te ve 1808'de Erfurt'ta antlaşma imzalamaları, Osmanlı-İngiliz ilişkilerini yumuşatmıştır. Böylece iki ülke arasında 5 Ocak 1809 tarihinde Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması imza edilmiştir¹⁴. Burada dikkati çeken önemli ayrıntı, imzalanan bu antlaşma sadece Fransa tehdidine karşı yapılmış bir ittifaktı. İngiltere halen devam etmekte olan Osmanlı Rus savaşına herhangi bir şekilde müdahil olmayacaktı. Böyle de oldu, savaşın sonuna değin İngiltere, sadece olan biteni izlemekle yetinmiştir. Biraz daha güçten düşmüş ve zayıflamış bir Osmanlı, İngiltere'nin çıkarları için daha elverişli olabilirdi. Bu cümleden olmak üzere; görüleceği gibi ikili ilişkiler, her zaman İngiltere'nin karlı çıktığı ve statükonun gereği olarak bazen Osmanlı'nın yanında yer aldığı, bir durum arz etmiştir.

1822 de patlak veren Mora ayaklanmasında isyancı Rumlar, İngiltere tarafından ciddi şekilde desteklenmişler ve organize edilmişlerdir. Osmanlı Devletinin Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile ortaklaşa yaptığı askeri harekât sonrası isyanın sona erme raddesine gelmesi üzerine İngiltere yanına Fransa ve Rusya devletlerini de alarak Navarin'de Osmanlı donanmasını imha etmiştir. Osmanlı Devletinin tazminat isteklerine kulak asılmamış ve Rusya'nın Osmanlı üzerine yeniden saldırıya geçmesine

¹³ Meram, s. 54-55

¹⁴ Muharrem **Dördüncü**, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2001, s.81

davetiye çıkarılmıştır. Ancak İngiltere geleceğe yönelik hamleler yapmak adına Navarin faciasından geriye kalan Mısır askerlerini buradan kendi gemileri ile tahliye etmiştir¹⁵.

Mora ayaklanmasının hemen akabinde gerçekleşen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmasında ise İngiltere Osmanlı toprak bütünlüğünden yana kesin bir politika ortaya koymuştur. Tabi ki bu politikanın güdülmesinde Osmanlı Devletinden koparılmış olan yeni ticari imtiyazların etkisi oldukça büyük olmuştur. 1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile Osmanlı Devleti, İngiltere'den sağlayacağı yardıma karşılık ciddi ticari imtiyazlar vermiştir İngiltere bu sorunu koz olarak kullanarak kendisine bir avantaj sağlama uğraşısı içine girmiştir. Osmanlılara sağlayacağı desteğin karşılığı, 16 Ağustos 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret anlaşmasıdır. İstedikini aldıktan sonra bu konuda Osmanlı Devletine yardımını esirgememiştir. Lord Palmerston'un girişimi ile 15 Temmuz 1840'ta Londra konferansı toplanmıştır. Buradan çıkan kararları Mehmet Ali Paşa'nın kabul etmemesi üzerine, Suriye kıyılarına askeri müdahale yapılarak Paşa anlaşmaya ikna edilmiştir¹⁶.

Bu anlaşmadan sonra İngiltere, Osmanlı topraklarında istediği gibi ticaret yapabilme serbestisine sahip olmuştur. Ayrıca anlaşmanın Mısır'da da uygulanacak olması İngiltere için ikinci önemli husus olmuştur. Bu tarihten sonra iki devlet arasında münasebetler oldukça ilerlemiştir. İngilizler, Osmanlı Devletinden elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde bu coğrafyada hem ekonomik bir hâkimiyet alanı kurmaya başlamışlar hem de yüksek gelirler elde etmişlerdir. Bu noktada Osmanlı Devletinin bu haliyle varlığının devamı, İngiltere için oldukça mühim olmuştur. Zayıf ve güçsüz olan devlet İngiltere'nin çıkarlarını idame ettirebilmesi için uygun koşulları sağlıyordu.

Esasen İngiltere'nin Türk İmparatorluğuna dair siyaseti, 1820-1840 yılları arasında oluşmuştur. Bu siyasetin oluşumunda Canning ve Palmerston'un çok büyük etkileri vardır. İngiliz hükümetlerinin hedefi, Osmanlı Devletinin bütün olarak kalmasını sağlamak olmuştur. Bu siyaset İstanbul ve Çanakkale boğazlarının korunması ve buraların yabancı bir gücün, özellikle Rusya'nın, eline geçmemesi esasına dayanıyordu. Rusya'nın tasallutuna engel olunabilmesi için ise Osmanlı Devletinin ciddi reformlar yapması gerekli idi. Bu durumda İngiliz devlet adamları, Osmanlı

¹⁵ Meram, s. 74-75

¹⁶ Özge Özkoc, *Mısır'ın En Uzun Yüzyılı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 105-106

Hükümetini reformlar konusunda desteklemek gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır¹⁷.

1840'lı yıllar İngiltere'de Türk sevgisinin arttığı yıllar oldu. Osmanlı Devletine sığınan Macar mültecileri, Osmanlı ile Avusturya arasında diplomatik krizlere sebep olmuş, her iki devlette geri adım atmamışlardır. Araya İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı taraftarı olarak girmişlerdir¹⁸. Macar mültecileri meselesinde Osmanlı Devletinin dik duruşu ve böylesi insani bir konudaki hassasiyeti Londra'da ciddi bir yankı yapmıştır. İngilizler, Türklere o derece yakınlık duymaya başladılar ki işi, Türk elçisinin arabasından atları çözüp arabayı kendi omuzlarında elçilik binasına taşımaya kadar verdirmişlerdir¹⁹.

Türk İngiliz ilişkileri, Kırım savaşına doğru müttefiklik durumuna dönüşmüştür. Kırım savaşında İngiltere'nin, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması politikasının en açık tezahürünü görmekteyiz. İngiltere'nin emelleri ile Rusya'nın emelleri Osmanlı toprakları konusunda bu dönemde tam bir zıtlık arz etmektedir. Ruslar Osmanlı'nın bir an evvel yıkılması ve paylaşılmasını isterken, İngiltere bu dönemde devletin yıkılmasını stratejik açıdan doğru bulmuyorlardı²⁰. Rusya'nın Osmanlı üzerinde tahakküm oluşturmak ve yeni topraklar elde etmek amacıyla başlattığı savaşta İngiltere; Fransa ve Piyomente ile birlikte Osmanlı Devletinin yanında savaşmıştır. 1856 yılında imzalanan Paris anlaşması ile Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti sayılmış, bunun yanında Rusya Karadeniz'de donanma bulundurmaktan men edilmiştir²¹. Fakat Avrupalı müttefiklerin Osmanlı Devleti'ne yaptıkları bu büyük desteğin her zaman olduğu gibi bir bedeli vardı. Müttefikler daha savaşa girerken, 12 Mart 1854 İstanbul Anlaşmasında, Osmanlı Devletinden bütün tebaayı kapsayıcı, eşitlikçi reformlar yapılacağına dair söz almışlardı. Savaş bittikten hemen sonra, Paris anlaşmasının arifesinde Osmanlı Devleti Islahat fermanını ilan ederek bu sözünü yerine getirdi. Büyük devletler Islahat Fermanını Paris anlaşmasına ekleyerek azınlıklar konusunda, Osmanlı Devletini uluslararası alanda bir tahakküm altına soktular. Aslında savaşın çıkış sebebi Rusya'nın Osmanlıyı tahakküm altına almak istemesiydi ve İngiltere önderliğindeki müttefikler

¹⁷ Graves, s. 8

¹⁸ Sevim **Binici**, "1848/49 Macar Bağımsızlık Harekâtı İçerisinde Osmanlı Devleti'nin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, Şubat 2018, s. 242

¹⁹ Meram, s. 111-112

²⁰ Mehmet Alaaddin **Yalçınkaya**, İbrahim **Yılmazçelik**, "Yeniden Yapılanma", Tufan Gündüz (Editör), *Osmanlı Tarihi*, Grafikler Yayınları, Ankara 2016, s. 510

²¹ Graves, s. 10

Osmanlıyı bu tehlikeden kurtarmışlardı. Ancak karşılığında İmparatorluğu birkaç devletin tahakkümü altına sokmuş bulunuyorlardı yani “*Osmanlı Devleti üzerinde ağır bir vasilik müessesesi kurmuş oluyorlardı*”²². Burada değişen şu idi Rusya bir süre daha boğazlardan uzak kalacak ve Osmanlı Devletinin parçalanarak bölünmesi bir süre daha ertelenmiş olacaktı. Anlaşmadan İngiltere oldukça karlı çıkmış ve Rusları, Akdeniz’den uzunca bir müddet daha uzak tutma imkânına kavuşmuştur.

Bu olayların ardından İngiliz elçiler ıslahatlarla ilgili sürekli olarak devletin içişlerine müdahalede bulunmuşlar ve her defasında gayrimüslim tebaanın hakları ile ilgili birtakım faaliyetler yürütmüşlerdir²³. Ancak bu durumlar dışında iki devlet ilişkileri 93 harbine değin iyi bir vaziyette devam etmiştir. Kırım Savaşı (1853-1856) sonrası Osmanlı İmparatorluğu, Lübnan olayları (1860) ve Girit meselesi (1866) dışında görece barış içerisinde bir dönem geçirmiştir. 1870’li yıllar Avrupa dengelerinin kökünden değiştiği ve dikkatlerin Osmanlı-Rus meselesinden Avrupa sathındaki olaylara çekildiği bir devir olmuştur. Bu dönemki gelişmeler bir nevi Osmanlı Devletini uluslararası sistemde düşmanı karşısında yalnız bırakmıştır. Paris anlaşması ile kurulan düzen 1866’dan sonra yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. Bunda Alman ve İtalyan devletlerinin kurulma süreçlerinin Avrupa genelinde yarattığı karmaşa etkili olmuştur²⁴.

Bu karmaşık ortamda üzerindeki baskının hafiflediğini hisseden Rusya, yeniden yayılmacı emellerine hız vermiştir. Artık ortodoksluk sorunundan ziyade Panslavizm politikası, Osmanlı Devletine karşı yapılacak eylemlerin temel hareket noktası olmuştur. 1870 yılı itibariyle Rusya balkanlarda Panslavist propaganda yürütmeye başlamıştır. Bu çalışmalar 1875 yılında meyvesini vermeye başlamıştır ve Osmanlı Devleti kendisini büyük bir balkan bunalımının ortasında bulmuştur. Ayrıca uluslararası gelişmeler de aleyhimize işlemeye başlamıştır. 1871 Sedan savaşında Prusya’nın Fransa’yı yenilgiye uğratması ile İmparator III. Napolyon tahttan inmiş ve bu sayede Rusya’nın üzerindeki baskı azalmıştır. Bu fırsatı kaçırmayan Rusya, Paris anlaşmasının Karadeniz’le ilgili hükümlerini tanımadığını ilan etmiştir. Avrupa sathında bu gelişmeler yaşanırken İngiltere de dengeler Türkler aleyhine değişmeye başlamıştır. Bir yanda Türk yanlısı politikaların savunucusu Benjamin Disraeli ile diğer tarafta koyu Türk düşmanı William

²² Meram, s. 146

²³ Graves, s. 11

²⁴ Emre Çelik, “Benjamin Disraeli – William Ewart Gladstone Rekabetinde Doğu Sorunu”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 81

Ewart Gladstone arasında hükümet işleri gidip gelmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devletinin zararına olacak şekilde gelişmelere meydan vermiştir²⁵.

1875 yılında başlayan balkan bunalımının çözümü için büyük devletler 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da Tersane konferansını topladılar. Bu konferansta İngiltere'yi Lord Salisbury ve Henry Elliot temsil etmiştir. Salisbury Osmanlı Devletine karşı klasik korumacı tavrı benimsemeyen bir diplomat idi²⁶. Ona göre Osmanlı Devletinin varlığı İngiliz politikası için önemli bir etken olmakla birlikte, bu devlet çökmeye mahkûmdu bu nedenle İngiliz dış politikası, yeni yaklaşımlar sergilemeli idi. Bu fikirlerin yansımaları Tersane konferansında görmekteyiz. Burada İngiltere diğer büyük devletlerle birlikte Osmanlıya karşı statükocu ve dayatmacı bir anlayışla hareket etmiştir. Böylece Türk İngiliz ilişkileri yeni bir döneme girmiş oldu.

Bütün uluslararası uğraşılara rağmen 1877 yılında Osmanlı Devleti Rusya ile yeni bir harbe girmek zorunda kalmıştır. “*Bu, tarih boyunca sürdürülmüş 10’uncu Osmanlı Rus savaşı idi*”²⁷. İngiltere bu savaşta kendi hassasiyetlerine zarar gelmemesi koşulu ile tarafsız kalmıştır. Savaşın sonuna doğru, donanmasını Marmara’ya yollayarak İstanbul’un Ruslarca işgaline karşı bir tedbir almıştır. Ayastefanos Anlaşması ile Rusya’nın, Akdeniz’e yeniden ulaşma imkânı ortaya çıkınca İngiltere, duruma müdahale ederek Berlin kongresinde sınırları kendi çıkarlarına hanel getirmeyecek bir hale koydurmayı başarmıştır.

Burada değinilmesi gereken diğer önemli bir nokta da Kıbrıs adasının İngiltere’ye geçici! olarak verilmesidir ki böylece İngiltere doğu Akdeniz’de önemli bir üs elde etmiştir. Osmanlı Devleti ile İngiltere 4 Haziran 1878 tarihinde bir savunma ittifakı imzaladılar ve bu ittifak gereği, Kıbrıs adası İngiltere’nin hizmetine verildi²⁸. Böylece İngiltere Hindistan yolunun güvenliğini sağlamada Osmanlı Devletine olan bağımlılığından bir nebze kurtulmuş oluyordu. Bunu takiben 1882’de Mısır’ın işgali ile İngiltere, en büyük sömürgesi olan Hindistan’a giden yolun güvenliğini sağlamada, tek başına duruma müdahale edebilecek bir konuma gelmiştir. Artık bu tarihten sonra Türk İngiliz ilişkilerinde ciddi değişimler yaşanmaya başlanacaktır. 19. yüzyılın ilk üç çeyreğinde gördüğümüz “Osmanlının toprak bütünlüğünü koruma politikası” yerini,

²⁵ Meral **Balcı**, “İngiliz Başbakan Gladstone’un Osmanlı Karşıtı Siyasetinin İngiliz Dış Politikasına Yansıması”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler’de Akademik Araştırmalar-I*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2018, s. 361-362

²⁶ Çelik, s. 115

²⁷ Meram, s. 153

²⁸ Graves, s. 15

Osmanlıyı parçalama ve bu parçalardan en önemli payı alma politikasına terk etmiştir. Yukarıda saydığımız gelişmeler neticesinde Türk İngiliz ilişkileri II. Abdülhamid devrinde karşılıklı kuşku ve güvensizlik içerisinde sürmüştür.

“19. yüzyılın son çeyreğinde ve 1914 yılına kadar ki süreçte Türk İngiliz ilişkileri görünüşte dostane olmasına rağmen, 1830-1880 yılları arasındaki yakınlıktan çok uzaklaşmıştır.”²⁹ Türk İngiliz ilişkilerindeki bu değişikliğe sebep olan faktörleri kısaca şöyle özetleyebiliriz; önceki sayfalarda da değindiğimiz gibi 1880 yılında İngiltere’de işbaşına gelen Gladstone ve Liberal partinin Türk düşmanı bir politika izlemeleri başlıca etken olarak görülebilir. “İlişkilerin bozulması Liberal Parti propagandacılarının halkı zorla Türkler aleyhine kışkırttıkları günlerden başlar.”³⁰ Bunun yanında Sultan II. Abdülhamit’in, İngiltere’ye karşı güvensizlik içerisinde olması da ilişkilerin farklılaşmasına neden olmuştur. Çünkü daha saltanatının başında, önce (1878)Kıbrıs adasının ve akabinde (1882) Mısır’ın İngiltere eline geçmesi, Padişahın haklı olarak bu devlete karşı kuşkucu bir tavır almasına neden olmuştur. Yine Sultan II. Abdülhamit devrinde ön plana çıkan İslamcılık politikası, büyük bir Müslüman nüfusu sömürmekte olan İngiltere’yi oldukça rahatsız etmiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devletinin Almanya ile yakınlaşması, bu devletin güçlenmesinden ve dünya genelinde kendisine karşı nüfuzunu genişletmesinden hayli rahatsız olan İngiltere’nin, Osmanlının ezeli düşmanı olan Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Bütün bu faktörler 1880’li yıllardan I. Dünya Savaşına kadar olan süreçte iki devletin arasının soğumasına sebep olmuş ve netice de savaşta, Osmanlı Devletinin İngiltere karşısında yer alması ile ilişkiler tamamen kopmuştur.

1.2. İngiltere’nin Ortadoğu’ya İlgisi ve Girişi

İngiltere’nin Ortadoğu coğrafyasına ilgisi ticari yayılmacılığına paralel olarak 16. yüzyılda başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Basra’da bir ticari temsilcilik açmışlardır. 1764 tarihinde ise Basra’da ilk İngiliz konsoloslugu açılmıştır.³¹ Ortadoğu coğrafyası İngiltere açısından 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren stratejik ve politik olarak önem kazanamaya başlamıştır. İngiltere’nin 18. yüzyılın ortalarında Hindistan’ı denetim altına alması ile birlikte, bu coğrafyayı ve burasıyla ilişkili diğer

²⁹ Bağış, Hale vd. , s.64

³⁰ Bowen, s. 45

³¹ Cezmi Eraslan, “İrakta Türk İngiliz Rekabeti” *Tarih Dergisi*, Cilt 0, Sayı 35, Ocak 1994, s. 226

bölgeleri güvenli hale getirmek, ayrıca söz konusu coğrafyalarda ticari üstünlüğünü devam ettirmek, dış politikalarındaki temel amaçlardan birisi haline gelmiştir³².

İngiltere'nin bölgeye ilgisinin sebepleri ana hatları ile özetlenirse; öncelikle bu coğrafya sahip olduğu su yolları ve limanları sayesinde Hindistan'a ulaşımı sağlamada birinci derecede öneme sahip olmuştur. Daha önceki satırlarda bahsedildiği üzere bölgenin ticaret potansiyeli, dünyaya ticaret vasıtası ile yayılmakta olan, İngiltere'nin ilgisini çeken önemli bir diğer faktördür.

İngiltere'nin genelde Ortadoğu'ya ve özelde ise Irak coğrafyasına esaslı bir şekilde yaklaşması ise 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. *“İhtilal Savaşları (1792-1815) sırasında Fransa'nın 1806 yılında “Kıta Ablukasını” ilan ederek Avrupa pazarlarını, İngiliz mallarına kapatması İngilizleri yeni pazarlara, sömürgeciliğinin temel taşı olan Hindistan'a daha çok önem vermesine ve aynı zamanda Doğu'ya giden daha kısa, güvenli ve karlı bir yol aramaya yöneltmiştir.”*³³ Bu tarihten sonra İngiliz hariciyesi bölge üzerine ciddi bir şekilde eğilmiştir.

Irak ve Arabistan bölgesi, Hindistan'a giden en kısa yol güzergâhı olmasının yanında yine Hindistan'a ulaşmak isteyen rakip devletler açısından kilit bir konumda bulunmuştur. İngiltere 19. yüzyılın son çeyreğine kadar bölge üzerinde rakipleri ile mücadele halinde olmuştur.³⁴ İngiltere'nin çıkarlarını tehdit edebilecek devletler kuzeyde Rusya doğuda ise Fransa Hollanda gibi sömürgeci devletler olmuştur.³⁵ Bu rakiplerine karşı İngiliz dış politikası Osmanlı Devleti ile İran'ın bağımsızlığını savunarak bunların tampon birer devlet olarak kalmalarını sağlamaya çalışmıştır.³⁶ 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgali ile İngiltere teyakkuza geçmiş ve Osmanlı ile birlikte hareket ederek, rakibini bölgeden uzaklaştırmıştır. Bundan sonra İngiliz hariciyesi bölgede ciddi tedbirler almak gerektiğini düşünerek bu ekseninde politika üretmeye başlamıştır. Basra ve Bağdat'ta bulunan İngiliz konsolosluklarına talimatlar yollanarak, Mezopotamya bölgesinde İngiliz nüfuzunun yayılması ve korunması için faaliyete girişmeleri istenmiştir. Bu görevliler yerel aşiretler ile organik ilişkiler kurarak, bunları Osmanlı idaresine karşı kışkırtırken bir yandan da bölgedeki Osmanlı valileri ile çıkara

³² Sağlam, s. 2.

³³ Şenel, s. 192

³⁴ M. Kemal Öke, *Musul Komplosu*, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2012, s. 51

³⁵ Yaşar Ertürk, “Millî Mücadele Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yabancı Devletlerin Faaliyetleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007, s. 26 (Yayımlanmış Doktora Tezi)

³⁶ Sağlam, s. 2

dayalı sıkı ilişkiler kurmaktan geri durmamışlardır yine buna ilaveten kendi faaliyetlerine imkân tanıyan görevlilerin, burada görevlerine devam edebilmeleri adına İstanbul'daki elçilerle sıkı bir işbirliği halinde bulunmuşlardır. Böylece bölgeyi her yönden kısıkca almak için uğraşmışlardır. Öte yandan bölgede bulunan Osmanlı görevlilerinden, İngiliz faaliyetlerine engel olanlar hakkında şikâyet raporları hazırlayarak, İngiliz elçilerinin de yardımı ile bunları bir şekilde saf dışı bıraktıkları da görülmüştür.³⁷ 19 yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın, Orta Asya ve İran üzerinden, güneye doğru yayılmaya başlaması İngiltere için ciddi bir tehdit olmuştur. Mevcut bu durum İngiltere'yi, Osmanlı Devletini daha çok desteklemeye yöneltmiştir. Nitekim 1853 kırım savaşında İngiltere Rusya'ya ciddi bir darbe vurmuş ve güneye doğru inmesine mani olmuştur.

1830'lu yıllardan itibaren İngiltere bölge üzerinde yeni projeler geliştirmeye başlamıştır. İlk etapta Süveyş'e bir kanal açılması planlanmış ise de İngiliz devlet adamları buna sıcak bakmamışlardır. Bunun ardından Fırat ve Dicle su yollarının ticarete açılması gündeme gelmiştir. İngiltere tarafından görevlendirilen Francis Chesney, 1835-37 yılları arasından Fırat ve Dicle üzerinde detaylı bir araştırma yaparak bu nehirlerde taşımacılık yapma imkanlarını değerlendirmiştir.³⁸ Chesney, yazdığı raporda Fırat ve Dicle nehir yolunun Hindistan'a giden en kısa yol olduğunu ayrıca bu bölgenin, Hindistan yolunun kontrol altında tutulmasını sağlayacağını belirtmiştir.³⁹ Bu gelişme üzerine İngiltere Osmanlı Devleti nezdinde girişimlere başlamıştır. Aynı dönemde Osmanlı Devletinin, Mehmet Ali Paşa meselesi ile meşgul olmasından ötürü, İngiltere'den sağlanacak yardımlar nedeniyle Fırat ve Dicle nehirlerinin işletilmesi imtiyazı verilmiştir. Birkaç yıl sonra ise ilk taşıma seferleri Chesney'in yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Yine bir İngiliz olan H. B. Lynch'e, 1841 yılında, bu nehirler üzerinde iki gemi işletme imtiyazı verilmiştir. İngiltere Lynch Şirketi'nin de etkisiyle 1. Dünya Savaşı'na kadar bölgede nüfuzunu hep hissettirmiştir.⁴⁰

Lynch şirketinin esas teşkilatlanıp bölgede kuvvetlenmesi, 1860 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu şirket İngiltere'nin, Mezopotamya üzerinde, nüfuzunu artırmasına yaramıştır. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması bölgedeki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Artık İngiltere için Hindistan'a giden kısa bir deniz yolu bağlantısı

³⁷ Eraslan, s. 229

³⁸ Mustafa **Malhut**, "Mezopotamya Üzerinde İngiliz-Alman Nüfuz Mücadelesi", *Tarih Okulu*, S. 14, Yaz 2013, s. 150

³⁹ Eraslan, s. 228

⁴⁰ Malhut, s. 150-151

sağlanmıştır. Bunun etkisi ile Mezopotamya'ya olan İngiliz yaklaşımı farklı bir boyuta kaymıştır. İngiltere bu dönemden itibaren Fırat ve Dicle nehirlerini, Hindistan ulaşımı için değil tamamen Mezopotamya'ya ekonomik ve siyasi anlamda nüfuz etmek için kullanmaya başlamıştır. Lynch şirketi 1860 sonrasında her geçen gün imtiyazlarını ilerletmek adına yeni girişimlerde bulunmaya başlamış, fakat Osmanlı Devleti durumun ciddiyetinin farkında olduğu için bütün girişimleri bir şekilde sonuçsuz bırakmıştır. Hatta Osmanlı idarecileri bu şirketin tekeli kırarak maksadıyla Mezopotamya da kendi ulaşım ve taşıma girişimlerine başlamıştır. Bu noktadan bakılırsa denilebilir ki devlet, İngiliz nüfuzunun yayılımını engellemek amacıyla bölge üzerinde mücadele vermiştir.⁴¹

Süveyş kanalının açılması sonrasında önem kazanan Kızıldeniz-Basra körfezi arasındaki kıyılarda, İngiltere yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır. Bu maksatla bölgede bulunan aşiret reisleri ile iletişime geçerek onları vaatler ve para yoluyla kendisine mütemayil hale getirmiştir. Gerekli gördüğü durumlarda ve ortamın elverdiği zamanlarda Bahreyn, Aden, Kuveyt gibi stratejik noktalarda askeri olarak hâkimiyetini tesis etmiştir. Berlin Anlaşmasından sonra İngiltere'nin, Osmanlı politikasında meydana gelen değişiklik sonucu artık bu bölgelerde İngiliz hâkimiyetini sağlamanın yolları aranmaya başlamıştır. 1890'dan itibaren Almanya'nın Mezopotamya'ya nüfuz etme girişimleri ve bölgede petrol varlığının anlaşılması üzerine bölgede hâkimiyet mücadelesi iyice kızışmıştır. Berlin-Bağdat demiryolu projesi ile buralara sokulmak isteyen Almanya'ya karşı, İngiltere bölgede etkinliğini artırmıştır. 20. yüzyılın başlarında İngiltere Mezopotamya'da ticari üstünlüğü elinde tutan devlet olmuştur. 1871 gibi erken bir tarihte Alman uzmanlar Mezopotamya da zengin petrol yatakları bulunduğunu Osmanlı Devletine bildirmişlerdir⁴². Avrupalı güçler, bölgede petrol ile ilgili araştırmalarını arkeolojik ve tarihi araştırmalar perdesi altında sürdürmüşlerdir. Bölgede yürütülen arkeolojik çalışmaların aslında petrol kaynaklarının tetkiki için verilen bir uğraş olduğunu II. Abdülhamit anlamış ve bu faaliyetleri yakından takip etmiştir⁴³. Sultan Abdülhamit devrinde birçok Alman uzman bölgede incelemelerde bulunmuştur. Ancak Musul bölgesindeki petrolle ilgili en kapsamlı çalışmayı Fransız Profesör Tassart yapmıştır⁴⁴. Gülbenkyan'ın 1890 yılında hazırladığı, Osmanlı Petrol

⁴¹ Metin Hülagu, Gülbadi Alan ve Şakir Batmaz, *Devr-i Hamid Cilt 2*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s.151

⁴² Öke, *Musul Komplosu*, s. 53-54

⁴³ Davut Hut, "Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayınlanmış Doktora Tezi) s. 275

⁴⁴ Hut, 278

varlıkları ile ilgili raporunu, 1871 tarihli Alman raporu ile birlikte değerlendiren II. Abdülhamit Han, Musul-Bağdat petrol bölgelerini kendi mülkü olarak kaydettirmiştir⁴⁵.

1. Dünya savaşına giden yolda bu bölge İngiltere için artık oldukça önem arz etmeye başlamıştır.⁴⁶ Almanların, Berlin Bağdat demiryolu ile bölgede etkinliklerini artırma girişimleri petrol mücadelesini iyice alevlendirmiştir. Büyük güçler Osmanlı Devletini petrol imtiyazı için ciddi şekilde sıkıştırmaya başlamışlardır.

20. yüzyılın başında, bölgede petrol imtiyazı peşinde koşan, Alman Deutsche Bank, İngiliz D'Arcy Gurubu, Royal Dutch-Anglo Saxon Oil Company (Shell) ve Amerikan Chester gurubu olmak üzere dört grup vardır⁴⁷. İttihat ve terakki döneminde petrol konusunda yabancı girişimleri artmıştır. 1912'de yabancı sermaye ile Turkish Petroleum Company kurulmuştur. Bu şirkete 1914'te Almanya ve İngiltere ortak olmuşlardır. Bu şirketin kuruluşunda etkili olan isimlerden bir tanesi de, Osmanlı Ermeni'si olan Gülbenkyan olmuştur. Gülbenkyan İngiltere lehine faaliyetler yürüterek, bu şirket vasıtası ile İngiltere'ye Osmanlı topraklarında, bilhassa Mezopotamya bölgesinde, petrol çıkarma imtiyazları sağlamıştır⁴⁸.

Görüldüğü üzere İngiltere'nin Mezopotamya bölgesine ilgisi ticari ekonomik ve siyasi manada çok boyutlu ve tarihsel geçmişe sahip olmuştur. Önceki satırlarda anlatılan tarihsel arka plan İngiltere devletinin, Birinci Dünya Savaşına kadar bölge üzerinde çeşitli yollarla nüfuz oluşturmaya neden olmuştur. Bu cümleden olmakla, İngilizler bahsettiğimiz tarihi süreç içerisinde, bölgenin tarihsel geçmişini ekonomik, kültürel ve sosyal durumlarını ciddi şekilde tahlil etmişlerdir. Bu amaçlar için bölgeye çok sayıda misyoner ve resmi görevli yollayarak yerel şartları incelemişlerdir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak bölgede pek çok misyoner, diplomat, uzman ve din adamı faaliyet göstererek, bölgede meydana gelen değişmelerin İngiliz hükümetinin izlediği politikaya uygun hale getirme amacını gütmüşlerdir⁴⁹. Bu yaklaşımın altında yatan neden ise bölge ile ilgili ileriye dönük emperyalist emellerdir. Yani diyebiliriz ki daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde bölgenin ele geçirilmesi için neredeyse bütün altyapı çalışmaları yapılmıştır. Hatta şunu da belirtmek gerekir ise daha savaş

⁴⁵ İhsan Ş. **Kaymaz**, *Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 50

⁴⁶ Şenel, s. 199-202

⁴⁷ Öke, *Musul Komplosu*, s.54

⁴⁸ Ali Okumuş, "Kalust Sergiz Gülbenkyan ve Türk Petrol Şirketi", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 73-74

⁴⁹ Esra Sarıkoyuncu **Değerli**, "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 14, Nisan 2008, s. 13

başlamadan bölgeye yönelik askeri hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Britanya İmparatorluk Savunma Komitesi 1906'da ve 1911'de Mezopotamya'nın işgali konusunu ciddi şekilde tartışmıştır. 1912'de Henry Mc Mahon Basra ve Fao'nun işgal planlarını hazırlamıştır⁵⁰. Bu maksatla kullanmak için Hindistan'da “**D Grubu**” denilen bir askeri kuvvet oluşturulmuştur⁵¹. I. Dünya savaşı başlar başlamaz İngiltere Mc Mahon planını uygulamaya koydu. Bu kuvvet daha Osmanlı Devleti savaşa resmen girmedeği halde 23 Ekim'de Bahreyn adalarına yerleşerek burada yerel şeyhlerle işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Ardından 3 Kasım'da Fao'yu, 22 Kasım'da Basra'yı ve 9 Aralıkta Kurna'yı ele geçirmişlerdir⁵².

İngiltere'nin Basra cephesindeki harekâtının sebeplerini şu şekilde izah edebiliriz; Hindistan yolunu güvene almak, İngiltere için hayati öneme sahip olan Abadan petrollerini koruma altına almak, Türklerin İran'a sarkarak Hindistan sömürgesini tehdit etmelerini engellemek ve son olarak Rusya ile bu coğrafya üzerinden birleşerek Rusya'ya yardım götürmek.⁵³

İlk İngiliz ileri harekâtı göstermiştir ki Osmanlı Devleti bölgede yeterince yığınak yapmamış ve askeri tedbir almamıştır. İngilizlere karşı, Süleyman Askeri Bey'in girişimleri de akim kalmıştır⁵⁴. Bu durum İngiltere'yi cesaretlendirmiş ve General Townshend komutasında Anglo-Hint askerlerden oluşan bir tümen kuzeye doğru hızlı bir harekâta başlamıştır⁵⁵. İngilizlerin bu ilerlemeleri 24 Kasım 1915 Selman-ı Pak muharebesinde durdurulmuştur. Geri atılan İngiliz kuvvetleri Kut'ül Amare'de kuşatılarak 29 Nisan 1916'da esir alınmışlardır⁵⁶.

Cephe hattında durum böyle iken İngiltere'de, bölge ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. 1915 yılında Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu kurularak Osmanlı ile ilgili nasıl bir paylaşım yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Komisyonun başkanı Maurice de Bunsen'den dolayı, Bunsen Komisyonu adını almıştır. Komisyonunda; Dışişleri adına G. R. Clerk, Hindistan Bürosu adına T.W. Houlderness, Deniz Kuvvetleri adına H.B. Jackson, Savaş Bakanlığı adına General Callwell, Ticaret

⁵⁰ Kaymaz, s. 53

⁵¹ Öke, *Musul Komplosu*, s.55

⁵² Kaymaz, s.55-56

⁵³ Bahattin **Demirtaş**, Mustafa **Alparslan**, “Askeri Raporlar ve Hatırlara Göre Irak Cephesi”, *Kut'ül Amare Zaferinin Yüzyüncü Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016 Mardin Bildiriler*, Ankara 2016, s. 84

⁵⁴ Öke, *Musul Komplosu*, s. 55

⁵⁵ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 213

⁵⁶ Kaymaz, s. 56

Bakanlığı adına H. Llewellyn Smith bulunmuştur. Sir Mark Sykes ise doğrudan Savaş bakanı Lord Kitchener'i temsilen komisyona iştirak etmiştir⁵⁷. De Bunsen başkanlığındaki bu komisyon, 30 Haziran 1915'te hükümete bir rapor sunmuştur. Raporda Osmanlı Devletinin beş ayrı bölgeye ayrılması öngörülürken, Mezopotamya'nın kesinlikle İngiltere eline geçmesi gerektiği ve bu coğrafyanın kontrolü için Musul'un kuzeyindeki dağlık alanlara kadar sınırların dayandırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu raporda öngörülen tasarıların gerçekleştirilmesi için İngiltere müttefikleri ile bir araya gelerek meseleyi formüle etmenin çabasını vermiş ve neticede 1916'da Sykes-Picot-Sazanov anlaşması imzalanmıştır⁵⁸. Bu anlaşmada öngörülen paylaşım, ilerleyen yıllarda ortaya çıkan önemli gelişmeler neticesinde birçok değişikliğe uğramıştır. Örneğin; Sir Mark Sykes, anlaşmada Musul'un Fransa'ya verilmesini kabul etmiş böylece Rus toprakları ile İngiltere arazisi arasına Fransa'yı tampon olarak koymayı düşünmüştür ancak savaşın sonuna doğru Rusya'nın saf dışı kalması İngiliz hesaplarını yeniden değiştirdi ve Musul bölgesi, stratejik ve ekonomik ehemmiyetine binaen İngiliz işgaline alınmıştır⁵⁹.

Savaş alanındaki gelişmeler, Kut zaferinden sonra hiç iyi gitmemiştir. İngiltere'nin, sürekli olarak bölgeyi takviye etmesi ve bu arada Türk ordusunun bazı birliklerinin İran'a gönderilmesi işleri tersine çevirmiştir. 11 Mart 1917'de Bağdat düşmüştür. İleri harekâta devam eden İngiliz kuvvetleri, Mondros mütarekesinin arifesinde Musul'a hayli yaklaşmışlardır. İngiliz birlikleri Musul'a girmeden 31 Ekim 1918'de ateşkes imzalanmıştır. Ancak İngiltere, bir oldubitti ile ateşkesten sonra Musul'a bir saldırı yaparak, burasını da ele geçirmiştir.

Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı o günlerde Musul'un kaybını Mülazım Mehmet Sinan Bey şu cümlelerle anlatır: *“Bu sırada Mütareke de tasdik ve her tarafta ilan edilmiş ise de hadisenin son çirkin şeklini gören Ali İhsan Paşa, Musul'u elimizde tutmak için ve son bir gayret olmak üzere mütarekenamenin bir suretini çıkararak memur ettiği bir zatın eline vermiş ve ilk tesadüf edeceği İngiliz komutanlığına verilmesini tembih etmişti... Halbuki mütarekenamenin suretini alıp okuyan süvari tugayı komutanı cebinden çıkardığı bir kağıdı göstererek, Mösyö: “Benim aldığım emir Musul'u işgal etmektir. Ben mütareke ve mükâleme memuru değilim”, diyerek Ali*

⁵⁷ Taha Niyazi **Karaca**, *Sınırları Çizen Kadın İngiliz casusu Gertrude Bell*, Kronik yayınları, İstanbul 2018, s. 194

⁵⁸ Öke, *Musul Komplosu*, s. 58

⁵⁹ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilon Yayınları, İstanbul 2018, s. 162

İhsan'ın talebini reddetmiş ve iki üç saat sonra Musul üç taraftan sarılarak işgal edilmiş ve asırlardan beri dalgalanmakta olan şanlı bayrağımız direktten indirilerek yerine Sâlib işaretli İngiliz bayrağı çekilmişti...’’⁶⁰

1.3. İngilizlerin Kürtlerle İlişkileri ve Bölgedeki Faaliyetleri

İngiltere'nin Kürtlere karşı ilgisi genel olarak Ortadoğu coğrafyasına yönelmeye başladığı 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu ilişkinin temelinde yatan etken, Doğu Anadolu coğrafyasının sahip olduğu stratejik önemden ileri gelmektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, bu coğrafya 19. yüzyıl itibarıyla İngiltere'nin Hindistan sömürmesine ulaşımı ve başka devletleri buradan uzak tutma çabası için üzerinde çalışılması gereken bir bölge olmuştur. Yine aynı yüzyılda Rusya'nın yayılma siyaseti neticesinde, Doğu Anadolu topraklarına nüfuz etmeye başlaması ve bu bölgenin sakinleri olan Ermeni ve Kürtleri etkisi altına almak için ciddi faaliyetler yürütmeye başlaması, söz konusu coğrafya üzerinde 19. yüzyılın sonlarına kadar sürecek olan uluslararası bir rekabetin yaşanmasına neden olmuştur. Rus yayılmasını kendi çıkarları açısından uygun bulmayan İngiltere bölge üzerindeki çalışmalarına 1806 yılından sonra yoğunluk kazandırmıştır.

İngiltere'nin Doğu Hindistan Şirketi'nin (East Indian Company) bir şubesini Bağdat'a açması ile birlikte birçok İngiliz görevli bölgeye gelmiştir. Görünüşte bu kişiler ticari ve ilmi faaliyetlerde bulunmak maksadı ile buraya gelmişlerdir. Ancak esas maksatları ise bölgenin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısını inceleyerek burada İngiliz nüfuzunu yaymak ve yerleştirmek olmuştur. Bu amaç için gelen görevliler, hızla Irak ve Anadolu da yaşayan Kürt aşiretleri arasında seyahatler gerçekleştirmeye ve kendilerine faydalı olacağını düşündükleri aşiret ileri gelenlerini yanlarına çekmeye başlamışlardır⁶¹.

Kürtlerle ilgili tetkiklerde bulunmuş olan başlıca İngiliz görevliler şunlardır;

- J. Bailic,
- H. C. Rawlinson,
- Claudius James Rich,
- William Ainsworth,
- H. Rassam,
- James Brant,

⁶⁰ Demirtaş, Alparslan, s. 93

⁶¹ Ertürk, s. 44

- C. Sandretski,
- F. Milingen, Rilley ⁶²,
- J. Shiel,
- John George Taylor,
- Isabella Bird,
- Frederick Richard Maunsell,
- Walter Burton Harris,
- Henry Finnis Blossie Lynch,
- Mark Sykes⁶³.

Doğu Hindistan Şirketi'nin temsilcilerinden olan Rich ve yardımcısı Heine kürt aşiretleri arasında taraftar toplamak için yoğun faaliyet yürütmüşlerdir. Öyleki Rich bulunduğu bölgede emir veren bir derebeyi gibi hareket etmeye bile başlamıştır. Yine Basra'da bulunan Kolkhan isimli İngiliz görevlisi benzer şekilde hareket etmiştir. Bunların çalışmaları neticesinde Bağdat ve Basra, Kürtler üzerinde faaliyet yürüten casusların merkezi haline getirilmiştir⁶⁴.

Bu tarihten itibaren İngiliz ajanları, tüccarları hatta resmi diplomatları, bölgede çıkan olaylara bir şekilde dahil olmuşlardır. Heine, Brother ve Rich adlı İngilizler bilhassa 1815 yılında Van ve Beyazıt dolaylarında çıkan olaylarda etkili olmuşlardır. Bir taraftan Kürtleri kışkırtırken bir yandan da Ermenileri ayaklandırmaya çalışmışlardır⁶⁵. Henüz Kürt-Ermeni çekişmesinin ortaya çıkmadığı ve Ermeni meselesinin literatüre girmemiş olduğu böylesine erken bir dönemde İngiltere'nin bu faaliyetlerindeki temel amaç, bölgeyi karıştırarak bir şekilde müdahil olup kendi lehine çıkarlar elde etmek olmuştur.

Yine aynı dönemde Mc Donald Kiynır, Kürtlerin yaşadığı bölgelere seyahat ederek buraların haritasını ve toplumsal yapısını analiz etmiştir. Bu gezisinin asıl amacı, o dönemde Hindistan'a askeri hareket yapmak isteyen İngiltere ordusunun geçebileceği yolları araştırmaktır⁶⁶. Hiyd, Brotr ve Riş⁶⁷ isimli ajanlar 1817 ve 1820 yılları arasında,

⁶² Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük I*, Bilgi yayınevi, Ankara Mart 2017, s. 54-56

⁶³ Cengiz Kartın, "İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri Şubat 2014, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) s. 114-134

⁶⁴ Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul Temmuz 1992, s. 29-30

⁶⁵ Ertürk, s. 44

⁶⁶ Halfin, s. 30

⁶⁷ *Yer zaman öğeleri ile olaylar dikkate alınırca bu kişiler yukarıda bahsedilen Heine, Brother ve Rich isimli ajanlar olmalıdır.*

söz konusu coğrafyada dolaşarak propaganda ve araştırmalar yapmışlardır⁶⁸. Riş (veya Ric) isimli İngiliz ajanı 1820 yılında Namık Paşanın daveti ile Süleymaniye’ye gelerek burada çeşitli araştırmalarda bulunmuş ve Kürt aşiret reisleri ile görüşmeler yapmıştır⁶⁹. 1821-1822 yıllarından itibaren Anadolu’nun dışındaki Kürt aşiretleri ile de ilgilenilmeye başlanmış, Frazier adlı bir istihbarat elemanı İran’a gönderilirken, bir grup İngiliz subayı da Süleymaniye’de aşiretlere askeri talim ve eğitim vermeye başlamışlardır. Süleymaniye’ye gelen bu askerler Kürtler için “Britanya İmparatorluğunun, politikaları uğruna kullanılabilecekleri” şeklinde bir izlenimde bulunmuşlardır⁷⁰.

1830’lu yıllarda Rodon Cissini adında bir İngiliz uzmanı İstanbul’a gelmiş ve daha sonra Kürtlerle meskûn coğrafyalara bir seri seyahat düzenlemiştir. Mezkur şahıs, 1835 yılında İngiltere adına Fırat ve Dicle nehirlerinin taşımacılık potansiyelini incelemiştir⁷¹. Tabiki bu araştırmalar ve seyahatler esnasında Kürt aşiretleri ile yoğun görüşmelerde bulunmuş ve bunlar arasında İngiltere propagandası yapmaktan geri kalmamıştır.

İngiltere, 19. yüzyıl boyunca Kürt halkı üzerinde ciddi şekilde tahlil, tetkik, araştırmalar yapmış yer yer bunlar arasında propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu bölgede çıkacak karmaşadan bir vesile ile faydalanmaya çalışacaktır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta şu ki İngilizler Kürtlerin bağımsız olması veyahut ta, onların hayrına olacak gelişmeler için uğraşmamışlardır. Tamamen dönemin stratejik gereklilikleri nedeniyle ve pragmatist bir anlayışla buralara eğilmişlerdir. Bu cümlemizi desteklemek için birkaç Kürt isyanına ve bu isyanlarda İngiltere’nin genel tutumuna bakmakta fayda vardır.

19. yüzyılda çıkmış olan büyük Kürt ayaklanmalarından ilki şüphesiz Bedirhan Bey isyanıdır. Bu isyanın temelinde Osmanlı merkezileşme politikalarının, Kürt derebeylerinin nüfuzunu azaltması yatmaktadır. İsyan tamamen Bedirhan Bey’in kendi nüfuzunu, Doğu Anadolu’da yayma isteği ve Osmanlının buna karşı politikalarından ileri gelmiştir denilebilir. Bu isyanda bu isyan, o dönemde, İmparatorluğun hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir

⁶⁸ Ertürk, s. 45

⁶⁹ Halfin, s. 30

⁷⁰ Ertürk, s. 45

⁷¹ Halfin, s. 34

süre meşgul etmiştir⁷². Nitekim bu isyanda, İngiltere'nin tutumu Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması yönünde olmuş ve Bedirhan Bey isyanına destek vermemişlerdir. 1855 yılındaki Yezdan Şer ayaklanmasında İngiltere Osmanlı Devletine isyanın bastırılması için diplomatik yardımda bulunmuştur⁷³. 1879'da çıkan Şeyh Ubeydullah isyanında, İngiltere değişken bir siyaset izlemiştir. Bir yandan Osmanlı Devletine destek verirken diğer taraftan Şeyh Ubeydullah ile temas kurmaktan kaçınmamıştır. İngiliz ajanlarından Visam, Başkale'ye gelerek Ubeydullah'ın yardımcıları ile görüşmüştür. Yine Van'daki İngiliz konsolos vekili Clayton, 1879'da Hakkâri'ye giderek Şeyh'i ziyaret etmiştir⁷⁴. İngiltere burada her ihtimali değerlendirerek, isyanın düşük ihtimalle de olsa başarıya ulaşması durumunda, Şeyhi elinde tutmak istemiştir. Fakat isyanın gidişatına göre ve Rus etkisinin yayılmasından çekindiği için tutum değiştirerek tamamen Osmanlı lehine bir siyasa izlemiş ve bu isyanın bastırılması için diplomatik faaliyet yürütmüştür.

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık değişen politikası gereği İngiltere Osmanlı topraklarından kendisine düşecek hisseyi elde etmenin hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Markiz Salisbury'den Sir N.O'Conor'a gönderilen ve 25 Ocak 1898 tarihli gizli belgede İngilizler ile Ruslar kendi aralarında anlaşmak zorunda oldukları belirtilmiştir. Bu anlaşma yapılırken, Osmanlı Devleti'nin "... Karadeniz'e çıkan Boğazları ve Bağdat'a kadar olan Fırat Vadisi Rusları ilgilendirir. Diğer taraftan Türkiye'nin Afrika toprakları ve Bağdat'tan aşağıda kalan bölümleri bizi ilgilendirir; burada İngiliz çıkarları vardır". Bunun yanında İngiltere ile Rusya birbirlerinin çıkarlarını göz önüne alarak ortak bir şekilde hareket etmelidir denilmektedir⁷⁵.

Osmanlı Devleti üzerinde, gün geçtikçe artan Alman etkisinden rahatsız olan İngiltere, Ortadoğu'daki kazanımlarını kaybetmemek adına yani bir strateji olarak; Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan azınlıklara el atmış bunların arasında kargaşalık çıkararak oluşacak kargaşa ortamında çıkarlarını korumanın hesaplarını yapmıştır⁷⁶. 1908 II. Meşrutiyet ile gelişmeye başlayan Kürt milliyetçiliği ile de yakından ilgilenmeye başlamıştır. İlişkilerin azaldığı 1908-1914 arasında İngiltere, İstanbul'da ve

⁷² Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır Ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, 2010/2, s. 35

⁷³ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004, s. 10-11

⁷⁴ Kurubaş, s. 12

⁷⁵ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yay. , İstanbul 1982, s.10.

⁷⁶ Ertürk, s. 48

Doğu Anadolu'da meydana gelen Kürt hareketlerini izlemekten geri durmamıştır. İngilizlerin Kürtlerle ilgilenmeye başladığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinden I. Dünya Savaşına kadarki tarihsel sürece bakıldığında İngiltere, bu toplumla resmen iletişime geçmekten kaçınmış fakat ajanlar misyonerler arkeologlar doktorlar vs. sıfatlar altında bölgeye yolladığı görevliler vasıtası ile Kürt aşiretleri ile sürekli iletişim halinde olmuştur. Aşiretler arasında uzunca yıllar çeşitli propagandalar yürütmüş ve ortamı kendi emperyalist emellerine hazırlamaya çalışmıştır.

Bu kişilerin başında Binbaşı E. B. Soane'nin geldiği itiraz kabul etmez bir gerçektir. 1902'de İran'a gelen bu kişi, Farsçayı, Kürtçeyi ve lehçelerini çok iyi bilmekteydi. 1906'da Şii olmuş ve daha sonra da kılık değiştirerek Mirza Gulam Hüseyin Şirazî adıyla bütün Mezopotamya'yı dolaşmıştır⁷⁷. 1909 yılında Şehrizar ve Süleymaniye bölgesinde bulunan İngiliz istihbarat subayı E. B. Soane güçlü Caf aşireti reisi Osman Ağanın karısı Adile Hanım'ın farsça kâtipliğini yapmıştır⁷⁸. Aynı kişi I. Dünya savaşı sırasında İngiltere adına bölgede istihbarat subaylığı yapmıştır ve savaş sonunda Süleymaniye'ye yeniden gelmiştir.

I. Dünya Savaşı henüz başlamışken, 1914 yılında Şerif Paşa Kürtler adına! İngiltere'ye bir işbirliği teklifi ile gelmiş ancak reddedilmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında İngilizler, Simko gibi etkili Kürtlerle iletişime geçerek Osmanlıya karşı Kürtlerden faydalanmak istemiş ise de bunda pek muvaffak olamamıştır. Kürt İngiliz resmi ilişkileri 1917 yılında başlamıştır. 1916 Sykes-Picot anlaşmasının imzalanması ile ortaya çıkan paylaşımda İngiltere için Kürtler yeni bir muhatap oldular. Savaşın gidişatında onları yanlarına çekmek amacıyla İngiliz General Niessel "Kürdistan Kürtlere" sloganı ile hareket etmiş böylece Kürt milliyetçiliğini okşayarak, onları kendi devleti lehine kazanmaya çalışmıştır. Savaşın bitimi ile birlikte İngiliz kuvvetlerinin Musul'a kadar girmeleri neticesinde Kürt meselesi İngiliz politikasında yer almaya başlamıştır⁷⁹.

⁷⁷ Lucien Rambout, *Kürdistan 1918-1946*, (Sorumlu Yönetmen; Recep Maraşlı), Komal Yayınları, İstanbul 1978, s. 63

⁷⁸ Ertürk, s. 49

⁷⁹ Kurubaş, s. 31

1.4.Osmanlı Devletinde Kürt Hareketleri

1.4.1. Mondros Anlaşmasına Kadarki Süreçte Kürt Hareketleri

1.4.1.1. Kürtler Özelinde Merkezileşme Karşıtı Hareketler ve İsyanlar

Kürtlerin yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Yavuz Sultan Selim döneminde, İran üzerine yapılan sefer sonucunda, 16. yüzyılın başında Osmanlı Devletinin yönetimi altına girmiştir⁸⁰. Buraların yönetim altına alınmasında dönemin ünlü âlimlerinden İdrisi Bitlisi'nin çalışmaları oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti bölgeyi idaresi altına aldıktan sonra, bölgenin coğrafi ekonomik ve toplumsal yapısını göz önünde tutarak bu şartlara uygun bir idari mekanizma oluşturmuştur Ocaklık, yurtluk ya da Ekrad beyliği (Kürt sancağı) adı verilen sancaklar Kürt ailelerinin yönetimine bırakılıyordu. Merkezî hükümetin bu sancaklara müdahale hakkı vardı. Her görevli beylerbeyi tarafından atanıyor ama bu resmî görevlere sadece yönetici ailelerin üyeleri seçilebiliyordu⁸¹. Yani geleneksel aşiret yapısına dokunulmayarak her aşiret reisi kendi bölgesinde resmi görevli olarak tayin edilmiştir⁸².

İçyapılarında yurtluk-ocaklık sisteminin getirmiş olduğu ayrıcalıklar kapsamında, bazı feodal ağa ve beyler zamanla kendi bölgelerinde güçlenmişlerdir. Bu idari yapı, zaman içerisinde Osmanlı toprak sisteminde meydana gelen bozulmalar neticesinde ülkenin her yanında ortaya çıkan ayanlık sistemine dönüşmüştür. 18. yüzyılda devletin merkezi otoritesinin zayıflamasına paralel olarak bölgede bulunan aşiret liderleri güçlerini artırarak etkili birer yerel güce dönüşmüşlerdir⁸³.

19. yüzyıl Osmanlı Devletinde birçok iç isyanın yaşandığı sancılı bir dönem olmuştur. Dönemin genelinde Milliyetçilik akımının etkisi ile birçok Gayri Müslim tebaanın isyan ettiği görülmektedir. Aynı dönem Doğu Anadolu coğrafyasında Kürt ileri gelenleri de devlete karşı birçok başkaldırı hareketine girişmişlerdir. Ancak bu isyanlar, başlangıçta Gayri Müslim tebaanın isyanlarından farklı olarak milliyetçi bir görünüm arz etmekten uzaktır.

⁸⁰ Derleyen: Nilgün Gök, Eralp Yazar, *Emperyalist Savaş ve Kürt Sorunu*, Yediveren yayınları, Mart 2006, s. 37

⁸¹ Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devleti*, (Çev. Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 240

⁸² (Osmanlı devleti sadece bu bölge için yeni bir idare şekli uygulamış değildir. Devlet fethettiği yeni topraklarda her daim, yörenin özel şartlarını dikkate alarak idari taksimat oluşturmuştur. Bu cümleden olarak özellikle son dönemlerde etnik ayrımcılık amacıyla maksatlı yayınlar yapan bazı düşünürlerin iddia ettiği gibi bu bölgede bağımsız Kürt beyliklerinden söz etmek mümkün değildir. Bkz: Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda Ve İdarî Tatbikattaki Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, 1997, s. 257-274.)

⁸³ Ertürk, s. 60

19. yüzyılda ortaya çıkan bu Kürt ayaklanmaları genellikle devletin merkezileşme politikalarının, aşiret reislerinin ellerindeki yetkiyi almasından ve Tanzimat reformlarının, yine aynı kitlenin devlet içerisinde avantajlı durumlarını ortadan kaldırması nedeniyle meydana gelmiştir⁸⁴. Nitekim bu isyanların ortaya çıkışında batıdan gelen misyonerler ve seyyahların bölgede bulunan Müslüman Hristiyan halk arasına ektikleri fitne tohumları da zaman zaman etkili olmuştur.

Her ne kadar günümüzde, siyasal Kürt milliyetçiliği fikrini savunanlar bu isyanların milliyetçilik fikriyle ortaya çıktığını iddia etse de durum bundan çok uzaktır. Çünkü Kürt milliyetçiliği, fikrî olarak Avrupalılarca batı dünyasında ortaya atılmış, burada olgunlaştırılmış ve daha sonra bölgeye ithal edilmiştir. Batılı güçlerin Kürtler üzerine faaliyetleri 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. İlk olarak bölgeye Venedikli misyoner Maurizio Garzoni gelmiş ve 1787’de Avrupa’da bir Kürtçe sözlük neşretmiştir. Mehmet Ali Paşa isyanından sonra ise bölge misyoner akınına uğramıştır. Amerikan İngiliz ve Fransız misyonerler bölgede bulunan Nesturîleri keşfetmişler ve bölgeye yoğun bir ilgi göstermişlerdir. Bu görevliler, bulundukları yerlerde ortaya çıkan Kürt ayaklanmalarına zaman zaman alaka göstermişler ve bunlarla ilgili raporlar tutmuşlardır⁸⁵. Ancak 19. yüzyıl genelinde batılı devletlerin, Kürtlere bakışı bölge Hristiyanlarına zulmeden barbar toplum şeklinde olmuştur⁸⁶.

Daha önce bahsedilen amiller ışığında 19. yüzyıl boyunca ortaya çıkan Kürt ayaklanmaları şu şekilde sıralanabilir;

1. Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı (1806-1808, Süleymaniye)
2. Babanzade Ahmet Paşa İsyanı (1812, Süleymaniye)
3. Revaduz Yezidi İsyanı (1830-1833, Hakkari ve çevresi)
4. Mir Muhammet İsyanı (1832-1833, Soran)
5. Kör Mehmet Paşa İsyanı (1830-1833, Erbil, Musul, Şirvan)
6. Garzan İsyanı (1839, Diyarbakır)

⁸⁴ Ertürk, s. 61

⁸⁵ Şimşir, s. 46-50

⁸⁶ “Kürtler kendi vatanları dışında pek utangaçtırlar. Her zaman kiskanç ve şüphecidirler çünkü cahil, inatçı, hırslı, batıl inançlı ve meraklıdırlar. Tembellik öyle hâkimdir ki, halk istemsiz, sıkıcı ve asık suratlıdır. Yalana, sözleşme ve yeminlerde hileye alışıktırlar ve aşka olduğu kadar ihanete karşı da duyarsızdırlar. Soyunma ve yeniden giyinme zahmetine katlanmamak için kıyafetleriyle uyumayı tercih ederler. Çalışmamak için biraz arpa ekmeğiyle yetinirler; aynı zamanda haydutluk yaparlar.”; R.P. Giuseppe Campanile, *Kürdistan Tarihi*, (Çev. Heval Bucak), Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s. 78-79; Giuseppe Campanile 19. Yüzyılın başlarında yaşamış domeniko tarikatına mensup İtalyan din adamıdır. 1809’da misyoner olarak Mezopotamya’ya gelmiştir. Burada edindiği Kürtlerle ilgili izlenimlerini İtalya’ya döndükten sonra kaleme almıştır. Batılı seyyahların Kürt toplumuna karşı nasıl yaklaştıklarına örnek teşkil etmesi bakımından kitabındaki ilgili kısmın dipnotta verilmesinde fayda görülmüştür.

7. Bedirhan Bey İsyanı (1843-1847, Hakkari ve çevresi)
8. Yezdan İzzettin Şer İsyanı (1855, Bitlis)
9. Bedirhan Osman Paşa İsyanı (1877-1878, Cizre ve Midyat)
10. Şeyh Ubeydullah İsyanı (1880, Hakkari, Şemdinli)
11. Emin Ali Bedirhan İsyanı (1889, Erzincan)
12. Bedirhan i Halil ve Ali Remo İsyanı (1912, Mardin)
13. Molla Selim ve Şeyh Şehabettin İsyanı (1913-1914, Bitlis)⁸⁷

1788 yılında Süleymaniyeli Baban ailesine mensup olan Abdurrahman Baban (Babanzade) Bağdat valisi ile düştüğü anlaşmazlık nedeniyle isyan etmiş, üzerine kuvvet gönderilince de af dilemiş ve yerinde bırakılmıştır. Ancak aynı kişi 1806 yılında Süleymaniye'ye başka bir Kürt reisinin emir olarak atanmasına karşı çıkarak yeniden ayaklanmıştır. Bu ikinci isyanda İran'dan destek gören Abdurrahman Paşa devleti 1809 yılına değin uğraştırmıştır. Netice de yakalanarak idam edilmiş ve isyan sona erdirilmiştir. Ancak kendisinden sonra gelen oğlu Ahmet Baban da devlete karşı isyan etmiş fakat bu harekette kısa sürede bastırılmıştır⁸⁸.

Bu isyanda görüldüğü gibi 19. yüzyıl boyunca ortaya çıkan ayaklanmalarda ulusal istemler yoktur. Ayaklanmaların temelinde yerel çatışmalar ve birtakım anlaşmazlıklar etkili olmuştur⁸⁹.

II. Mahmut'un saltanatının ilk yarısı, ülkede iyice başına buyruk hale gelmiş olan yerel otoriteleri ortadan kaldırmak için verilen mücadele ile geçmiştir. II. Mahmut dönemi Osmanlı Devletinin yeniden merkezi otoritesini tesis etmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bundan dolayı doğu Anadolu bölgesinde bu merkezileşme eğilimine karşı bir tepki olarak bir dizi isyan vukuu bulmuştur⁹⁰.

1830 yılında Soran Emiri, Revanduz'lu Mir Muhammed Paşa isyan çıkartarak hâkimiyet alanını genişletmek istemiştir. Süleymaniye ve Musul yönlerinde ilerleyerek Erbil, Altunköprü, Koysancak ve Raniyeyi ele geçirmiş⁹¹ ve bölgede bulunan diğer aşiretlere ciddi zararlar vermiştir. Ele geçirdiği yörelerde yaşayan Hristiyanlara kötü muamelelerde bulunmuştur. Bunun üzerine 1835'de Reşit Paşa komutasında bir ordu,

⁸⁷ Akın Ağca, "Şark Meselesinde Kürtçülük 1787-1923", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2012, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 84

⁸⁸ Hıdır **Göktaş**, *Kürtler İsyan Tenkil*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 13-14

⁸⁹ Naci **Kutlay**, *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Dipnot Yayınları, Ankara 2013, s. 75

⁹⁰ Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, s. 269-270

⁹¹ V. Minorsky, Th. Bois ve D.N. Mac Kenzie, *Kürtler & Kürdistan*, (Çev. Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul 2004, s.99

bölgeye yollanmıştır. Mir Muhammed, 1836 yılında Revanduz kalesinde kuşatılmış ve bir süre direndikten sonra teslim olmuştur. Mir, İstanbul'a yollanmış burada bir süre kaldıktan sonra geri dönüş yolunda öldürülmüştür⁹².

1840'lı yıllarda Osmanlı Devletini uğraştıran olay Bedirhan Bey isyanı olmuştur. Bu isyan 1847 yılında bastırılmış olsa da devam eden tarihsel süreçte Bedirhan Bey'in soyundan gelenler yıkıcı ve bölücü faaliyetlerin organizatörü olmuşlardır⁹³. Bedirhan Bey, 1802 yılında Cizre'de doğmuştur. Cizre'de bulunan Botan Aşiretinin reisi Abdullah Han'ın oğludur. 1821 yılında aşiretin başına geçmiştir⁹⁴. Bu dönemde Osmanlı Devletinin iç ve dış gâileler ile uğraşmasından faydalanarak etrafındaki aşiretleri hâkimiyeti altına almış ve gücünü artırmıştır. Zaman ve koşullara göre devlete karşı tutumunu değiştirerek iktidarını sağlamlaştırmıştır. 1827'de kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna asker yollamayı reddetmiş 1828-29 Osmanlı Rus savaşına da katılmamıştır. 1831 yılında Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Osmanlı ordusunu mağlup etmesini fırsat bilerek bulunduğu bölgede, egemenliğini daha da yaymıştır. Bitlis, Van, Hakkâri, Muş yörelerinde bulunan Aşiret reisleri ve Şeyhlerle işbirliği kurmuştur. Bu girişimlerle iyice güçlenen Bedirhan Bey, devlete karşı itaatsizlik etmeye başlamıştır⁹⁵.

Bölgede bu gelişmeler yaşanırken 1839 Tanzimat fermanı ilan edilmiş ve ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Tanzimat'ın getirdiği yenilikler ülke genelinde peyderpey uygulamaya konulmuştur. Bu maksatla Diyarbakır vilayetinde birtakım yeni düzenlemeler yapılmış, Yurtluk-Ocaklık topraklar hazineye devredilerek buralarda idareci konumunda olanlara maaş bağlanmıştır. Bu yeni sistem bölgeyi kendi mülkleri gibi gören aşiret reislerini huzursuz etmiştir. Yine yapılan yeni düzenleme ile Cizre bölgesi, idari olarak ikiye ayrılarak, bir kısmı (Cizre, Midyat ve sair yerler) Diyarbakır'a bağlanırken, bir kısmı da (Bohtan, Eşni ve Hacı Behram havalisi)Musul vilayetine bağlı hale getirilmiştir. Böylece Bedirhan beyin toprakları idari olarak ikiye bölünmüştür. Bu gelişmeler, Bedirhan Bey'i oldukça rahatsız etmiştir. Birçok kez Diyarbakır valisine, şikayet mektupları yollayarak durumun düzeltilmesini istemiş ise

⁹² Ersal **Yavi**, *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2006, s. 34-35

⁹³ Göktaş, s. 16

⁹⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, (Çev. Alptekin Dursunoğlu), Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 76

⁹⁵ Ertürk, s. 70

de sonuç değişmemiştir. bu idari taksimattan oldukça rahatsız olan Bedirhan Bey devlete karşı fiili bir harekete girişmemişse de farklı arayışlar içerisine girmiştir⁹⁶.

Tanzimat sürecindeki merkezileştirme politikaları her ne kadar devlet açısından hayati önem arz etse de Bedrihan Bey ve onun konumunda olan yerel otoritelerin sahip oldukları imtiyazı kaybetmelerine neden olmuştur. Nitekim 1842 yılındaki idari taksimat Bedirhan Bey'i devletten uzaklaştırmış, yine bu dönemde Musul valisi ile aralarında mevcut olan husumet onda, kendisine karşı bir hareket yapılacağı izlenimini oluşturmuştur. 1846 yılında meydana gelen Nesturi isyanı ipleri koparan diğer etken olmuştur. Bölgeye gelen yabancı misyonerlerin Nesturilere gösterdikleri alaka yerel ahaliyi huzursuz etmiştir. Amerikalı misyoner Doktor Grand'ın yaptırdığı yatılı okulun bir kaleye benzemesi, Nesturilerin dini lideri Mar Şimon'un İngiliz misyonerleri ile görüşürken evine İngiliz bayrağı çektiirmesi Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır⁹⁷. En sonunda bu misyonerlerin Nesturileri kışkırtarak, "artık vergi vermeleri gerekmediği" yönünde propaganda yapmaları üzerine Tiyari Nesturîleri buna dayanarak vergi vermeyi reddetmişlerdir⁹⁸. Bağlı bulundukları Hakkâri Miri, cezalandırılmaları için Bedirhan Bey'e müracaat etmiş ve Bey'de bölgeye aşiret kuvvetlerini yollayarak, Patrik Mar Şimon ve etrafındakileri şiddetle cezalandırmıştır. Kimi kaynaklara göre Nesturî Hristiyanlarına karşı katliamlarda bulunmuştur.(Çeşitli kaynaklarda 10.000 Hristiyan'ı katlettiği yazılmaktadır). Patrik Musul'a kaçarak canını kurtarabilmiştir. Bu gelişmeler olayın seyrini değiştirmiş ve Avrupalı konsoloslar, Bâb-ı Alî nezdinde girişimlerde bulunarak bu kişinin cezalandırılmasını istemişler⁹⁹.

Nikitine, Kürtler isimli eserinde Bedirhan Bey'in bu harekâtının Kürtlerle Hristiyanlar arasında bir mezhep sorunu olmaktan çok aşiretler arası kavga niteliğinde bir durum olduğundan bahseder¹⁰⁰. Bedirhan Bey'in ordusunda Ermenilerden faydalandığı dikkate alınırsa durumun gerçekten de böyle olabileceği ağırlık kazanmaktadır. Anlaşılan konsoloslar Osmanlı Devletinin içişlerine karışmak için ellerine geçen bu fırsatı değerlendirmek ve Nesturîler üzerinden birtakım girişimlerde bulunma fırsatını kaçırmak istememişlerdir¹⁰¹.

⁹⁶ Doğan, s. 21-23

⁹⁷ Şimşir, s. 96

⁹⁸ M. Kemal **Demirören**, *Kürdistan Hayali*, Kum Saati yayınları, İstanbul 2008, s. 88

⁹⁹ Sinan **Hakan**, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri 1817-1867*, Doz Yayınları, İstanbul 2007, s. 158-160; Bruinessen, s. 277

¹⁰⁰ Basil **Nikitine**, *Kürtler*, (Çev. E. Karahan, H. Akkuş, N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 358

¹⁰¹ M. Emin **Zeki**, *Kürdistan Tarihi*, Beybûn Yayınları, Ankara 1992, s. 125

Netice de asi durumunda olan Bedirhan Bey üzerine 1847 yılında askeri hareket başlatılmıştır. Müşir Osman Paşa kumandasında, Anadolu ordusu bölgeye yollanmıştır. Yapılan çeşitli çatışmalar sonucunda yeğeni Yezdan Şer'in kendisinden ayrılması üzerine zor durumda kalan Bedirhan Bey dağlara çekilmiş ve bir süre sonra teslim olmak zorunda kalmıştır¹⁰².

Yakalanan Bedirhan Bey, İstanbul'a yollanmıştır. Buradan çocukları ve hizmetçileri ile birlikte Girit adasına sürülmüştür. Kendisine ve efradına maaş bağlanmıştır. Kırım savaşından sonra affedilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. 1868 yılında Şam'a yerleşmiş ve 1870 yılında burada ölmüştür. Geriye 21'i erkek 42 çocuğu kalmıştır¹⁰³.

Bedirhan ailesi adıyla ünlenen bu aile Osmanlı Devletinin son günlerine kadar her türlü bölücü ve yıkıcı faaliyetin içine girecekler ve birçok yabancı devletle ilişki kurarak çıkan isyanlarda etkili olacaklardır.

Bedirhan Bey isyanında, Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olan Yeğeni Yezdan Şer'e ödül olarak Hakkâri beyliği verilmişti. Ancak onun hareketlerinden şüphelenen Bâb-ı Âli 1850 yılında görevinden azletmiştir¹⁰⁴. Kırım savaşı sırasında Osmanlı Devletinin içerisinde bulunduğu olağanüstü koşullardan faydalanmak isteyen Yezdan Şer, 1853 yılında Hakkâri-Botan yöresinde bir ayaklanma başlatmıştır. İsyanın amacı, Bedirhan Bey'in sahibi olduğu topraklara hâkim olmaktır¹⁰⁵. Yaklaşık iki yıl süren bu ayaklanma da Osmanlı ordusunun Kafkas cephesinde bulunmasından dolayı olaylara tam anlamıyla müdahale edilememiştir. İsyan kısa sürede bölgeye yayılmış ve Yezdan Şer Ruslardan yardım istemiştir. Ancak Ruslar bu yardımı sağlamamışlardır¹⁰⁶. Ruslardan yardım alamayan Yezdan Şer bu kez İngilizlere yönelmiştir. Musul konsolosluğu ile iletişime geçmiştir. Ancak bu isyanın Rus yayılmacılığına yarayacağını ve dolayısıyla çıkarlarının zarar göreceğini düşünen İngiltere, isyanın bastırılması için Osmanlı'ya yardım etmiştir. Barış görüşmeleri yapılacağı bahanesiyle, Musul konsolosluğuna davet edilen Yezdan Şer, burada tutuklanarak İstanbul'a yollanmıştır¹⁰⁷.

Bu ayaklanmanın bastırılması ile bölgedeki yerel ağaların gücü nispeten kırılmıştır. Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte başlattığı merkezileşme politikaları

¹⁰² Ertürk, s. 72-73

¹⁰³ Şimşir, s. 103

¹⁰⁴ Ertürk, s. 63

¹⁰⁵ Nikitine, s. 359

¹⁰⁶ Halfin, s. 59

¹⁰⁷ Ertürk, s. 63

sonucunda, yaklaşık yirmi yıl içerisinde Doğu Anadolu'da bulunan, Ekrad beyliklerini ortadan kaldırmıştır. Ancak bölgede tam bir otorite kurulamamıştır. Başlarındaki mirlerin ortadan kaldırılması ile başıboş kalan aşiretler aralarındaki davaları kendileri çözmek istemişler ve hükümet görevlilerine gitmeyi zayıflık olarak görmüşlerdir. Bu otorite boşluğunun doğurduğu karmaşa ortamında aşiretler aralarında çıkan anlaşmazlıklarda yetkili kimseler olarak, Şeyhleri ve Seyitleri tanımaya başlamışlardır. Bunun sonucunda bu dini liderler zamanla kendi bölgelerini aşan siyasi bir güce kavuşmuşlardır. Bu gelişme neticesinde cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bölgede Şeyhler devlete karşı yapılan hareketlerin liderleri durumuna gelmişlerdir¹⁰⁸.

Yezdan Şer isyanından sonraki dönemde 93 harbine kadar bölgede herhangi önemli bir başkaldırı hareketi yaşanmamıştır. Ancak 1879 yılında, Bedirhan Bey'in oğullarından Hüseyin Kenan Paşa ile Osman Nuri Paşa'nın isyan hareketleri ortaya çıkmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan Hüseyin Kenan Paşa, savaş sonrasında kendisine vaat edilen Kolağası rütbesi verilmeyince, bu duruma kızarak 1879 yılında kardeşi Osman Nuri Paşa ile birlikte Cizre bölgesine giderek, bu bölgedeki bazı grupları tahrik edip, bölgesel bir isyan hareketine girişmişlerdir. Fakat bu hareket çok fazla gelişmeden devlet tarafından bastırılmıştır. İki kardeş, önce yerel aşiretlerden kendilerine rakip olanlara kötü davranmaları, sonra da aralarında mücadeleye girişmeleri üzerine, hükümet kuvvetleri tarafından kolayca alt edilerek İstanbul'a yollanmışlardır¹⁰⁹.

Bu ayaklanmayı takiben 1879 yılında şeyh Ubeydullah hareketi ortaya çıkmıştır. Şemdinan bölgesinde Şeyh Ubeydullah nehri şeyhlerindendir. Şeyh Ubeydullah, Nakşibendi Şeyhi Seyit Taha'nın oğluydu. Kürt aşiretleri arasında dini kimliği nedeniyle oldukça meşhur bir kimsedir¹¹⁰. 93 harbine katılmış, savaşta Rus ordusuna karşı çarpışmıştır. Berlin anlaşmasından sonra bölgede ortaya çıkan bunalımlı durumdan faydalanarak etrafına birçok aşireti toplamıştır. Savaşın getirdiği ağır koşullar altında sıkıntı çeken halkın sorunlarının giderilmesi için Osmanlı Devletine başvurmuş eğer bir şeyler yapılmazsa kendisinin harekete geçeceğini bildirmiştir¹¹¹. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Şeyhle görüşmesi için Van müftüsünü görevlendirdi. Müftü, Şeyhle görüşmesinde sorunların çözüleceğine dair teminat vermiştir. Ancak 1879 yılı itibarıyla

¹⁰⁸ Bruinessen, s.

¹⁰⁹ Ertürk, s.64

¹¹⁰ Ahmet **Kahraman**, *Kürt İsyanları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004, s. 45

¹¹¹ Hakan **Özoğlu**, *Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik Evrim Sadakat*, (Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 139

Şeyh, civar bölgelerde bulunan Kürt aşiretlerinden kuvvet toplamaya başlamıştır¹¹². Aynı zamanda Rus Çarı, Mısır Hidivi ve Mekke Emiri ile de bağlantılar kurmaya çalışmış ve yabancı devletlerden kendisine destek aramıştır. 1879 yılında Ruslar ve İngilizler bölgede bir hareketlilik olduğunu fark etmişler ve durumu tetkik ederek, kendi dış politikaları ve çıkarları açısından Şeyh'in hareketini değerlendirmişlerdir¹¹³. Rus konsolosu Gamsaragan olayı araştırmak için Kütükçü Siman Çilingiryan'ı görevlendirmiştir. İngiliz konsolosu Clayton ise doğrudan Şemdinan'a giderek olayı yerinde incelemiştir¹¹⁴. Bu görevliler Şeyh'in İran'a karşı harekete geçmeye planladığını belirtmişlerdir. Şeyh Ubeydullah isyanı iki aşamada gerçekleştirilmiştir. 1880 yılında Şemdinan'da topladığı aşiret reisleri ile yapılan plana göre önce, İran'a saldırılacak burada kendilerine ait bir merkez oluşturduktan sonra, Osmanlı Devletine karşı harekete girişilecekti. İsyanın başlamasına sebep olan gelişme ise Mahabad'da bulunan İran yönetiminin, Şeyh'e bağlı Kürtlerden vergi toplamak istemesi ve bunu zor kullanarak gerçekleştirmesi sonucunda çıkmıştır. . Zaten hazırlıkları tamamlanmış ve planlaması yapılmış olan isyan hareketi, 1880 yılında bu gelişme üzerine başlamıştır. Garo Sasuni, bu isyanın II. Abdülhamit'in telkini ile çıkarıldığını ve isyanın arkasında padişahın olduğunu yazar. Ancak olayların gelişimine bakıldığında Şeyh'in bu isyanı kendi başına planladığı ve uyguladığı görülmektedir. Zira isyanın ikinci aşamasında Şeyh, Osmanlıya karşı harekete geçmiştir.

Rusya, bu isyanı kendi çıkarları açısından uygun bulmadığı için desteklememiştir. İngiltere ise 1878 sonrasında değişen Osmanlı politikasının nedeniyle daha isyanın başında Şeyh Ubeydullah'a yüklü miktarda silah ve para vermiştir. Devam eden dönemde ise isyanın gelişimine göre tavır takınmıştır¹¹⁵. 1880 yılında Mangur aşireti reisi Hamza ağa komutasındaki silahlı Kürtlerin, Mahabad'a saldırması ile isyan başlamıştır¹¹⁶. Şeyh Ubeydullah Hamza Ağanın yardımına oğlu Seyyid Abdülkadir'i yollamıştır. İkisinin ortak çabası ile Mahabad şehri alınmıştır. Etrafında oldukça büyük bir kuvvet toplamış olan Şeyh Tebriz'i tehdit etmeye başlamıştır. İran ise böyle bir hareketi beklemediği için durum karşısında ciddi bir önlem alamamıştır. Bölgede bunlar

¹¹² Mehmet Özdemir, "Şeyh Ubeydullah Ayaklanması ve Şeyh Ubeydullah'ın Oğlu Seyyid Abdülkadir'in Kürt Milliyetçiliğine Etkisi", *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi yayınları, Bingöl 6-8 Eylül 2012, s. 478-479

¹¹³ Ertürk, s. 73

¹¹⁴ Garo **Sasuni**, *Kürt Ulusal Hareketleri*, (Çev. Bedros Zartaryan - Memo Yetkin), Med Yayınları, İstanbul 1992, s. 103

¹¹⁵ Ertürk, s. 74

¹¹⁶ Kahraman, s. 46

yaşanırken uluslararası diplomasi harekete geçerek bu isyanın bastırılması için işlemeye başladı. Nitekim Ruslar İran'ın kuzeyindeki zengin arazilerin başka bir gücün eline geçmesini hiç arzu etmiyordu. İran yönetimi ise Tebriz şehrinin düşmesinin, kendisine Azerbaycan'ı kaybettireceğini bildiği için korkuya kapılarak Ruslardan yardım istemiştir. Bunun üzerine Rusya İran sınırına asker yollayarak sınırı kapatmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devletinden, isyanın bastırılması için girişimlerde bulunmasını talep etti. İngiltere ise isyanın yarattığı durumdan istifade ile İran'dan yeni ayrıcalıklar elde etmek adına İran'a karşı harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti yoğun diplomatik baskı sonucunda Şeyh'in üzerine bir ordu göndermiştir. İran ve Osmanlı kuvvetleri arasında kalan Şeyh, geri çekilerek Şemdinan'a dönmek zorunda kalmıştır¹¹⁷. Şeyh Ubeydullah tutuklanarak önce İstanbul'a ardından Mekke'ye sürgüne yollanmıştır¹¹⁸. Burada bir süre kaldıktan sonra 1882 yılında kaçarak tekrar Şemdinan'a geldi oğulları sadık ve Seyyid Abdülkadir'in topladığı 8000 kişi ile birlikte yeniden isyan etti¹¹⁹. Yabancı devletlerin baskısı ile yeniden tutuklanarak bu kez oğlu Abdülkadir ile birlikte Mekke'ye sürgün edildi¹²⁰. 1883 yılında burada öldü. Bu isyandan en çok fayda sağlayan devlet İngiltere oldu. Zor durumda olan İran hükümeti, İngiltere'den yardım alarak, ülkesindeki İngiliz etkisinin artmasına neden oldu. Şeyh Ubeydullah'ın oğullarından Seyyid Sıddık, Şemdinan'da kalarak ailenin etkinliğini devam ettirdi. Diğer oğlu Seyyid Abdülkadir ise babasının ölümünden sonra sürgünden dönse de bir süre sonra yeniden sürgüne yollandı. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, İstanbul'a döndü. 1925 yılında Şeyh Sait isyanından suçlu bulunup idam edildi. Osmanlı Devletinin en karışık devirlerinden birinde İstanbul'da Kürt milliyetçiliğini organize etmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında Kürt Teavün ve Terakki cemiyetini kurmuştur. I. Dünya savaşı sonrasında Kürdistan Teali Cemiyetini kurmuştur¹²¹. İstanbul'da bulunan diğer Kürt milliyetçileri ile birlikte Osmanlı Devletinin doğu bölgesinde bir Kürt devleti kurulması için ciddi faaliyette bulunmuştur.

1914 yılında Doğu Anadolu'da, yeniden Kürtlerin ayaklandığını görmekteyiz. Tarihe Bitlis isyanı olarak geçen ayaklanmanın çeşitli sebepleri vardır; Meşrutiyet sonrası dönemde Osmanlı Hükümetinin Doğu vilayetlerinde uygulamaya başladığı politika, dengeleri Ermeniler lehine, Kürtler aleyhine değiştirmişti. Bu bağlamda

¹¹⁷ Ertürk, s. 78

¹¹⁸ Nikitine, s. 360

¹¹⁹ Sasuni, s. 109

¹²⁰ Kahraman, s. 46

¹²¹ Ertürk, s. 79

Ermeni Islahatı Meselesi yeniden uluslararası gündeme taşınarak, ıslahatlar çerçevesinde Doğu Anadolu'ya İsveçli ve Hollandalı genel müfettişler tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu durum Kürtler arasında, Ermenilerin bağımsız bir devlet kuracağı yönündeki endişeleri arttırmıştı. Bu duruma Rusların; “hükümetin Ermenilere taviz verdiği, Müslümanları ise ihmal ettiği” şeklindeki propagandaları da eklenince, hükümete karşı tepkiler artmıştır¹²².

II. Meşrutiyet'in ardından Abdurrezzak Bedirhan'ın faaliyetleri içerisinde, Bitlis ve çevresinin önemli bir yeri olmuştur. 1910-12 yılları arasında Abdurrezzak Bedirhan, bu bölgedeki Kürtleri ayaklandırmak için Ruslara başvurmuş ve bölgedeki liderler ile görüşmelerde bulunmuştur¹²³.

Bu dönemde kurulmuş olan “İrşat” adlı bir yerel örgüt bölgede etkin faaliyet göstermekteydi. Ruslarla ilişki kuran bu örgüt içerisinde öne çıkan isimlerden birisi Hayrettin Berazi isimli bir kişidir. Bu kişi Ruslarla, bu örgüt arasındaki bağlantıyı oluşturmuştur. Örgütün Erzurum kolunda Suphi Aziz Bey, Zırkili Agit Bey, Eleşkirtli Şeyh Osman Efendi, Selim Efendi ve Bekir Efendi isimli kişiler bulunmaktaydı. Bu örgüt ile bağlantılı olanlar arasında, Bitlis, Garzan, Silvan, Mutki, Midyat ve Cizre bölgelerinde bir “Kürt Emareti” kurulması ve başına da bir “Bedirhani”yi getirme eğilimi bulunmaktaydı¹²⁴.

İttihat ve Terakki yönetiminin “dinsiz” ve “masonlardan” meydana geldiği yönündeki kanaat ve bölgede yürütülen propagandalar da ayaklanmanın çıkmasına doğrudan etki eden faktörler arasında öne çıkmıştır¹²⁵.

İsyanın hazırlayıcıları arasında Şeyh Said Ali ve Melikanlı Molla Selim önemli isimlerdendir. Bu kişiler isyan öncesinde Kürtlerle Ermeniler arasında bir yakınlaşma sağlamak için gayret etmişlerdir. Şeyh Said Ali, Şeyh Ubeydullah ile birlikte Ruslara karşı savaşan Şeyh Celalettin'in torunu olup, Hizan'ın meşhur dini reisi olmuştur. 1902-1906 yılları arasında Ermenilere karşı sert tutum takınmıştır. Ancak II. Meşrutiyet sonrası fikirlerini değiştirerek Ermenilerle uyuşmanın yollarını aramıştır.

Görünüşe göre Şeyh Said Ali, Meşrutiyetçilerce kabul edilmiş olan reformların Ermeniler ve Kürtler için çok önemli olabileceğini kavramıştı, fakat aynı zamanda Şeyh

¹²² Mehmet **Demirtaş**, “1914 Tarihli Bitlis İsyanının Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Yansımaları-Cezalar, Mükâfatlar”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2018, s. 434

¹²³ Ertürk, s. 80

¹²⁴ Ertürk, s. 81

¹²⁵ Demirtaş, s. 435

Said Ali Ermenilerin ve Taşnak Partisinin, Osmanlı Devletine karşı mücadelesinin, Ermenistan'ın bağımsızlığını amaç edindiğini biliyor ve reform planını Osmanlı Devletine zorlayanların da yabancı büyük devletler olduğunu da anlıyordu. Bu devletlerden bazılarının bir Kürt hareketine taraftar olabileceğini de düşünerek, siyasi bir karar verme anının geldiğine inanıyor ve bu yüzden de Ermenilerle uyuşma eğilimi gösteriyordu¹²⁶.

Şeyh Said Ali'nin güvendiği bir kimse olan Melikan'lı Molla Selim, 1913 te Bitlis'e gitme bahanesiyle Muş yakınındaki Surp Garabet manastırına uğrar ve Daron Taşnak Merkez Komitesi azası olan rahip Vartan Vartabet ile görüşerek, Şeyh namına Ermeni ve Kürtlerin birliğini teklif eder. Bu ön görüşmelerden sonra Şeyh Said Ali'nin güven mektubuna (itimatname) sahip olarak Molla Selim, ikinci kez olarak Daron'daki Taşnak liderleri ile görüşerek şu tekliflerde bulunur;

- 1- Bu ülke Kürtlere ve Ermenilere aittir,
- 2- Bu ülkenin geniş özerkliğe sahip olması şarttır,
- 3- Ülkeyi Ermeniler ve Kürtler idare etmelidirler,

Bu noktalarda her iki taraf ta anlaştılar¹²⁷.

Yapılan bu anlaşmanın ardından Kürtler hazırlıklarına başladılar. Şeyh Said Ali'nin emirleri uzak bölgelere kadar ulaştırılmış, isyan bayrağını ilk kez Harzan Reşkodanlı Bişare Çeto kaldırmış ve çarpışmalar 1914 ilkbaharı sonlarında birçok bölgeye yayılmıştır. Vramyan ile yapılmış olan müzakerelere katılmış olan, Şeyh Said Ali'nin kardeşi Şeyh Reşit, her şeyi gizli olarak Osmanlı idaresine bildirdiğinden, Osmanlılar da doğabilecek bir isyanın önünü alabilmek için hazırlıklara başlamışlardır¹²⁸.

İsyanın patlak vermesine Molla Selim'in tutuklanması sebep olmuştur. Molla Selim, isyan hazırlığı içerisinde Osmanlı hükümetine karşı propaganda yaparken yetkililerce tutuklanmıştır. Böylece bir ay sonra çıkması planlanan isyan, erken başlamıştır¹²⁹.

Kürtler, hemen acele olarak işe koyulup, Bitlis'e ani bir hücum yapmayı tasarladılar. İsyanın gerçek önderi Melikan'lı Molla Selim idi. Şeyh Said Ali, Bütün Kürtlere Ermenilere dokunmamaları hakkında emirler vermiştir.

¹²⁶ Sasuni, 155-156

¹²⁷ Sasuni, s. 157

¹²⁸ Ertürk, s. 83

¹²⁹ Tibet **Abak**, "Rus Arşiv Belgelerinde Bitlis İsyanı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 208, Nisan 2011, s. 8

Kürtler Bitlis şehrine girip, şehrin büyük bir kısmını işgal ettiklerinde, hazır durumda olan Osmanlı Hükümeti derhal Muş'tan yardımcı ordu birliklerini Bitlis'e doğru yola çıkartmışlar ve Kürtler, üstün Osmanlı güçlerinin karşısında geri çekilmişlerdir. Çarpışmalar 18 gün devam ettikten sonra, Osmanlı birlikleri Hizan'a girip Şeyh Said Ali ve yakın adamlarını tevkif etmiştir. Böylece Kürt birlikleri dağılmış ve Bitlis olağanüstü mahkemesi, derhal Şeyh Said Ali ile birlikte birkaç diğer şeyh ve mollalarla, harekete katılanlardan 14 kişiyi idam ettirmiştir. Molla Selim Rus konsolosluğuna sığınarak, Birinci Cihan Harbinin ilanına kadar orada kalmıştır. Harbin ilan edildiği gün, Türk askerleri Rus Konsolosluğuna girerek Molla Selim'i çıkarıp Bitlis meydanında idam etmişlerdir¹³⁰.

Bu isyandan sonra I. Dünya Savaşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti, herkesçe malum olduğu üzere, İttifak bloğuna katılarak savaşa İngiltere'nin karşısında girdi. Kürtler arasında savaş boyunca ciddi bir sorun yaşanmamıştır.

1.4.1.2. Kürtçülük Faaliyetleri

19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Jön Türk hareketi padişah idaresine karşı muhalefet yürütmüştür. Aynı zamanda rejime karşı olanların birleştiği bir cepheye dönüşmüştür. Bu harekete Türk aydınlarının yanı sıra Ermeni komitaları, Rum cemiyetleri ve Arap milliyetçileri de destek vermiştir. Bu saydığımız gruplar devletin kurtulması çabasıyla ziyade daha çok yıkılacak olan imparatorluktan pay koparma davasında idiler. Bu sosyopolitik ortamda, ideolojik Kürtçülük hareketleri filizlenmiştir¹³¹. Osmanlıdaki bu faaliyetlerin ortaya çıkmasında, Devlete karşı isyan etmiş ünlü Kürt ailelerinden gelenler etkili olmuştur. Bu aileler isyanları sonrasında her ne kadar sürgüne yollanarak cezalandırılmışlarsa da belli bir dönem sonra tekrar devlet tarafından affedilmişlerdir. Hatta bunlara devlet kademesinde önemli vazifeler verildiği de olmuştur. 1898-1919 yılları arasında ortaya çıkan Kürtçülük hareketinde faal olarak rol oynayan Kürt aileleri şunlar olmuştur; Babanzadeler, Bedirhaniler ve Şemdinanlılar. Görüldüğü gibi bu aileler, Osmanlı Devletine karşı 19. yüzyılda ciddi isyanlar çıkarmış olan Abdurrahman Baban, Bedirhan Bey ve Şeyh Ubeydullah'ın aileleridir. (Bkz. Abdül Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*)

Kürtçülük ideolojisi fikri olarak ilk önce Mısır'ın Kahire şehrinde ortaya çıkmıştır. İngiltere, Mısır'ı işgalinden sonra (1882) burasını Türk imparatorluğuna karşı

¹³⁰ Sasuni, s. 158

¹³¹ Abdül Haluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı yay. , Ankara 1996, s. 295

hareketlerin merkezi haline getirmiş ve fikri ve siyasi olarak taarruza geçmiştir¹³². 1898 tarihinde Kahire’de, Mikdat Midhat Bedirhan tarafından ilk Kürtçe gazete kabul edilen “Kürdistan” gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazete İngilizlerin desteklediği Bahailerin Kahire’deki matbaasında basılmıştır. Gazetenin basım yayımı 6. sayıdan itibaren, Mikdad Midhat Bedirhan’ın İstanbul’a dönmesinden ötürü kardeşi Abdurrahman Sami Bedirhan tarafından devam ettirilmiş, bir süre sonra da Süreyya Bedirhan görevi devralmıştır¹³³. Gazete I. Dünya Savaşı yıllarına kadar yayınına devam etmiştir. Küçük ebatlı 4 sayfalık ve ayda iki kez yayınlanan bir gazetedir. 6. sayıya kadar Kahire’de çıkarılmıştır. Abdurrahman Bedirhan’ın kontrolüne girdikten sonra, emperyalist güçlerin etkisinde olarak, on üçüncü sayısından itibaren Türk Devletine karşı düşmanca bir tutum sergilemiştir. Türk hükümdarını, canilikle hırsızlıkla suçlamaya, halkı isyana teşvik etmeye ve Ermeni teşkilatları ile sıkı işbirliği yapmaya başlamıştır. Ermeniler de bu arada boş durmayarak Kürt aydınlarını yanlarına çekmek için kendi gazeteleri olan Droşak’ta çeşitli yazılar yayınlamaya başlamışlardır¹³⁴.

Gazete yayın hayatı boyunca birçok kez yer değiştirmiştir. 6. sayıdan 19. sayıya kadar Cenevre’de basılan gazete, 20. sayıdan itibaren yeniden Mısır’a taşınmış ve 23. sayıya kadar basımına burada devam edilmiştir. 24. sayıdan itibaren Londra’ya taşınmış ve ayda bir yayımlanmaya başlamıştır. 25. sayıdan itibaren Londra / Folkston’da yayımlanan gazetenin 30. sayısı Cenevre’de basılır¹³⁵. II. Meşrutiyetle birlikte İstanbul’a taşınan gazete I. Dünya savaşı ile birlikte tekrar Kahire’ye taşınmıştır¹³⁶. Gazete, Mikdat Bedirhan redaktörlüğünde çıkarılan sayılarda ılımlı bir çizgi izlemiştir.¹³⁷ Yeni yayın dönemi II. Meşrutiyetle birlikte Süreyya Bedirhan’la başlamıştır. Bu dönem 1909 yılına kadar sürecek ve bundan sonra I. Dünya Savaşına kadar yayınına ara verecektir¹³⁸.

Kürtçülük anlamında bilinen ilk siyasi kuruluş 1900 tarihinde Diyarbakırlı Fikri Efendi tarafından kurulan “Kürdistan Azmi Kavi Cemiyeti”dir. İkinci meşrutiyetin ilanı ile birlikte birçok siyasi ve kültürel cemiyet kurulmuştur. Bunlar içerisinde Kürtler

¹³² Çay, s. 295

¹³³ Murat İssı, “Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Nisan 2013, s. 132

¹³⁴ Çay, s. 298-298

¹³⁵ İssı, s. 132

¹³⁶ Şimşir, s. 244

¹³⁷ İssı, s. 133

¹³⁸ Çay, s. 301

tarafında kurulmuş cemiyetler de vardır. Bu yıllar Kürtlerin siyasallaşmaya başladığı yıllar olmuştur¹³⁹.

1908’de Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kürt Teavün Terakki Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti ve 1912’de Kürt Hevi Talebe Cemiyeti kurulmuştur. Bunlar içerisinde adından en çok söz ettireni, Kürt Teavün ve Terakki cemiyetidir¹⁴⁰.

Kurucuları arasında Seyyid Abdülkadir, Bedirhan ailesinden Emin Ali Bedirhan ve Babanzadelerden Ahmet Naim Bey’in bulunduğu cemiyet, 25 Eylül 1908 tarihinde İstanbul vezneciler kulübünün açılışı ile siyaset sahnesine çıkmıştır¹⁴¹. Cemiyete Baban, Şemdinan ve Bedirhan aileleri eşit düzeyde egemendiler¹⁴².

Kürt Teavün Cemiyeti kurulduktan sonra kendi adıyla bir gazete yayınlamaya başladı. Gazetenin başında *Süleymaniyeli Tevfik* bulunmakta, yazar kadrosunda ise *Diyarbakırlı Ahmet Cemil*, *Süleymaniyeli Fethi*, *Seyit Abdülkadir*, *Malatyalı Bedri*, *Said-i Kürdi* ve *İsmail Hakkı Babanzade* yer almaktadır¹⁴³. Seyyid Abdülkadir’de ayrıca Hetav-i Kürd adlı bir gazete yayınlamaya koyuldu. Bedirhan ailesi de Avrupa’da yayınlanan Kürdistan adlı gazeteyi İstanbul’a taşımışlardır. İki aile arasında rekabet, kendini cemiyet içerisinde ve yayın konusunda göstermiştir. Cemiyetin amaçları kuruluş nizamnamesinin ilk maddesinde belirlenmiştir. Cemiyet nizamnamesinde geçen birinci madde aynen şöyledir;

“Ahkam-ı celile-i islamiyeyi muvafık ve saadet-i milletle selamet-i vatani mütekeffil olan kanun-ı esasinin kavaid-i muhassenatını ve bu hakayika vakıf olmayan birtakım Kürtere tevhim ve Osmanlılık sıfat-ı mübeccelesini daima muhafaza ile beraber din ve devletin yegane medar-ı terakki ve hayatı bulunan usul-ü meşruiyet idame edildikçe makam-ı hilafet-i kübra ve saltanat-ı uzmaya Kürtlerin revabıt-ı vesikasını teşyit eylemek ve vatandaşları olan Ermeni ve Nesturi ve akvam-ı saire-i Osmaniye ile hüsn-i imtizaç ve muaşeretlerini bir kat daha takviye ve tezyid ve kabail ve aşair arasındaki bazı gûna münaferet ve ihtilaflı izale ile cümlesinin bir merkez-i meşru-i ittihatı hemdest-i terakki olmaları esbabını temin ve maarif ve sanayi ve ticaret ve

¹³⁹ Kurubaş, s. 19

¹⁴⁰ Şimşir, s. 251

¹⁴¹ Çay, s. 300; (Cemiyetin kuruluşu ile ilgili farklı tarihler verilmektedir; Bilal N. Şimşir 2 Ekim, Erol Kurubaş 19 Eylül).

¹⁴² Kurubaş, s. 19

¹⁴³ Şadillili **Vedat**, *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar*, Kon Yayınları, Ankara 1980, s. 154; Çay, s. 301

ziraatı neşr-ü tevsi' etmek maksad-ı esasiyesi üzerine 'Kürt Teaviün ve Terakki Cemiyeti' namıyla bir cemiyet-i Hayriye tesis edilmiştir."¹⁴⁴

Özetle;

- Hayırlı anayasayı Kürtlere anlatmak,
- Ulu Osmanlılık kimliğini daima muhafaza etmek,
- Din ve devletin tek ilerleme aracı olan anayasal rejimi sürdürmek,
- Ulu halifelik makamına ve yüce saltanata Kürtlerin bağlılığını artırmak,
- Kürtlerin; Ermeniler, Nesturiler ve diğer Osmanlı grupları ile iyi geçinmelerini geliştirmek,
- Kabile ve aşiretler arasındaki uyumsuzluk ve anlaşmazlıkları gidermektir.

Tüzükte, Osmanlılık kimliği vurgulanırken bir yandan da Kürt kimliği ön plana çıkarılarak ayrılıkçılık ve Kürtçülük yapılmaktadır¹⁴⁵.

Cemiyetin yan kuruluşu olarak Kürt Neşr-i Maarif teşkilatı oluşturulmuş ve bu kurum sayesinde, Kürtçe eğitim yapan bir okul açılmıştır. Kürt Teaviün Cemiyeti'nin faaliyeti daha sonra ülke geneline yayılmaya çalışılmış ve bu amaçla Bitlis, Musul, Bağdad, Muş ve Erzurum'da şubeler açılmıştır. Ancak cemiyetin artan zararlı faaliyetleri ve Ermeni kulüpleri ile işbirliği nedeniyle 1909 ortalarında Hükümet tarafından şubeleri ile birlikte genel merkezi kapatılmıştır¹⁴⁶.

1912 yılında İstanbul'daki Kürt öğrenciler tarafından Hevi Cemiyeti kurulmuştur, Hevi'nin ilk kurucusu ve ideoloğu M. Şükrü Sekban'dır amacı ise Kürt ulusunu, Kürt bilgi ve kültürünü geliştirip yükseltmektir¹⁴⁷. Cemiyet 1913 yılından itibaren İstanbul'da Roja Kurd adında bir dergi yayınlamıştır. Derginin adı sonradan Hatavi Kurd olarak değiştirilmiştir. Ancak zararlı neşriyatı nedeniyle kısa süre sonra kapatılmıştır. Cemilpaşazade Ekrem bir süre sonra Cemiyetin bir şubesini Lozan'da açmıştır. Cenevre ve Münih'te de birer şube açılmıştır¹⁴⁸. Cemiyet kısa süre içerisinde zararlı çalışmalar yapmaya başlamıştır. Arap milliyetçileri ile işbirliği yapmaya

¹⁴⁴ Şimşir, s. 257; Özoğlu, s. 147

¹⁴⁵ Şimşir, s. 258

¹⁴⁶ Ali Ağcakulu, *Kürt Milliyetçiliğinin Kısa Tarihi*, Çıra Yayınları, İstanbul 2015, s. 71; Çay, s. 301

¹⁴⁷ Abdülkadir Onay, "Türkiye'deki Kürt Ayaklanmaları ve Kürt Ulusçuluğunun Oluşum ve Gelişimine Etkileri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, (Yayımlanmış Doktora Tezi),s. 181; Ağcakulu, s. 67

¹⁴⁸ Kurubaş, s. 19

başlamıştır. I. Dünya Savaşında faaliyetlerine ara veren cemiyet, savaşın bitişi ile yeniden faaliyete geçmiştir. 1922 yılında kesin olarak kapatılmıştır¹⁴⁹.

Bir diğer Kürtçü teşkilat ise 1913 Bitlis isyanını organize eden İrşad cemiyetidir. 1913 yılında Hoy'da faaliyet gösteren Gelhendani adındaki Kürt cemiyeti, Abdürrezzak Bedirhan tarafından yeniden yapılandırılarak İrşad cemiyetine dönüştürülmüştür. Abdürrezzak Bedirhan bu cemiyet kanalı ile Rusya'ya öğrenci göndermeye çalışmış ve Rus desteği ile bir Kürt isyanı tertip etmeye girişmiştir. Ancak bu faaliyetler Osmanlı Hükümeti tarafından öğrenilince, İrşad cemiyeti dağıtılarak, önde gelen isimleri tutuklanmıştır. Abdürrezzak Bedirhan ise önce Rusya'ya ardından Paris'e kaçmıştır¹⁵⁰.

1.4.2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Sonraki Dönemde İstanbul'daki Kürt Dernek ve Teşkilatları ve Bunların Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Osmanlı topraklarındaki işgallerin başlaması ve devletin geleceği hakkındaki karamsarlık nedeniyle, Anadolu üzerinde yaşamakta olan bazı guruplar ayrılıkçı faaliyetlere girişmeye başlamışlardır. Wilson ilkelerinin ilanından sonra, gelecekte kendilerinin de bağımsız olabileceği hayaline kapılan bazı Kürtler, yer yer faaliyete geçmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin İtilaf güçleri tarafından ortadan kaldırılacağını düşünen bu Kürtler, kendilerinin yaşadıkları yerlerin Ermenilerin idaresine verilmesi tehlikesinin de ortaya çıkması ile teşkilatlanmaya ve yapılacak olan barış antlaşmasında söz söyleme hakkına sahip olmaya çalışmışlardır.¹⁵¹

Bu maksatlara ulaşmak için İstanbul'da bulunan Kürt ileri gelenleri tarafından 17 Aralık 1918 tarihinde Kürt Teali Cemiyeti kurulmuştur. Kürtleri yükseltme derneği manasına gelen Kürt Teali cemiyeti, Dr. Abdullah Cevdet'in Cağaloğlunda bulunan apartmanında kurulmuştur¹⁵².

Yapılan seçim sonucunda Cemiyetin yönetim kurulu şu şekilde oluşturulmuştur;

Birinci reis: Şemdinan'lı Seyyit Ubeydullah oğlu Ayan azasından, Seyit Abdülkadir efendi.

Reis Vekili: Botan ümerasından Emin Ali Bedirhan

Reis Vekili: Süleymaniyeli Sait Paşa'nın oğlu Ferik Fuat paşa

¹⁴⁹ Çay, s. 303

¹⁵⁰ Çay, s. 303-304

¹⁵¹ Ertürk, s. 105-106

¹⁵² Şimşir, s. 298

Genel Kâtip: Erkan-ı Harp emeklisi Ferik Hamdi Paşa
 Muhasebeci: Seyyit Abdülkadir'in oğlu Seyyit Abdullah
 Aza: Dersimli Miralay Halil Bey
 Aza: Emekli Miralay Mehmet Ali Bedirhan
 Aza: Süleymaniyeli Mehmet Emin Bey
 Aza: Ulemadan Hoca Ali
 Aza: Arvaslı Şefik Efendi
 Aza: Babanzade Şükrü Bey
 Aza: Babanzade Fuat Bey
 Aza: Mehmet Şükrü Sekban¹⁵³

Tarık Zafer Tunaya bu cemiyetin Osmanlı Devletinin isteği üzerine kurulduğunu yazmaktadır. Bölgenin Ermeni ve Araplar arasında paylaşılması meselesinden korkan Tevfik Paşa kabinesi, Kürtlerle ilerde anlaşmanın daha kolay olacağını düşünerek bu cemiyeti teşvik etmişler ve böylece Arap ve Ermenilere karşı bir denge oluşturmak istemişlerdir, fakat cemiyet zamanla hükümetin isteklerine zıt hareket etmeye başlamıştır¹⁵⁴. Cemiyet zamanla İngilizlerin dümen suyuna girmiştir, fakat Seyit Abdülkadir her ihtimale karşın Türklerle dirsek teması içerisinde olmaya da özen göstermiştir¹⁵⁵. Cemiyetin “Jin” adında bir yayın organı da faaliyet yürütmüştür.

Kuruluşunun ardından KTC içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Cemiyetin üyeleri arasında önemli bir konuma sahip olan Bedirhaniler, aydın kesimden birçok kişiyi etkileyerek kendi yanlarına çekmeye başlamışlar ve bir hizip oluşturmuşlardır. Bu hizbin genel amacı, Türk karşıtlığı üzerine kurulu olup, tam bağımsız bir Kürt devletinin oluşturulmasıdır. Seyit Abdülkadir ve çevresindekilerin görüşü ise, Osmanlı himayesi altında, bu olmazsa İngiliz himayesi altında, fakat her iki durumda da bir Kürt özerkliğinin kurulmasıdır. Bu iki grup arasındaki çekişmeler devam etmiş ve ileride de görüleceği üzere Bedirhaniler cemiyetten ayrılarak başka bir cemiyet kurma yoluna gitmişlerdir¹⁵⁶. Cemiyetin genel amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

¹⁵³ İsmail **Beşikçi**, *Kürdistan Üzerine Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi*, Yurt yayınları, Ankara 1992, s. 169-170; Ağcakulu, s. 69; Özoğlu, s. 153

¹⁵⁴ Tarık Zafer **Tunaya**, *Türkiyede Siyasal Partiler Cilt II. Mütareke Dönemi 1918-1922*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 187; Kurubaş, s. 26

¹⁵⁵ Suat **Zeyrek**, “Millî Mücadele Sürecinde Türk – İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu”, *Türkiyat Mecmuası*, C.23/Bahar, 2013, s115

¹⁵⁶ Ertürk, s. 108

- Doğu ve Güneydoğudaki yerel aşiret ve ağaların desteğini almak,
- Bölgenin sosyoekonomik durumundan faydalanarak bunu siyaset malzemesi haline getirmek,
- Cemiyet mensubu yüksek dereceli devlet kademesinde bulunanların mevkilerinden faydalanmak,
- 1917-20 arasında Türk devletinin içinde bulunduğu zor koşullardan istifade ile bir Kürt devleti kurmak, bunu sağlayabilmek amacıyla büyük devletlerin desteğini sağlamaktır¹⁵⁷.

Cemiyet daha sonra Elazığ, Malatya, Diyarbakır ve Muş'ta şubeler açmıştır. Bu şubeler arasında bilhassa, Diyarbakır'da faaliyet gösteren şube, halktan rağbet görmediği gibi, Kürt kulübü olarak nitelendirilmiş ve bölge halkı bu cemiyet mensuplarını kendilerinden farklı olarak mütalaa etmişlerdir¹⁵⁸.

KTC, kuruluşunun akabinde çalışmalara başlamıştır. Mütareke döneminin belirsizliği içerisinde kendi emellerini gerçekleştirmek adına, başta İngiltere olmak üzere itilaf devletleri nezdinde temaslara başlamışlardır. Bir yandan yabancı güçlerle çeşitli temaslar sağlanırken bir taraftan da Türk hükümeti ile görüşmeler ve pazarlıklar yürütülmüştür. Seyyid Abdülkadir başkanlığında kurulan bir komite İngiliz temsilciliğine başvurarak İran, Irak ve Türkiye de Kürtlerin yaşadığı coğrafya da bir Kürt devleti kurulması için kendilerine destek vermelerini talep etmiştir.

İngiliz belgelerine göre Kürt heyeti ile İngilizlerin ilk teması 2 Ocak 1919'da gerçekleşmiştir. İngiliz yüksek komiserliği görevlilerinden Andrew Ryan ile görüşen Kürt Teali temsilcileri, burada bir Kürdistan! haritası sunmuşlardır. Ardından, Paris'te yapılan barış konferansına temsilci yollamak istediklerini beyan etmişlerdir ve ek olarak uzunca bir muhtırayı sunmuşlardır. Muhtırada yer alan hususlara bakılacak olursa;

- 1) Kürtlere sınırları belirlenmiş bir ülke verilmelidir.
- 2) Müttefiklerin Arap, Ermeni, Keldani, Nesturi gibi azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtlerde faydalandırılmalıdır.
- 3) Kürtlere İngiliz mandası altında özerklik verilmelidir¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Çay, s. 309-310

¹⁵⁸ Zeynep Karadiş, "II. Meşrutiyet Dönemi'nden Lozan Barış Antlaşması'na Kadar Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin Faaliyetleri", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 80

¹⁵⁹ Kurubaş, s. 62-63

Bu görüşmeyi Amiral Calthorpe 5 Ocak 1919'da İngiliz hariciyesine yazmıştır. Bu görüşmeden sonra İngiltere, Kürtlere Paris Konferansına katılmaları konusunda izin vermiştir. Kimi kaynaklara göre Paris konferansına kendi inisiyatifi ile Kürtleri ve Osmanlıları temsil adına Şerif Paşa katılmıştır.¹⁶⁰ Kürt Teali Cemiyeti üyeleri bu adamı, kendi temsilcileri olarak tanımışlardır. Kürt Teali Cemiyetinin kurulması ve İngiltere ile irtibata geçmesinden sonra İngilizler için Doğu Anadolu konusu çözülmesi gereken bir probleme dönüşmüştür. Nitekim 1878 Berlin Anlaşmasından, I. Dünya Savaşının sonuna kadar İngiltere ve diğer büyük devletler, Ermenilerin koruyuculuğunu yapmışlar ve Kürtlerde dâhil tüm Müslümanları Ermenilerin düşmanı olarak görmüşlerdir. Ermenilerde, kendi hamilerine hizmette her türlü haince ve caniyane yola başvurmuşlardır. Savaş sonunda ortaya çıkan konjonktürde Batılıların çıkarları, Türk ülkesinde bir Ermeni devleti kurulmasını zorunlu kılıyordu.

Böylece Osmanlı ile doğudaki Türkler arasında bir set çekilecek ve bağımsız olacak olan Arapların, ilerde Türklerle yeniden birleşmesi engellenecekti. Fakat mütareke sonrasında Kürt Teali Cemiyeti üyelerinin girişimleri, İngiltere'nin hesaplarını karıştırmıştır. Önceden sadece bir Ermenistan konusuyla uğraşırlarken şimdi bir de Kürt talepleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İngiltere için Ermeni sorunu ile Kürt meselesi iç içe geçmiş oluyordu. Bu tarihlerde İngilizlerin, Kürtlerle ilgili olgunlaşmış bir dış politikaları yoktu. Kürt Teali Cemiyeti, İngiliz mandası talep ediyordu ancak İngiliz hariciyesi bu duruma karşın ne yapacağına tam olarak karar vermiş değildi. Dolayısıyla İngiltere, bu konuda kesin adımlar atmamaya kendisini taahhüt altına sokacak işlere girişmemeye özen göstererek, Kürtleri oyalamaya karar vermiştir. Kürt Teali Cemiyeti'nin, Paris konferansında kendilerine temsilci olarak tanıdıkları Şerif Paşa'ya konuşma hakkı verilmiştir.

12 Şubat 1919 tarihinde Ermeni delegasyonu tarafından Paris Konferansına bir muhtıra verilerek, Türkiye'nin doğusunda bulunan vilayetleri havi bir Ermenistan kurulması talep edilmiştir. Bu girişim üzerine harekete geçen sözde Kürt temsilcisi Şerif

¹⁶⁰ Şerif Paşa Osmanlı devletinin 1898-1908 yılları arası Stockholm sefiridir. Süleymaniye Kürtlerindendir. II. Abdülhamit döneminde, buradaki sefareti sırasında Avrupa'da bulunan İttihatçılara destek sağlamıştır. İttihatçıların önde gelenlerinden Ahmet Rıza'ya ayda 200 frank yardımda bulunmuştur. Mondros Mütarekesi sonrasında, Paris'te toplanan barış konferansına Osmanlıyı ve Kürtleri temsil iddiası ile katılmıştır. Burada Ermenilerle giriştiği uzlaşma çabaları nedeniyle aldığı tepkiler sonucu bu temsil iddiasından vazgeçmiştir. Kendisini bir ara mutasavver Kürdistanın! müstakbel kralı ilan etmiştir. Ancak İngilizler onun büyük bir etkinliğinin olmadığını anlayınca ciddiye almamışlardır.

Bkz. Metin **Atmaca**, Osmanlıcı, Konformist ve Liberal Bir Muhalif: Şerif Paşa, (Derleyenler) Yalçın Çakmak Tuncay Şur, *Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 131-139

Paşa¹⁶¹ 22 Mart 1919 tarihinde Konferansa bir muhtıra sunarak, Ermenilerin talep ettiği yerlerde Kürtlerin yaşadığını ve buraların Ermenistan toprağı olamayacağını ileri sürmüştür. Ardından da bu topraklarda Kürtlere ait bir devlet kurulabilmesi için büyük devletlerin desteğini istemiştir¹⁶².

Bu muhtıranın bir kısmı aynen şöyledir: “ ... Kürdistan üzerindeki Ermeni iddialarını şiddetle protesto ediyoruz. Ekli haritada sınırları çizilmiş olan toprakların Kürtlerin ellerinde kalması gerekmektedir. Kürtlerin ulusal zenginliği hemen hemen tamamen hayvancılığa dayandığından ve hayvancılığında iklim nedeniyle yazlık ve kışlık otlaklara ihtiyacı olduğundan, Kürt halkının sefaletе düşmemesi için bu otlakların Kürdistan! Sınırları dışında kalmaması için ısrar ediyoruz.

... Ayrıca milliyetler ilkesine göre Kürt nüfus çoğunluğunun bulunduğu bütün toprakları kapsayacak şekilde Kürdistan'ın! Sınırlarını çizmek üzere uluslararası bir komisyon görevlendirilmesinin Barış Konferansı'ndan rica ediyoruz... Halkın hayatını ve geleceğini, adil davranacağını umduğumuz Kongreye havale ediyoruz.

Şerif Paşa”¹⁶³

Yukarıdaki beyanatta da görüleceğı üzere Şerif Paşa, İtilaf devletlerinden Osmanlı topraklarında bir Kürt devleti kurulmasını talep etmiştir. Şerif paşanın bu bildirgesine Seyyid Abdülkadir karşı çıkarak bildirgenin sunulmasının ardından İstanbul'da bulunan Fransız yüksek komiserliğine gelerek, Şerif Paşanın bildirgesinde bahsettiğı sınırların hatalı olduğunu kendisinin bu konuda tam bilgili olmadığını söylemiştir. Şerif Paşa bu çıkışın ardından Paris'te bulunan Ermeni delegasyonu başkanı Boghos Nubar ile yakınlaşmaya başlamış¹⁶⁴ ve Kürtlerle Ermeni isteklerini birleştirmeye böylece İtilaf devletlerinden alınacak desteğı kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bunun neticesinde 20 Kasım 1919 da Şerif Paşa ile Ermeni delegasyonu arasında bir ortak bildirge imzalanmıştır¹⁶⁵. Bildirge şöyledir:

¹⁶¹ Sözde denmesinin sebebi gerçekte bütün Kürtleri temsil etmemesindendir. Konferansa resmi bir sıfatla katılmamıştır. 16 Ocak 1919 tarihinde Cenevre'de, birtakım İttihatçılar tarafından yapılan toplantı da Kürt ve Osmanlı delegesi ilan edilmiştir. Ancak gerçekte ne Osmanlı tarafından, ne de Kürt toplumu tarafından temsilci olarak seçilmemiştir. Yalnızca KTC kendisini temsilci olarak tanıdığını bildirmiştir. Bilgi için Bkz. Kurubaş, s. 73-75

¹⁶² Kurubaş, s. 75

¹⁶³ Şimşir, s. 306

¹⁶⁴ (Boghos Nubar, meşhur bir Ermeni siyasetçi ve iş adamıdır. 1912'de kurulan Ermeni Ulusal Delegasyonunun başkanlığını yapmıştır) Edward J. Ericson, *Osmanlılar ve Ermeniler*, (Çev. İbrahim Türkmen), Timaş yayınları, İstanbul 2015, s. 162

¹⁶⁵ Kurubaş, s. 77-78

“Bizler, aşağıda İmzası bulunanlar Ermeni ve Kürt uluslarının temsilcileri Büyük Barış Konferansına, iki ulusun da aynı ari kavminden ve çıkarlarının da aynı olduğunu ve aynı amacı, yani kendi bağımsızlıkları amacını güttüklerini belirtmekten şeref duyarız. Özellikle Ermeniler insafsız! Osmanlı İdaresinden kurtulmak çabasındadırlar ve genellikle de hem Ermeniler ve hem de Kürtler her İki ulusa da facialar getiren ' İttihat ve Terakki' komitesinin ' resmi' veya ' gayri resmi ' kabinelerinin boyunduruğundan kurtulmayı zorunlu bulmaktadırlar.

Şu halde Barış Konferansından, aramızda tam anlaşmaya varmış olarak beraberce sizden ulusların hakları prensibine uygun olarak 'Birleşik Bağımsız Ermenistan' ve 'Bağımsız bir Kürdistan'ın yaratılmasını, kurulacak olan bu devletlerin, halklarımızın istekleri göz önüne alınarak, büyük devletler yardımını alabilmesinin teminini, bu konuda karara varılmasını ve de ülkemizin tekrar gelişmesi süresinde bu devletlerin gerekli olan ekonomik ve teknik yardımlarını esirgememelerini rica ederiz.

Delegasyonlarımız tarafından sizlere sırayla raporlar şeklinde sunulan aramızdaki anlaşmazlık konusu olan topraklara gelince, açık bir şekilde sizleri temin ederiz ki bunların bir çözüme bağlanmasını Barış Toplantısının kararlarına bırakıyoruz. Çünkü verilecek kararın adaletli bir şekilde verileceğine eminiz.

Aynı zamanda her iki devletimizin de içinde yaşayan azınlıkların hukuki haklarına saygı göstermek konusunda tam bir birlik İçinde olduğumuzu da bildiririz.”¹⁶⁶

Görüldüğü üzere Şerif Paşa Paris konferansında büyük devletlere yaranabilmek adına Berlin anlaşmasından, Mondros Mütarekesine hatta Gümrü anlaşmasına kadar Doğu Anadolu da yaşayan İslam ahalisini (bunların içerisinde Kürtler oldukça zarar görmüştür) çeşitli zulümlere kıyımlara uğratmış olan Ermenilerle birlik olmaktan geri durmamıştır. Şerif Paşa’nın bu girişimine karşı Kürt aşiret reisleri büyük bir tepki göstermişler ve yabancı temsilcilikler nezdinde protesto telgrafları yollayarak Şerif Paşa’nın kendilerini temsil etmediğini bildirmişlerdir. Durumun ciddiyeti karşısında Kürt Teali Cemiyeti ’de, Şerif Paşanın imzaladığı bu ortak bildirgeyi reddetmek zorunda kalmıştır.

Kürt aşiretlerinden gelen tepkiye bir örnek olarak, Erzincan aşiretlerinin Fransız temsilciliğine yolladığı telgraf aynen aşağıya aktarılmıştır:

¹⁶⁶ Sasuni, s. 177

“Gazetelerden öğrendiğimize göre şu anda Paris’te oturan ve Kürt olduğunu iddia eden Şerif Paşa, Türkiye’deki entrikalarında başarılı olamadığı için, Boghos Nubar ile birlikte, gerçekte kişisel çıkarları için çalışmasına rağmen, güya bağımsız Kürdistan için Barış Konferansı’na başvurmuştur. Bu nedenle barış konferansına bildiririz ki Kürtler, soy ve din olarak Türklerle aynı ülke içerisinde birleştikleri yasal kardeşlerdir. Osmanlı hükümetinden başka hiç kimsenin Kürtler adına konuşma hakkı yoktur ve hiç kimse onlara canlılık veren duyguların yorumcusu olamaz. Osmanlı tarihi içinde, Kürtler hakkında hiçbir ayırım yapılmamıştır. Bütün savaşlarda Kürtler, Türklerle birlikte ön saflarda kanlarını akıtmışlardır. Acaba Rus orduları ülkemizden çekildikten sonra, Ermeniler tarafından katledilen Müslüman halkın yüzde sekseninin Kürt olduğunu Boghos Nubar’la anlaşılan Şerif Paşa bilmiyor mu? ...İmparatorluk topraklarından bir kısmını ayırıp Kürtlere vermek, gelecekte Ermenilere yeni bir ülke kazandırmak demektir.

Barış konferansının dikkatine sunarız ki, bizi Osmanlı’dan ayırmak için varlığımızı tamamen yok etmeleri gerektiğini kendilerine bildiririz.

Erzincan 22 Şubat 1920”¹⁶⁷

Bundan başka 22 Aralık 1920 günü, Ahmet Arif, Binbaşı Mehmet Sıddık gibi tanınmış Kürtlerin, Vakit Gazetesinde yayınladıkları ortak kınama yazısının ardından Şerif Paşa Kürt temsilciliğinden çekildiğini açıklamıştır¹⁶⁸.

Kürt Teali Cemiyeti adına 8 Aralık 1919’da İngiliz Yüksek Komiserliğinden T. B. Hohler ile görüşen Seyyid Abdülkadir, Şerif Paşa’nın Ermeniler ile yaptığı anlaşmayı kastederek, Paris’te Ermenilerle anlaşmaya vardıklarını iletmiş buna karşılık Hohler memnuniyetini beyan etmiştir. Hohler, bu görüşmede İngiltere’nin Kürt politikasına uygun olarak kesin vaatlerden kaçınmış ve yuvarlak ifadelerle Seyyid Abdülkadir’i idare etmeye çalışmıştır. Burada amaç Kürtlere bir şey vermeden onları el atında tutmak olmuştur. Seyyid Abdülkadir ise bu görüşmeden sonra hayal kırıklığına uğramıştır. Cemiyet 1919 ve 1920 yılları içerisinde yalnız İngilizler ile değil Fransız ve Amerikalılar ile de temas kurmuştur¹⁶⁹. Ağustos 1919 yılında İstanbul’a bir Amerikan inceleme heyeti gelmiştir. Bu heyetle Cemiyet arasında gerçekleşen görüşmeye, Seyyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan, Said-i Kürdi ve Dr. Şükrü Mehmet Sekban katılmıştır. Görüşmede, Kürt temsilcileri bağımsızlık adına Amerikan yardımını talep etmiştir.

¹⁶⁷ Şimşir, s. 310

¹⁶⁸ Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.14

¹⁶⁹ Kurubaş, s. 64

Ancak Amerikan komiserinin, kendilerinin Ermeni davasını desteklediklerini ve söz konusu topraklarda Ermeni devleti kurulacağını söylemesi üzerine Said-i Kürdi komiserine tepki göstermiş ve görüşme sonlanmıştır¹⁷⁰.

KTC' nin bu çalışmaları bir süre sonra Osmanlı Hükümetini rahatsız etmeye başladı. Bazı araştırmacılara göre cemiyet Tevfik Paşa Hükümetinin teşviki ile kurulmuştu. Tevfik Paşa bu sayede Ermeni taleplerine bir set çekmek istiyordu. Ancak KTC bir süre sonra Ermenilerle anlaşmış (Şerif paşa vasıtası ile) ve Ermeniler gibi Doğu Anadolu'dan toprak istemeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında Bâb-ı Âli yetkilileri KTC'nin çalışmalarını denetlemek adına cemiyet yetkilileri ile bir görüşme yapmıştır. 10 Temmuz 1919'da yapılan görüşmeye, hükümet adına eski Şeyhülislam olan Haydarizade İbrahim Efendi, eski Harp Nazırı Abuk Paşa ve Bahriye Nazırı Avni Paşa katılmıştır. Seyit Abdülkadir başkanlığındaki Kürdistan Teali Cemiyeti heyetinde ise Mevlanzade Rıfat, Emin Ali Bedirhan, Yüzbaşı Emin ve Binbaşı Avni Beyler bulunmuştur¹⁷¹.

Yapılan bu görüşmede Hükümet temsilcisi Haydarizade İbrahim Efendi, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup kişilerin bağımsızlık peşinde koştukları ve hükümeti tanımadıklarını belirterek, taleplerinin neler olduğu hususunda cemiyet üyelerinden bilgi istemiştir. Toplantıya katılan Yüzbaşı Emin Bey'in bu iddiaları reddetmesi üzerine, Haydarizade *“Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı istemediklerini ben de biliyorum; ancak aldatılmış olmaları mümkündür. Süleymaniye'yi işgal eden İngiltere büyük bir Kürdistan kurmaya çalışmakta ve doğu illerini de bu Kürdistan'a ilhak etmek istemektedir. Biz böyle görüyoruz”* diyerek, İstanbul Hükümeti'nin bu dönemde çevrilen İngiliz entrikalarından haberdar olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Mevlanzade Rıfat, Damat Ferit'i, Paris'te Doğu Anadolu'yu Ermenilere peşkeş çekmekle suçlamış ve İngilizlerin bu durumda Kürdistan açısından daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Bu ise hükümet yetkililerini hem şaşırtmış hem de sinirlendirmiştir. Hükümet yetkilileri itidalli olunması ve Damat Ferit'in dönüşünün beklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu ortamda Avni Paşa, durumun karışık olduğunu ve ortak bir amaç için çalışmak gerektiğini belirterek, şu an için onların yardım ve itaatlerini beklediklerini, ne zaman Kürtleri düşüneyecekleri ve durumun daha da kötüye gittiği bir noktaya gelirse *“... o zaman size söylerim; gidin ve*

¹⁷⁰ Beşikçi, s. 170

¹⁷¹ Kurubaş, s. 84-85

başınızın çaresine bakın” diyeceklerini belirtmiştir. Bu söz üzerine Mevlanzade Rifat “Ancak o durumda bizim kendi başımızın çaresine bakmamız için çok geç olmayacak mı? Şu anda herkesin kaderi Paris Konferansı’nda tayin edilmek üzere. Her hükümet ve her ulus orada verilen kararlara hürmət etmek zorunda. Dolayısıyla, cemiyetimiz Kürt ulusunun selameti için Kürdistan’da barış ve sükûneti korumaya çalışmaktadır” diyerek yaptıklarını savunma yoluna gitmiştir. Bunun ardından Emin Ali Bedirhan kendilerine özerklik verilip verilmeyeceğini sormuş, Avni Paşa ise, savaş öncesi dönemde Yemen’de uygulanan sistemin Kürtlerin yasadıkları yerlerde de uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bunun ardından Emin Ali Bedirhan, Kürtlerin yaşadıkları yerlere Kürt kökenli Vali ve görevlilerin gönderilmesini talep etmiştir. Görüşmenin sonucunda, Kürtlerin yasadıkları yerlere Kürt kökenli Vali ve görevlilerin atanması kararlaştırılmıştı¹⁷². Osmanlı hükümet yetkililerinin KTC’ nin çalışmalarından rahatsız olması dikkatlerini bu cemiyete yoğunlaştırmalarına sebep olmuştur. Bu süreçte cemiyet açısından işler pek iyi gitmiyordu. Şerif Paşa’nın, Paris’te Ermeniler ile anlaşması ve aldığı tepkiler sonucunda Kürt Murahhaslığından çekilmesi üzerine, Seyyid Abdülkadir Barış Konferansına 17 Mayıs 1920 tarihli bir telgraf çekerek bundan sonra Kürtlerin, Konferansta temsil edilemeyeceğini bu nedenle de alınan kararların Kürtleri bağlamadığını bildirmiştir. 1920 yılı Kürt Teali Cemiyeti için karışıklıklarla geçmiştir. Cemiyetin kuruluşunda ortaya çıkan iki ayrı görüş, artık iyice iki kutba dönüşmüştür. Cemiyette Abdülkadir ve ekibi otonom bir yönetimi savunurken Bedirhanların başını çektiği grup ise ayrılıkçı ve Türk düşmanı bir tutum içerisinde idi.

Şerif Paşa olayından sonra Seyyid Abdülkadir’in, Ayan azası olması ve yaptığı faaliyetler basında ciddi bir tepkiye neden olmuştur. Türk aydınları, ya Ayan azalığından çekilmesini veya da Kürtçülük davasından vazgeçmesini istediler. Politik olarak köşeye sıkışan Seyyid Abdülkadir tepkileri azaltmak için bir açıklama yapmış ve Kürtler bağımsızlık istemiyor yalnızca idari özerklik talep ediyoruz demiştir¹⁷³. Bu açıklama Cemiyette ipleri koparmıştır. Bağımsızlık yanlısı olan Bedirhanlar, Seyyid Abdülkadir’i başkanlıktan düşürmek için yönetim kurulu seçimi istemişler, yapılan seçim sonucunda Abdülkadir yeniden başkanlığa seçilmiştir. Bu seçimlerden sonra Abdullah Cevdet ve Mehmet Şükrü Sekban yönetim kuruluna girmiştir. Bundan sonra

¹⁷² Ertürk, s. 111-112

¹⁷³ Zinnar **Silopi**, *Doza Kürdistan*, Stewr Basımevi, Paris 1969, s. 59

ayrılıkçı fikirler yerini idari özerklik ve Türklerden ayrılmadan bir şeyler elde etme çabasına bırakmıştır¹⁷⁴.

Osmanlı hükümeti de cemiyetin zararlı faaliyetleri nedeniyle 1919 Haziranından itibaren çeşitli şubeleri kapatmıştır. Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu kumandanlığının girişimi ile Cemiyetin Diyarbakır şubesi kapatılmıştır. Esasen bu işin arkasında Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri vardır. Anadolu'ya çıktığı günden itibaren Kürtlük meselesini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, çeşitli kumandanlara çektiği telgraflarda Kürt kulübünün zararlı faaliyetleri nedeniyle kapatılmasını istemiştir.

Seyit Abdülkadir'i başkanlıktan düşüremeyen Bedirhanlar ve bunlarla birlikte hareket edenler Mayıs ayı içerisinde bu cemiyetten istifa ederek yeni bir oluşuma gitme kararı vermişlerdir. Bedirhan ailesinin önderliğinde harekete geçen bu grup, 10 Mayıs 1920'de "*Kürt Teşkilat-ı İçtimaiyye Cemiyeti*" adında bir cemiyet kurmuşlardır¹⁷⁵.

Bundan sonra Kürt hareketi tam anlamıyla ikiye bölündü. Bedirhani Emin Ali Bey; Bedirhani Ferit Bey, Şükrü Bey Baban, Fuad Bey Baban Hikmet Bey Baban, Doktor Abdullah Cevdet Bey, Doktor Şükrü Mehmet Bey, Bitlisli Kemal Fevzi Bey, Ekrem Bey Cemil Paşa, Kerküklü Necmettin Hüseyin Bey, Mevlanzade Rıfat Bey ve Memduh Selim Bey'den Mürekkep bir cemiyet kurulduğunu yabancı devlet komiserliklerine bildirmiştir¹⁷⁶. Mayıs 1920'de kurulan Kürt Teşkilat-ı İçtimaiyye Cemiyeti'ne kısa bir süre sonra Kürt Milli Fırkası ile Hevi Kürt Talebe Cemiyeti mensupları da katılmışlardır. Bunların Cemiyete intisabından sonra Jin dergisi kadroları da Teşkilat-ı İçtimaiyye Cemiyeti namına faaliyet yürütmeye başlamışlardır¹⁷⁷.

Kürt Teşkilat-ı İçtimaiyye Cemiyetinin kurulması sonrasında Kürt Teali Cemiyeti'nin etkisi ve saygınlığı giderek azalmıştır. 11 Ekim 1920'de dönemin Osmanlı hükümeti, bu cemiyetin kapatılması hususunda bir karar almışsa da bu karar uygulanmamıştır. Cemiyetin 1922 yılında ortadan kalktığı veya faaliyetlerini tamamen durdurduğu bilinmektedir. Ancak bazı kaynaklarda 1927 yılında Suriye'de düzenlenen "Kürt Milli Genel Kurultayı'na", Kürt teali Cemiyeti'nin temsilcilerinin katıldığı bilgisi

¹⁷⁴ Kurubaş, s. 89

¹⁷⁵ Ertürk, 120

¹⁷⁶ Silopi, s.59

¹⁷⁷ Ertürk, s. 120

yer almaktadır¹⁷⁸. Bu durumda cemiyetin, önemini yitirmekle birlikte faaliyetlerine aralıklarla devam etmiş olması da muhtemeldir.

¹⁷⁸ Uğur **Mumcu**, *Kürt Dosyası*, Um:ag yayınları, Ankara 2017, s. 24

2. BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN POLİTİKALARI, AMAÇLARI VE E. W. C. NOEL’İN FAALİYETLERİ

2.1. İngiltere’nin Kürt Meselesindeki Politikaları ve Hedefleri

İngiltere’nin, Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya ilgisi ve girişi hakkında daha önceki bölümlerde gerekli bilgiler verilmişti. İngilizlerin Ortadoğu siyaseti, Hindistan ve Hindistan’ın güvenliği ekseninde gelişmişti. İlerleyen dönemde ise Ortadoğu’daki ticari faaliyetlerin artması, bu bölgeyi İngiltere için daha önemli kılmıştır¹⁷⁹. I. Dünya savaşının başlangıcında Winston Churchill’in, İngiltere donanmasında kömür yerine petrolün kullanılmasını tercih etmesiyle birlikte Irak’ın bölgesel-politik öneminin yanında birde petro-politik önemi ortaya çıkmıştır¹⁸⁰. Zira söz konusu dönemde savaşta kullanılan motorlu araçların ve bilhassa donanmanın ihtiyaç duyduğu petrol çoğunlukla ABD’den ve bir kısmı da Anglo Persian Oil Company vasıtası ile İran petrolünden karşılanıyordu¹⁸¹. Bu denklemde İngiltere’nin Mezopotamya’ya girmesinin ana sebebi bölgenin jeopolitik önemi olmakla birlikte diğer bir sebep ise İran petrol sahalarını, olası Türk-Alman tehdidinden korumak ve donanmanın can damarı olan petrolü güvene almaktı.

Osmanlı kuvvetlerinin, savaşın başında Güney İran petrollerine yönelik muhtemel tehdidi ve Almanya’nın İran üzerinden Hindistan’a sarkma girişimleri İngiltere’nin Mezopotamya’da ileri harekâta başlamalarına sebep olmuştur. Bu etkenler dışında, İngiliz kuvvetleri Ruslar üzerindeki baskıyı hafifletmek maksadıyla Bağdat’ı tehdit etmeye yönelmişlerdir. İlk etapta İngiltere, Türkleri kendi sınırlarına çekilmeye zorlamak için İran topraklarına bir miktar kuvvet yollayarak Bahtiyari aşireti ile birlikte bir takım girişimlerde bulunmuşlardır¹⁸². Bu noktada İngiltere’nin, savaşta Kürt aşiretlerinden yararlanma girişiminin ilk örneğini görülmektedir. Nitekim savaşın

¹⁷⁹ Kartın, “İngiltere’nin Kürt Politikası (1918-1923)”, s. 80

¹⁸⁰ M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu 1917-1923*, (Çev. Mehmet Demir), Özge yayınları, Ankara, 1989, s. 50

¹⁸¹ Mohammed-Reza Djalili, Thierry Kellner, *İran’ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (Çev. Reşat Uzmen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Ocak 2011, s. 50

¹⁸² Nihat **Karademir**, *İngiltere’nin Kürt Politikası 1918-1932*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2019, s. 36

gidişatı İngiltere'yi, Mezopotamya'nın içlerine ilerlemeye sevk etmiştir ve savaşın sonuna doğru İngiliz kuvvetleri Musul'a dayanmışlardır. Mondros Mütarekesinden üç gün sonra da İngiliz kuvvetleri Musul'u ele geçirmişlerdir. Bütün bu yaşanan süreçler İngiltere'nin, içerisinde Kürtlerin 'de yaşadığı toprakların bir kısmına hakim olması ile sonuçlanmıştır. I. Dünya savaşının bitişiyle birlikte, İngiltere için artık Ortadoğu bölgesinde ele geçirdiği yerleri elde tutma ve buraları, en asgari kuvvet ve harcama ile yönetme meselesi ortaya çıkmıştır.

Savaş sonrası ortamda İngiltere için bölgedeki en önemli meselelerin başını Musul konusu çekmekteydi. Zira Musul bölgesi Basra ve Bağdat'ın güvenliğinin sağlanabilmesi için İngiltere'nin yönetimi altında bulunmalıydı. Zaten 8 Kasım'da askeri olarak İngiltere bunu sağlamıştı. Fakat Sykes-Picot anlaşması ile bölgenin Fransızlara verilmesi önemli bir sorundu. Lloyd George anılarında bu anlaşmayı, aptalca bir doküman olarak yazmıştır. Lord Curzon ise daha ağır ifadelerle, bu anlaşmayı yapanların fantastik bir resim çizmiş cahiller olduğunu ifade etmiştir. İngiltere savaş sonrasında bu anlaşmanın Musul ile ilgili hükümlerinin değiştirilmesi amacıyla yoğun bir çaba sarf etmiştir. İngiltere Sykes-Picot anlaşmasının gözden geçirilmesini isterken belirli bir saldırı amacı da gütmekte idi.¹⁸³ Çünkü İngiliz etkisinin daha kuzeye yayılabilmesi için Musul stratejik bir öneme sahipti.

Musul konusu, İngiltere ile Fransa arasında bir takım sorunlar doğmasına neden oldu. Zaten bölge konusunda ve Kürtler konusunda İngiliz yetkili makamları arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları da kısmen bu tür kaygılardan meydana gelmekteydi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Musul meselesinin Fransa ile bir krize sebep olacağından dem vururken, İngiliz sermayedarlar ve Hindistan bakanlığı, bölgenin zenginlikleri ve stratejik konumu nedeniyle Fransa'ya verilmesine karşıydılar.

Fransa'nın başında bulunan realist Clemenceau, Musul sorununda er ya da geç geri adım atmak zorunda olduklarını fark etmiştir. Zaten o dönemde müttefikler arası görüşmelerde, manda sistemi, self determinasyon ve Sykes-Picot'un diğer meseleleri Fransız siyasetini temelden sarsmaktaydı ¹⁸⁴. Nitekim İngilizler Fransa'nın Musul'daki petrol payını artırarak bu işi kendi lehine olacak şekilde çözmeyi başarmışlardır.

Diğer bir problem ise bölgede Türk yönetiminin geri gelmeyecek şekilde ortadan kaldırılması idi. İngiliz kuvvetleri Musul ve çevresini kontrol altına almış olmalarına

¹⁸³ Lazarev, s. 51

¹⁸⁴ Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, (Çev. Tevfik Alanay), Milliyet yayınları, Ağustos 1972, s. 113

karşın bölgede hala Türk yönetiminin izleri silinememişti ve bu işgal Mondros Mütarekesinden sonra gerçekleştiği için İngilizler bu durumu temellendirme çabasındaydılar. Aksi halde bölgede yeniden Türk hâkimiyeti yayılabilirdi. Bu karmaşık süreçte İngiliz-Kürt ilişkileri başlamıştır. Musul'un İngiltere dış politikasındaki yeri göz önüne alındığında bölgede güdülecek politikalarda Kürt faktörü İngiliz siyasetine eklenmiş oluyordu. 1918 yılı itibarıyla İngiltere Kürtleri kendi dış politikaları ve çıkarları ekseninde bir yere oturtma çalışmalarına başladılar. Bu minvalde İngiltere'nin Kürt politikası süreç içerisinde gelişmeye başlamıştır. Musul toprakları İngiliz politikacılarına göre Güney Kürdistan'ın parçası konumunda idi. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen Musul ile ilgili tasavvurların gerçekleşmesi İngiltere'nin etkili bir Kürt siyaseti gütmesini gerektirecekti¹⁸⁵. Öke'nin tabiri ile “*Kürdistan siyaseti oluşturulmadan Musul'un kaderi belirlenemeyecekti*”. Ancak Kürt politikası İngiliz diplomasisi için yeni problemler demektir. Çünkü Kürtler Musul dışında Güneydoğu Anadolu, İran ve Suriye'de dağınık şekilde yaşamakta idiler. Kürt politikası oluşturulurken bütün bu coğrafyanın dikkate alınması gerekiyordu. Ayrıca Musul ve Kürtler konusunda İngiliz yetkili mercileri arasında fikir ayrılıkları mevcut olduğundan net bir politika oluşturulması zorlaşıyordu. Kürt politikasında birçok farklı fikir ve yaklaşım mevcuttu¹⁸⁶. Ancak genel olarak İngiltere Kürt sorununa yaklaşımında prensip olarak Musul'un bulunduğu Güney Kürdistan coğrafyasını doğrudan kontrol etmek ve bunun dışında kalan bölgeleri Kuzey Kürdistan adıyla buradan ayrı tutarak meseleyi iki parçalı bir yaklaşımla çözmeyi düşünüyorlardı¹⁸⁷.

İngiltere için mühim olan Kürtlerin ne istediğinden ziyade kendi ulusal çıkarları idi. İngiltere'nin bölge üzerindeki çıkarları ise genel manada şu üç maddeden oluşmaktaydı;

- Hindistan yolunu korumak,
- Musul, Kerkük petrol sahalarını elde tutmak,
- Bolşevizm'in güneye yayılmasını engellemek¹⁸⁸.

¹⁸⁵ Öke, *Musul Komplosu*, s. 64

¹⁸⁶ İlhan Uzgöl, “İngiltere'nin Kürt Politikası Kutusu”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bu Güne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt I*, İletişim yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2002, s. 259

¹⁸⁷ Kurubaş, s. 32

¹⁸⁸ Şehriban Mercimek, “Tarih Yazıcılığı Ve Kürtçülük Üzerinden Kürt Halkının Suiistimali”, *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2018, s.76

Dolayısıyla söz konusu çıkarların düğümlendiği bölge olan Musul ve çevresinde yaşayan Kürtlerin kimi İngiliz devlet adamlarının planlamalarına göre, İngiliz hegemonyasına kolaylıkla bağlanabilecekleri bir düzen kurmak çabasında idiler. Bunun dışında kalan bölgelerde yaşayan kuzey Kürtleri ise bağımsız (esasen İngiltere'ye bağlı) bir devlete dönüştürülerek Türkler ile Musul arasında bir tampon görevi üstleneceklerdi. Böylelikle hem Türkler, Musul'dan uzaklaştırılacak hem de ilerleyen dönemde İngiltere'nin bölgedeki politikalarına yardımcı olabilecek bir kukla devlet kurulmuş olacaktı¹⁸⁹. Kürt devleti yaratma konusunda ilk tasarıyı Mark Sykes ortaya atmıştır. Mondros anlaşmasının taslağının oluşturulduğu sıralarda Sykes, Kürt bölgelerinin tamamen işgal edilerek burada bir Kürt devleti kurulmasını önermiştir. Ayrıca Kürtlerin Türk karşısı harekete dâhil edilmesini önermiştir¹⁹⁰.

Mr. Hohler'in Mrc. Kerr'e gönderdiği 27 Ağustos 1919 tarihli telgraf şu şekildedir: “*Kürtlerin ve Ermenilerin diğer meseleleri beni ilgilendirmez. Bizim Kürt meselesine verdiğimiz önem, Mezopotamya'daki petrol kaynaklarımızı Türkiye'den korumak içindir*”¹⁹¹.” Bu telgraf İngiltere'nin Kürt politikasındaki ana hedefinin en yalın ifadesidir.

Bu aşamada İngiliz politika yapımcılarının önüne çıkan bir diğer problem Kürt meselesinin Ermeni meselesi ile iç içe geçmiş olmasıdır. İngiltere'nin Ortadoğu politikasında sorunların bir zincirin halkları gibi uç uca eklenerek geliştiği görülmektedir. İlk mesele Musul'un statüsü olmuştur. Bunun çözümü için Kürtlerle ilgili çeşitli politik yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu kez de mesele Ermeni yurdu konusuna gelip dayanmıştır. Bunun böyle olmasının temel sebebi İngiliz diplomatlarının deyim yerinde ise çok yönlü oyalama politikasıdır. Savaş esnasında İngiltere tarafından farklı muhataplara verilmiş olan birçok vaat savaş sonrasında birbiri ile çelişen bir sorunlar yumağı oluşturmuştur. Ancak İngiliz dış işleri için önemli olan ulusal çıkarlara zeval vermeden bu yumağın içinden sıyrılmaktır.

İngiltere'nin iki parçalı Kürt politikasında birinci derecede ehemmiyete sahip olan konu, Musul ve civarında yaşayan Kürtlerin gelecekte nasıl bir düzene kavuşturulacakları idi. Bu konuda ilk somut çözüm önerisi İngiltere'nin Bağdat komiseri A. T. Wilson'dan gelmiştir. 20 Şubat 1919'da Hindistan'dan sorumlu bakana

¹⁸⁹ Arif Bingöl, “Milli Devlet ve Kürtler”, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2011, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 28

¹⁹⁰ İhsan Şerif **Kaymaz**, “Emperyalizmin Kürt Kartı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, s. 159-160

¹⁹¹ Karadiş, s.120

yazdığına göre Doğu Suriye'nin ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bölümü doğrudan İngiliz yönetimi altında bulundurulmalıdır.

13 Haziran tarihli diğer planda ise Wilson; Kürt topraklarının güney sınırının Cizre ve Nusaybin'in kuzeyinden, Mardin'in güneyinden, Rasul Ayn'ın kuzeyinden geçtiğini bunun güneyinde kalan Süleymaniye, Raniya, Koy Sancak, Erbil, Akra ve Dohuk'u kapsayan bölgelerin ise İngiliz yönetimindeki Mezopotamya'nın bir parçası olduğunu belirtmiştir. Kuzey topraklarda ise Trabzon, Erzurum'u muhtevi Amerikan mandasında bir Ermenistan ve Van, Bitlis, Harput ile Diyarbakır'ı muhtevi İngiliz boyunduruğunda bir Kürdistan kurulması önerilmiştir¹⁹². Bu raporlardan anlaşılacağı üzere İngilizler Kürtlerle ilgili tasavvurlarında net bir tutuma sahip olmamakla birlikte tarafsız bir politika takip etmekteydiler. Bir taraftan Musul yöresini kendi kontrolleri altında tutarken kuzeyde kalan topraklarda, Kürtlerin yaşadığı birtakım yerlerde Ermeni devleti kurulması tezini desteklemişlerdir. Meselenin daha net anlaşılması ve Kürt devleti olanaklarının araştırılması için bir müddet sonra Anadolu'ya Binbaşı Noel'i göndererek çeşitli propaganda faaliyetlerinde bulunacaklardır. Tezimizin esas konusunu teşkil eden bu faaliyetler ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

A. T. Wilson, Kürt sorununu önem derecesine göre üçe ayırıyordu;

- Birinci derece de önemli olan Irak Kürtleri meselesiydi
- İkinci derecedeki ise Türkiye de yaşayan Kürtlerdi,
- Üçüncü ve son derecedekiler ise İran'da yaşayan Kürtlerin geleceğiydi¹⁹³.

Diğer yandan A. T. Wilson bölgede askeri bir idare tarzı uyguluyordu. Doğrudan yönetim dediği bu yönetimle Hindistan'daki sömürge düzeninin bir benzerini burada kurmak için uğraş veriyordu¹⁹⁴.

İngiltere'nin Güney Kürdistan adını verdiği Musul'da işgal sonrasında bir aşiret konfederasyonu yönetimi kurma çalışmaları başlatılmıştır. Bölge üzerindeki oldubittiği kabullenemeyen Türk yetkililer şiddetli propagandalar yaparak yerel halkı İngiliz emelleri konusunda uyandırıyorlardı. Nitekim bu faaliyetler İngiltere'yi bölgede zor durumda bırakıyordu. Bölgede ortaya çıkan bu İngiliz karşıtı havanın oluşmasında Ali İhsan Paşa'nın¹⁹⁵ etkisi büyüktü¹⁹⁶. Yine Şırnaklı Abdurrahman Ağa'nın protestosu

¹⁹² Lazarev, s. 77-81

¹⁹³ Kurubaş, s. 35

¹⁹⁴ Karaca, s. 301

¹⁹⁵ Ali İhsan Paşa'nın bölge halkını olası İngiliz işgaline karşı örgütlediğini ve karşı propagandaların kaynağı olduğunu tespit eden İngilizler, İstanbul hükümetine baskı yaparak onu görevden aldırmaşlar akabinde Haydarpaşa garında tutuklayarak Malta'ya sürmüşlerdir. Bkz. Selçuk

İngilizleri fazlaca sıkıntıya sokacaktı. İngilizlere göre bu adam aşırı dercede, Hristiyan ve İngiliz karşıtıdır ve İstanbul hükümeti tarafından desteklenmektedir. Goyan aşiretinin faaliyetlerini desteklemekte ve teşvik etmektedir¹⁹⁷. İngilizler bunun İstanbul hükümeti tarafından kışkırtıldığını düşünerek Damat Ferit'i suçlamışlardır. İngiltere'nin Mezopotamya işgal kuvvetleri komutanı yöre halkının kanaatlerinin kanallize edilebilmesi için İstanbul'da bulunan Kürt örgütlerinden faydalanılabileceğini önermiştir ancak Londra bu öneriye sıcak yaklaşmamıştır¹⁹⁸. Çünkü İstanbul kaynaklı Kürtçülük hareketlerine genelde Hristiyan, özelde ise İngiliz düşmanlığı hâkimdi¹⁹⁹ İngiltere için her şeyden evvel işgal edilen yerlerin elde tutulması ve Türklerin geri gelmemesi mühimdi. Bu sebeple Musul'un ve etrafının elde tutulabilmesi için bölgede bir an evvel bir yönetim organizasyonu kurulması gerekli idi. (Bölge sakini olan Kürtler; Kuzeyde Türklere, güneyde Araplara karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür.) Bu amaçla bölgeye daha önce Bahtiyariler ve diğer İran aşiretleri arasında görev yapmış olan Binbaşı Noel yollandı. Noel'e verilen emrin içeriği kısaca şu şekildedir;

“Amacınız askeri işgal sınırlarımız dışındaki bölgelerde düzen sağlanması, düşman ajanlarının yakalanması ve sınır dışı edilmesi, birliklerin ihtiyaç duyduğu malzemelerin sağlanması için yerel reislerle işbirliği kurulması olmalıdır... Şeyh Mahmut'u Süleymaniye temsilcimiz olarak atama ve Çemçemal, Halepçe bölgelerinde de benzer atamalar yapma yetkiniz vardır. Aşiret reislerine onların üzerinde isteklerine ters bir idare kurulmaya çalışılmadığını açıklamanız gerekmektedir.”²⁰⁰

Noel'e verilen talimata bakıldığında İngilizlerin bölgeye bir an evvel hâkim olmak maksadıyla çeşitli düzenlemeler amaçladıkları görülmektedir. Yine, ilginç olan bir diğer nokta yerel halkı ve aşiret reislerini İngiliz yönetimine karşı ısındırma amacının güdülmüş olmasıdır. Noel'in görev tanımı içerisinde Türk propagandasını engellemek için Türk ajanların etkisiz hale getirilmesi isteği de dikkate değer bir durumdur.

Ural, “6. Ordunun 13. Kolorduya Dönüştürülmesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 59, Ocak 2004, s. 545-548

¹⁹⁶ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, (Çev. İsmail Çekem, Alper Duman) İletişim yayınları, İstanbul 1999, s. 259

¹⁹⁷ Bülent Özdemir, *Osmanlı'nın Wikileaks Raporları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s. 167

¹⁹⁸ Mim Kemal Öke, *İngiliz Ajanı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu*, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1992, s. 21-22

¹⁹⁹ Kurubaş, s. 35

²⁰⁰ Jwaideh, s. 313-314

Yukarıda da bahsedildiği üzere İngilizler için Musul konusunda iki önemli husus vardır; birincisi uluslararası alanda Fransa'nın, Sykes-Picot anlaşmasından doğan hak taleplerini bertaraf etmek, ikincisi de Türk etkisinin bölgede kırılması ve tamamen yok edilmesidir. Bazı resmi belgelerde Kürtlere sadece Mezopotamya'nın korunması için ehemmiyet verildiğini itiraf eden İngilizlere göre; Musul'a hâkim olmak, Mezopotamya'ya ulaşan stratejik yollara hükmetme ve Dicle su kaynağını kontrol etme imkânı sağlayacaktır. Yine Musul'a sahip olmak ilerde Ön Asya ve Kafkasya'ya yayılmayı kolaylaştıracaktır. Amiral Slade'in raporu ve Hankey'in Lloyd George'a sunduğu rapor Musul tartışmalarına Petrol meselesini de eklemiştir²⁰¹.

Binbaşı Noel'in Süleymaniye'ye atanması konusunda farklı kaynaklarda çeşitli fikirler ileri sürülmekle birlikte hepsinde ortak bir nokta göze çarpmaktadır; Noel'in Kürt toplumu nezdinde propaganda yapacak olması. Noel'in misyonu ile ilgili bilgilere ilerleyen bölümde detaylı olarak değinilecektir.

Noel bölgede ilk iş olarak Süleymaniye idaresine Şeyh Mahmut Berzenci'yi getirmekle başladı. Berzenci²⁰² bölgedeki en etkili liderlerden biriydi. Bunun yanında diğer bazı Kürt yetkilileri küçük nahiyeleere yönetici olarak tayin edilmişlerdir. Bölgede kurulan bu sistem tam bir feodal düzendir. İngilizler kurdukları bu sistemi Hindistan'daki sömürge tecrübelerine borçludurlar²⁰³. Bu durum göstermektedir ki İngilizler bölgeyi doğrudan denetimleri altında bir sömürü düzenine dönüştürmek çabasıındadırlar. İngiltere'nin Kürtlere yönelik amaç ve politikaları bu uygulamada açıkça görülmektedir. Şeyh Mahmut'un yardımıyla bölgeyi kendilerine tabi kılmak istemişlerdir²⁰⁴. Bu sistemden beklenen diğer faydalar ise şunlardı; Halkın İngiliz idaresine karşı tepkisini en aza indirmek ve pahalıya mal olmayacak İngiliz yanlısı bir yönetim inşa etmektir²⁰⁵.

İngiliz diplomasisi, politik olarak uygarlığın gerekleri icabı Mezopotamya'da ulusal hareketleri ve her ulusun kendi kendini yönetmesi ilkesini kabul etmiş görünmektedir. Ancak bu politikanın uygulanışına gelince manda idaresine aldıkları ülkelerde iktidar güçlerini sürekli kendilerine bağımlı kılabilmek için self-

²⁰¹ Karademir, s. 55

²⁰² Şeyh Mahmut'un adı ilk kez Hanekin sorumlusu Binbaşı Goldsmith'in bölgeyi teftişi esnasında duyulmuştur. Şeyh, Goldsmith'e bir temsilcisini yollayarak İngilizler adına bölge yöneticisi olmaya talip olduğunu belirtmiştir. Bu tarihte Süleymaniye henüz İngiliz kuvvetlerinin eline geçmemiştir. Bkz. Jwaideh, s. 313

²⁰³ Jwaideh, s. 314-315

²⁰⁴ Lazarev, s. 41

²⁰⁵ Karademir, s. 81

determinasyon hakkını bir koz olarak kullanmışlardır. Böylece söz konusu ülkede bölünmüş ve kendilerine bağımlı bir idare oluşturarak işlere müdahale etmeyi kolaylaştırmışlardır²⁰⁶. Mezopotamya’da yapılmaya çalışılan da aslında tam olarak budur.

Noel’in ardından 1 Aralık 1918’de Sivil komiser Wilson, Süleymaniye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette atmış kadar aşiret reisinin katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Şeyh Mahmud, kırk aşiret reisi tarafından imzalanmış bir belgeyi Wilson’a vermiştir. Bu belgede aşiret reisleri İngiliz yardımını ve himayesini talep etmişlerdir. Buna cevaben Wilson’da, Şeyh’e İngiltere’nin manevi yardımını taahhüt eden bir belge vermiştir. Wilson’un Şeyh Mahmut’a verdiği belge, onun İngilizler için bir maşa olduğunu ve sadece kendisinden beklenenleri yaptığı sürece, İngiliz desteğinin süreceğini açıkça ortaya koymaktadır²⁰⁷. Ancak Şeyh İngilizlerin kendisi hakkındaki tasavvurları konusunda yanlış bir zan içerisinde idi. O, İngiltere’nin desteği sayesinde bölgede kendi devletini kurabileceğini düşünmekteydi. Şeyh ve taraftarlarından Seyyid Ahmet ve Reşit Efendi, Paris konferansına katılmak için İngiltere’ye müracaatta bulunmuşlardı. Bu başvuruyu yersiz ve zamansız bulan İngiltere delegasyonu, Calthorpe vasıtasıyla “sessiz durmalarını, Paris’te onların aleyhine herhangi bir karar geçirilmeyeceğini” bildirmiştir²⁰⁸.

Bu gelişmeler olurken misyonuna başlamış olan Noel gönderdiği raporlarda halkın, Ermeni konusundaki İngiliz siyasetinden dolayı, İngiliz karşıtı olduğunu bildirmiştir. Bölge halkının kazanılması açısından İngiltere’nin Kürtler lehine belli adımlar atmasını tavsiye etmiştir. Bu tedbirlerin başında genel af ilanını salık vermiştir. Amiral Calthorpe’a göre ise İngiltere’nin önünde üç seçenek vardır:

- İşgal bölgesi dışındaki gelişmelere kulak tıkamak,
- Babîali vasıtasıyla bazı tedbirlere başvurmak,
- Bazı Kürt liderleri vasıtası ile durumu kontrol altında tutmak²⁰⁹.

Bağdat sivil komiseri Wilson bu önerilerden üçüncüsünü onaylıyor ve Musul’un kuzeyinde kalan yerler için bir manda fikrinin ortaya atılmasını öneriyordu. Yine politik daireler arası fikir uyuşmazlığının yarattığı tutarsızlık nedeniyle Wilson, Kürt

²⁰⁶ Hasan **Yıldız**, *Fransız Belgeleri ile Sevr Lozan Musul Üçgeninde Kürdistan*, Koral Yayınları, İstanbul 1991, s. 31

²⁰⁷ Jwaideh, s. 320-321

²⁰⁸ Öke, *Musul Komplosu*, s. 104

²⁰⁹ Mesut **Yeğen**, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012, s. 97

meselesinin tek bir merkezden idaresini önermiştir. Hindistan Bakanı Montagu Wilson'un görüşlerine katılmakla birlikte Kürtleri sakinleştirmek adına Noel'in önerisi olan genel af teklifinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Kürt meselesinin Arnold T. Wilson'a tevdi edilmesinin uygun olacağını bildirmiştir²¹⁰.

İngiltere'nin, Kürtler ile ilgili planları bu şekilde değişkenlik gösterirken Bağdat yönetimi yeni düzenlemelere gitmiştir. Mart 1919'da Bağdat'ta yapılan konferansa; Soane, Noel, Leachman ve Walker gibi uzmanlar katılmıştır. Bu konferansta Şeyh Mahmut'un çıkarlarının, İngiliz politikası ile uyuşmaması nedeniyle onun etki alanının daraltılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Noel Süleymaniye'den alınarak yerine Soane atanmıştır. Soane bölgede bulunan birtakım Kürt aşiretlerinin Şeyh Mahmut'un idaresinden ayrılmasına müsaade ederken, Kerkük ve Kifri'yi de onun hâkimiyet alanından çıkartmıştır²¹¹. Soane'in atanması değişen İngiliz politikasının bir göstergesidir ve Şeyh Mahmut İngiltere için artık popülaritesini kaybetmiştir.

Durumun farkına varan Şeyh, meseleyi kendi yöntemiyle çözmeye karar vermiştir. İngilizlere isyan ederek Süleymaniye'nin tüm idaresini eline almıştır²¹². İngilizler buna karşı askeri tedbirler alarak Şeyhin isyanını bastırmışlar ve onu Hindistan'a sürgün etmişlerdir²¹³. Görüldüğü üzere Kürt meselesi, dış politikada İngiltere'nin çıkarları açısından kullanılabilme potansiyeline göre ele alınmıştır.

Şeyh Mahmut projesi böylece çökerken Londra da Kürt politikasının ana çizgileri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Hükümet Kürtler konusunda ne yapacağına henüz karar verebilmiş değildir. Bu nedenle konu Wilson'un inisiyatifine ve mahalli şartların gereklerine terk edilmiştir. Hindistan Bakanı Montagu, Wilson'a 12 Mayıs tarihli telgrafında, Kürt meselesine eğilmesini ancak bu konuda ciddi adımlar atmamasını ve aşiretlere karşı muğlak vaatler verilmesini bunun yanında atılacak adımlarda İstanbul Yüksek Komiserliğine danışarak hareket etmesini bildirmiştir²¹⁴.

Bu süreçte Türk propagandası devam etmekte idi²¹⁵. Türk yurtseverler Ermeni ve Asuri meselesi üzerinden İngilizlere yüklenmekte ve yerel halkı böylece İngilizlere karşı harekete geçirmeye çalışmakta idi. Karşı tarafta ise bu propagandaya karşı

²¹⁰ Öke, *Musul Komplosu*, s. 102-104

²¹¹ Jwaideh, s. 341-342

²¹² Karademir, s. 96

²¹³ Cumali Aksu, "Türkiye'nin Kürt Sorununun Kökenleri(1908-1923)", Beykent Üniversitesi SBE, İstanbul 2012,(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) s. 44

²¹⁴ Öke, *Musul Komplosu*, s. 106

²¹⁵ Yeğen, s. 106

İngilizler, Hristiyanlar konusunda oldukça temkinli davranarak Kürtlerin bu konuda tepkisini çekmemeye azami gayret göstermişlerdir. Bu noktada taraflar arasında tam bir psikolojik harp yaşanmıştır. İngilizler Kürtleri elde tutabilmek maksadı ile onlara çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte Wilson ve Noel tarafından çeşitli Kürdistan planları ortaya atılmıştır.

İngiltere'nin Kürt devleti kurma planlarının altında yatan gerçek, malum olmakla birlikte, İngilizlerin amacı; gerçek bir Kürt devletinden ziyade Musul bölgesini sorunsuz şekilde hâkimiyet altına almak bunun dışında kalan yörelerde ise Kürtleri oyalayıcı politikalar takip etmek olmuştur. Böylece Kürt etkâr-ı umumisini İngiltere lehine döndürmek istemişlerdir. Lakin bu süreçte Kürt aşiretlerini ve İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyetini ikna etme noktasında Ermeni isteklerinin kabul edilmiş olması İngiltere'yi zorlamakta idi. Bunu aşmak içinse bir taraftan Kürtlerle Ermenileri bir araya getirme çalışmaları yapılmış diğer taraftan iki tarafı da ikna edici ve İngiliz çıkarlarına zarar vermeyen tasarılar üzerinde durulmuştur. Bu hususta Noel tarafından yapılan en bilindik Kürdistan planı şöyledir; Vilayet-i Sitte 'nin kuzeyinin Ermenilere, güneyinin Kürtlere, orta kesiminin ise karma demografik yapıya sahip olduğu bir özerk devletler kuşağı oluşturulması önerilmiştir.

Kendi içlerinde yaptıkları görüşmelerde, bir tane mi yoksa birkaç tane mi Kürt devleti kurulması yönünde görüş alış verişinde bulunan İngiliz politikacıları, bu hususta büyük bir mesai harcamak zorunda kalmışlardır. Oluşturulacak olan bu devlet veya devletçiklerin sınırlarının nereden başlayıp nerede biteceği hususu İngiliz yazışmaları içerisinde ayrı bir yere sahiptir²¹⁶.

Bu kararsızlığı besleyen en önemli sorunlar, mutasavver Arap ve Ermeni devletlerinin belirsizliği, Fransa'nın Musul konusundaki istekleri ve İngiltere'nin, ilerisi için net bir planının olmamasıdır. Arnold Wilson'a göre, bölgede yaşanan karışıklıkların temel sebebi Türk propagandası idi²¹⁷.

Daha önce de birkaç kısımda belirttiğimiz üzere İngiltere'nin yayılmacı emelleri karşısında Osmanlı Devleti Mondros ateşkes anlaşması ile eli kolu bağlı bir şekilde kalmıştır. Ancak Ali İhsan Paşa ve beraberinde bulunan yurtsever Türkler bölgede olası İngiliz genişlemesine karşı birtakım direniş faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu amaçla aşiretlerle görüşmeler yapılarak, bunlar İngiliz işgaline karşı örgütlenmeye çalışılmıştır.

²¹⁶ Ertürk, s. 132

²¹⁷ Karademir, s. 125-126

Bu konuda büyük devletlerin Ermeni davasına sahip çıkmaları ve ilerde bütün bu bölgeyi Ermeni boyunduruğuna verme planları aşiretlerin bir araya getirilmesinde etkin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim zaten Güneydoğu aşiretleri arasında bağımsız Kürdistan gibi bir fikrin yer bulmadığını İngiliz ajanları raporlarında belirtmişlerdir²¹⁸. Ünlü Kürt milliyetçilerinden Dr. Mehmet Şükrü Sekban ; “*Bağımsız Kürdistan hevesi ancak bir imkansız talep etmek olurdu. Zira Türkiye’den ayrılmış bir Kürdistan maddeten ve manen yaşayamazdı*”²¹⁹ diyerek, Kürt halkının o dönemki duygularına tercümanlık etmiştir. (Lozan konferansında İtilaf devletlerinin bütün ısrarlarına rağmen Türk heyeti tarafından Türkler ve Kürtler tek bir unsur olarak görülmüş ve anlaşmaya Müslüman azınlık maddesi eklenmemiştir.) bu durum millet ve devletin aynı fikirlere ve duygulara sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir²²⁰.

Fakat bu dönemde ülkenin geleceğinin, İtilaf devletlerinin ellerinde olduğunu kabul etmiş olan bazı hükümet yetkilileri, doğu illerinde olası bir Ermenistan kurulmasına karşın tedbir olarak muhtar veya bağımsız Kürdistan kurulmasının ülkenin menfaatine olacağı fikrine kapılmışlardır. Bu yolla en azından Kürtlerle meskûn mntikaların kurtuluşunun sağlanacağı düşünülmüştür²²¹. Söz konusu dönemde 15. Kolordu kumandanlığında bulunan ve bölgeyi yakinen tanıyan Kazım Karabekir Paşa, anılarında bu hareketi cahilane ve gafilane bir tedbir olarak görmüştür.

Bu süreçte İzmir’in işgali İtilaf devletlerinin bilhassa İngiltere’nin gerçek niyetleri konusunda güneydoğu yöresindeki aşiretlerin ve halkın şüpheye düşmesine neden olmuştur²²². Neticede Güneydoğu bölgesinde olası İngiliz işgaline karşı halk arasında büyük bir tepki oluşmuştur. Bu gelişmelerin farkına varan İngiliz politikacılar bölgede kontrolü sağlamak ve ilerde girilecek işgal faaliyetlerinde zorluk yaşanmaması için halkı hazırlamak amacıyla birtakım karşı faaliyetlere girişmişlerdir. Bir taraftan İstanbul’da bulunan Kürt Teali Cemiyeti üyeleri ile temasa geçilirken, diğer yandan halkın üzerinde söz sahibi olan aşiret reislerine para mevki vererek onları yanına çekmeye çalışmışlardır²²³. Bölgeye inceleme seyahatleri adı altında, ajanlar göndererek

²¹⁸ Karademir, s. 133

²¹⁹ Şükrü Mehmet **Sekban**, *Kürt Sorunu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1981, s. 20

²²⁰ İsmail **Göldaş**, *Lozan Biz Türkler ve Kürtler*, İstanbul 2000, s. 70

²²¹ Kazım **Karabekir**, *Kürt Meselesi*, Emre yayınları, İstanbul 1994, s. 10

²²² Öke, *Musul Komplosu*, s. 104

²²³ Necati Fahri **Taş**, *Güneydoğu 1919*, Tarihçi kitabevi, İstanbul 2014, s. 64

propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu seyahatler içerisinde en önemli olanı Binbaşı Noel'in seyahatidir.

2.2.E. W. C. Noel Kimdir?

Tam ismi Edward William Charles Noel'dir. Genellikle kaynaklarda Binbaşı Noel şeklinde geçmektedir. Aslında Anadolu'ya geldiği sıralarda rütbesi yüzbaşı olmakla birlikte 21 Aralık 1919'da binbaşılığa yükselmiştir²²⁴. Dolayısıyla kimi eserlerde yüzbaşı olarak da zikredilmiştir. Arşiv evraklarında ve Nutuk'ta²²⁵ ise çoğunlukla Micer (Majör anlamında) Nuvil veya Nowil şeklinde zikredilmiştir. İngiltere'nin Kürt politikası içerisinde onun Güneydoğu Anadolu seyahati önemli bir yer teşkil etmektedir. Ancak ülkemizde ve hatta kendi ülkesinde de Binbaşı Noel'in kimliği hakkında yazılmış bir biyografik çalışma bulunmamaktadır. Uzmanlar genellikle onun Güneydoğu Anadolu seyahatine odaklanırlar, şahsı ve hayatı üzerinde çok fazla durmazlar. Bu sebeplerden dolayı hayatı ile ilgili çok kısa bilgiye sahibiz.

1886'da İngiltere'de dünyaya gelen Edward William Charles Noel, Birinci Dünya Savaşı sırasında 30 Mart 1915'te Süleymaniye'de, akabinde de geçici görevlendirme ile Nisan 1915'te İran'ın Ahvaz kentinde görev almıştır²²⁶. Esasen Hindistan Hükümeti siyasi subaylarındandır. Dört sene boyunca kuvvetleri ile İran'da İngilizler lehine faaliyetleri örgütleme görevini yerine getirmiştir²²⁷. Bu dönemde Türklerin, Kuzey İran'a girmeleri ve Alman Lawrance'i olarak bilinen Wilhelm Wassmuss'un Güney İran'da aşiretler yardımıyla İngiliz karşıtı faaliyetler yürütmesine karşı²²⁸, Şeyh Hazal ve Bahtiyari aşiretinin yardımının sağlanmasında çalışmış ve Türk-Alman faaliyetlerine karşılık anti-faaliyetlerde bulunmuştur²²⁹.

²²⁴ Şimşir, s. 323

²²⁵ Mustafa Kemal **Atatürk**, *Nutuk*, (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.80, 91, 94, 95, 207

²²⁶ Cengiz **Kartın**, "Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 20, Sayı 64, Eylül-Aralık 2014, s. 3885

²²⁷ Öke, *Musul Komplosu*, s. 89

²²⁸ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2011, s. 80

²²⁹ C. J. Edmonds, *Kürtler Türkler ve Araplar*, (Çev. Serdar Şengül-Serap Rûken Şengül) Avesta Yayınları, İstanbul 2003, s. 57; Djalili, Kellner, s. 52-53

Mütareke döneminde İngiltere'nin Bağdat Komiserliğine istihbarat subayı olarak görevlendirilmiştir. Bağımsız veya otonom bir Kürt devleti fikrinin şiddetli savunucusu olmuştur²³⁰.

1 Kasım 1918'de yeniden Süleymaniye'ye atanmıştır. Buradaki görevi İngiliz yönetiminin bölgede yerleşmesini sağlamak olmuştur. Anadili dışında Fransızca, Rusça, Farsça ve Kürtçe dillerine hâkimdir. 1919 ile 1923 yılları arasında Doğu Anadolu ve Irakta Kürtler-Ermenilerle ilgili istihbarat çalışmaları yürütmüştür²³¹.

Ali Galip hadisesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın teyakkuzu sayesinde Anadolu'da giriştiği görev başarısızlıkla sonuçlanınca İngiltere'ye dönmüştür. Burada da Kürtler konusunda birkaç resmi girişimde bulunmuştur²³². 1974 yılında hayata gözlerini yummuştur²³³.

2.3.Binbaşı Noel'in Anadolu'ya Gelişi

Daha önceki bölümlerde de yer yer değinildiği üzere, İngiltere'nin Kürt politikası Musul ve Mezopotamya politikası ile ilişkili olarak gelişmiştir. Musul konusunda İngiltere 1918 yılının başlarına kadar herhangi bir işgal arzusu gütmemiştir hatta bu döneme kadar yapılan çalışmalar da Musul'un İngiliz işgal alanı dışında bırakılması üzerinde önemle durulmuştur. İngiliz kuvvetleri 1917'de Bağdat'ı ele geçirdikten sonra ileri harekâtlarına son vermişlerdir. Ne var ki 1917 ekim devriminin Rusya'da yarattığı ortam ve değişen siyasal konjonktür, Musul konusunda İngiliz politikasının değişmesi ile sonuçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere tarafından işgal edilen Musul ve çevresinin, kontrol altına alınması ve burada İngiliz idaresinin oturtulması için büyük gayretler sarf edilmiştir. Fakat bölge de girilen işgal hareketi, hukuksal bir zemine sahip değildir ve Türk makamlarınca hiçbir zaman meşru bir hareket olarak görülmemiştir. Zira işgal, Mondros Anlaşmasından sonra gerçekleşmiştir ve bu durumu izahta zorlanan İngiliz yetkilileri tarafından, anlaşmanın yedinci maddesi bahane edilmiştir. Bölge halkı da bir süreliğine bu hareketin mahiyetini idrak etmekte zorluk çekmiştir. Bu ortamda bölgede Ali İhsan Paşa ve birtakım kumandanlarca İngiliz aleyhtarı, propaganda faaliyetleri yürütölmeye başlanmıştır. Bu faaliyetler civar bölgelere de yayılmıştır. İngilizler bu faaliyetleri endişe ile takip etmişlerdir. Musul ve Musul'un kuzey hududunda ortaya

²³⁰ Levent İbrâl, "Kürt Milliyetçiliğinin Oluşum Süreci (1918-1926), Polis Akademisi, Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara 2009,(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) s. 89-90

²³¹ Kartın, "Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı..." s. 3886

²³² Öke, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu*, s. 109

²³³ Kartın, "Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı..." s. 3886

çıkan bu rahatsızlıkları gidermek ve Türk propagandasına, karşı propaganda ile cevap vermek amacıyla Güneydoğu Anadolu bölgesine ajanlar yollamışlardır. Tezimizin konusunu teşkil eden Binbaşı Noel bu şartlar altında *sömürge yetkilisi*²³⁴ olarak bölgeye gönderilmiştir.

Binbaşı Noel'in hangi maksatla bölgeye yollandığı konusunda kaynaklarda ortaya konan değerlendirmelere bakacak olursak;

Erol Kurubaş'a göre Noel'in temel misyonu, İngiliz aleyhtarı havayı yumuşatmak ve gerektiğinde halkı kullanıma hazır hale getirmektir²³⁵. Lazarev'e göre; *halk için geçerli ve kabul edilebilir bir geçici yönetim sisteminin kurulması*, Celil'e göre; *İngiliz nüfuzunun yayılmasını sağlamak*, Mumcu'ya göre; *Kürtler arasında bir nabız yoklaması yapmak ve gerektiğinde bir ayaklanma çıkartmak*, Öke'ye göre; *30 Ekim 1918 sonrasında gelişen olaylardan yararlanarak bir Kürdistan devletinin kurulmasına çalışmaktır*.²³⁶

Noel'in kendi ifadesine göre temel görevi şu şekilde idi; “ *Kürdistan'da sorumluluğunu alacağımız özel görev; Türklerin pan-islamist propagandalarına ve Kürtleri İngiliz silahları ile desteklenmiş Ermeni hâkimiyeti kurulacağına dair asılsız söylentilerle korkutarak bize düşman etme çabalarına karşı faaliyette bulunmaktır*. ”²³⁷

İngiltere'nin Kürt politikası konusunda kapsamlı bir doktora çalışması yapmış olan, Kartın'a göre ise; “*Binbaşı Noel, İngiltere'nin Ortadoğu politikasında Irak-Anadolu-İran üçgenindeki planların uygulanması için bölgeye görevlendirilmiştir. Ancak bu görev tanımının mahiyeti sadece bir Kürt devletinin kurulması fikrinin araştırılmasına dönük olmayıp, belki 50 yıllık bir planlamanın temellerinin atılmasına dönük olmuşsa da, Binbaşı Noel'in ciddi hataları ve Mustafa Kemal Paşa'nın uzak görüşlülüğü ile bu planın çok kısa bir süre içerisinde iflası gerçekleşmiştir*. ”²³⁸

Noel 12 Mart 1919'da resmi tanım olarak; Kürt bölgelerinde inceleme yapmakla görevlendirilmiştir²³⁹. Ancak görev bölgesi kimi noktalarda Fransız etki alanı içerisinde yer aldığı için İngiliz hükümet yetkilileri bu tayinden rahatsızlık duymuşlardır. Bunun çözümü olarak ise Fransızları tedirgin etmemek maksadıyla, General Allenby'nin

²³⁴ Denise Natali, *Kürtler ve Devlet Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, (Çev. İbrahim Bingöl), Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s. 68

²³⁵ Kurubaş, s. 37

²³⁶ Kartın, “İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)”, s. 258

²³⁷ E. W. C. Noel, *Kürdistan* (1919), (Çev. Bülent Birer), Avesta yayınları, İstanbul 2014, s. 7

²³⁸ Kartın, “İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)”, s. 259

²³⁹ Şimşir, s. 323

Cerablus ile Nusaybin arasındaki demiryolunu ele geçireceği ve Binbaşı Noel'in bu karargâhta göstermelik bir pozisyona atanabileceği teklif edilmiştir.²⁴⁰ 27 Eylül 1919'da 455 nolu kararla Mısır seferi kuvvetler Komutanlığına politik subay olarak alınmasına karşın kadrosu Bağdat Sivil Yönetiminde kalmıştır²⁴¹. Bu atama işlemi her ne kadar Binbaşı Noel'in Güneydoğu Anadolu'ya gelmesinden sonra gerçekleşse de yukarıda bahsedilen rahatsızlık sebebiyle yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Zira bu dönemde Fransa, Ortadoğu'da Hristiyan unsurların koruyuculuğunu üstlenme çabasında idi. Bir diğer önemli etken ise, Fransız mandasındaki Suriye Araplarının Osmanlı idaresine bağlılıkları hala sürmekteydi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareketin ne boyutlara ulaşacağı belirsizdi. Bütün bu faktörler karşısında Fransa Kürtlerden uzak durmayı politik olarak benimsemiş görünüyordu. Çünkü Kürt davasını sahiplenmek Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerin daha da gerilmesine ve Suriye'de Türklerin propaganda faaliyetlerine girişmesine neden olabilirdi. Dolayısıyla İngiltere'nin Kürtler konusunda atacağı farklı adımlar Fransa'yı da rahatsız etmekteydi²⁴². Binbaşı Noel'in seyahati noktasında İngiliz hükümet yetkilileri, rahatsız olmakta haklı görünmektedirler.

Binbaşı Noel, daha 1 Kasım 1918'de Süleymaniye'ye atandığı dönemde Anadolu'ya yapacağı seyahatin hazırlıklarına başlamıştır. Şeyh Mahmut'un en yakın adamlarından olup, Noel'e sekreterlik ve tercümanlık yapmış olan Refik Hilmi bu durumdan anılarında bahsetmiştir.

Binbaşı Noel 1 Nisan 1919 tarihinde Nusaybin'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır²⁴³. 7 Nisan'da Musul'dan Nusaybin'e hareket etmiştir. Nusaybin yolunda Şerif Hüseyin'in ordusuna mensup küçük bir kabile ile karşılaşmıştır ve bunlardan Arapların yağma talan yaptıklarını ve kendilerine bundan pay vermediklerini öğrenmiştir²⁴⁴. 8 Nisan'da terhis edilmiş Türk birlikleri ile karşılaşmıştır. 11 Nisanı 12'sine bağlayan geceyi Miran aşireti reisi Mustafa Paşa'nın oğlu, Naif Bey'in misafiri olarak geçirmiştir. Naif Bey'in İngiltere'nin Ermeni politikası dolayısıyla tedirgin olduğunu görmüş ve ona Musul'a gitmesi için baskı yapmıştır²⁴⁵.

²⁴⁰ Öke, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu*, s.27

²⁴¹ Cengiz **Kartın**, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel'in Kürtler Üzerine Yaptığı Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihte Kürtler ve Türkler Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 3, Ankara 2014, s. 198

²⁴² Aksu, s. 48

²⁴³ Ertürk, s. 134

²⁴⁴ Öke, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu*, s. 29

²⁴⁵ Yeğen, s. 78

12 Nisan'da, Nusaybin hudutlarına ulaşan Binbaşı Noel buradaki havanın hiçte İngiltere lehine olmadığını hemen anlamıştır. Aşiretler İngiliz karşıtıdır. Ayrıca İngilizlerle Ermenileri aynı görmekteirler. Bu durum halkın İngiliz karşıtlığını daha da şiddetlendirmiştir²⁴⁶. Noel, buradaki durumu Türk propagandasının etkisine ve Cizre Müftüsünün faaliyetlerine bağlamıştır. Geceleyn misafir olduğu aşiret reisine İngilizler ile Ermenilerin bir olmadığı konusu da bazı telkinlerde bulunmuştur. Kendi anılarına göre oldukça gergin bir gece geçirmiştir.

13 Nisan'da, yoluna devam eden Noel, Türk birliklerinin çekilmesi nedeniyle yollarda güvenliğin oldukça azaldığını ve huzursuzlukların artmış olduğunu belirtmiştir. Nusaybin'e 18 mil mesafedeki Dagir'den başka karakol kalmamıştır. Dagir'de bir subay ve emrindeki Türk askerleri ile karşılaşmıştır. Bunların beş aydır maaş alamamalarına rağmen disiplinlerinin gayet iyi olması Binbaşı Noel'in dikkatini çekmiştir²⁴⁷. 14 Nisan'da, Nimitli'den geçen Noel öğlene doğru Nusaybin'e ulaşmıştır. Burada kaymakam ile görüşmüştür²⁴⁸.

15 Nisan'da, yerel görevliler ve ileri gelenler tarafından ziyaret edilen Binbaşı Noel oldukça memnun kalmıştır. Bölge hakkında epeyce malumat toplamıştır. Mardin'de 400, Resulayn'da ise 200 terhis edilmiş Türk askeri bulunmaktadır. Bunların sevkiyle beraber Türk ordusunun bölgedeki terhisi tamamlanmış olacaktır. Kentteki genel durumu özetleyen Noel'e göre; birkaç hafta evveline kadar İngiliz işgali halk tarafından benimsenebilecekken, son zamanlarda Musul'dan yayılan ve Müslümanlara karşı misilleme yapılacağı yönündeki haberler nedeniyle halkta tamamen bir İngiliz karşıtlığı ortaya çıkmıştır. Bu haberleri yayanlar halkı “ *Ermeni yanlısı ve intikam heveslisi İngiliz şeytanı*” propagandası ile korkutmuşlardır. Buna karşın bazı çözüm önerileri de sunan Binbaşı Noel genel af ilan edilmesini ve bir misilleme politikasından uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Aksi halde Müslümanlar topyekûn İngiltere'nin karşısına dikilecek ve İngiltere'yi ciddi askeri sorumluluklara sürükleyecektir²⁴⁹. Noel buradaki halkın Arap kültürü ile temas nedeniyle bozulduğunu ve bunlar arasında, Ermeni karşıtlığı propagandası olmasa, milliyetçi bir his bulunamayacağını belirtmiştir²⁵⁰.

²⁴⁶ Öke, *Musul Komplosu*, s. 90

²⁴⁷ Ertürk, s. 135

²⁴⁸ Öke, *Musul Komplosu*, s. 90

²⁴⁹ Yeğen, s. 80-81

²⁵⁰ Öke, *Musul Komplosu*, s. 91

16 Nisan'da, Nusaybin ileri gelenlerine İstanbul'da bulunan, Şeyh Abdülkadir ile Emin Ali Bedirhan tarafından telgraflar çekilmiş ve mahalli liderlere Hristiyanlara zarar vermemeleri konusunda uyarıda bulunulmuştur. Aynı zamanda Emin Ali Bedirhan'ın, Diyarbakır'a vali olarak atandığı bildirilmiştir²⁵¹. Binbaşı Noel, Kürtler arasında önemli bir iletişim ağının olduğunu düşünerek bu durumu raporlarına eklemiştir. Raporunda ayrıca Nusaybin'in ekonomisi, demografik yapısı, aşiretleri, tarım arazileri, sulama imkânları, verim durumu gibi konulara ayrıntılı olarak yer vermiştir²⁵².

17 Nisan'da, Alman demiryolu binasını gezen Noel burada bir tabur İngiliz piyadesinin barınabileceğini yazmıştır²⁵³. Nusaybin civarında İngiliz işgaline karşı halkta bir korku oluştuğunu gözlemleyen Noel, erken olmasına karşın halkın ekinlerini toplama çabasına giriştiklerine şahit olmuştur²⁵⁴.

19 Nisan'da, beraberinde 12 jandarma ile birlikte Mardin'e doğru hareket eden Binbaşı Noel, Kuzey Cizre aşiretlerinin neredeyse tamamının Şammarlılara haraç ödediğini gözlemlemiştir. Geceyi geçirmek için Dakhori Kürtleri ile meskûn Amuda köyüne konuk olmuştur. Aşiret reisleri Şükrü ve Ferhat ağalarla görüşen Noel, bunların Şammar Şeyhi Ali Abdürrezzak'a haraç verdiklerini ve Abdürrezzak'ın aksi ve sert bir ihtiyar olduğunu, ayrıca İngiliz aleyhtarı olduğunu yazmıştır. Bu civarda İngiltere aleyhine bir propagandanın varlığını hisseden Noel bunun Türkler veya İttihatçılar tarafından yapılmadığını fakat Avrupalı bir yönetimden ve Hristiyanların haklarının soruşturulmasından çekinen Müslümanlarca yapıldığı kanaatine varmıştır²⁵⁵.

20 Nisan'da, Mardin'e ulaşan Binbaşı Noel İstanbul'dan yeni gelmiş olan Mutasarrıf Zeki beyle görüşmüştür. Onu, İngiliz yanlısı ve İttihat Terakki düşmanı olarak gözlemlemiştir.²⁵⁶ Nisan'ın 21-22'sinde Amerikan Misyonerleri ve Hristiyan azınlık grupların temsilcileri ile görüşmüştür. Bölgedeki genel havayı analiz eden Noel, Osmanlı propagandası nedeniyle halk arasında İngiliz işgaline karşı korku oluştuğunu ve bu nedenle aşiretlerin silahlanmaya başladıklarını yazmıştır. Durumun önü alınmazsa ileride bölgeye girecek İngiliz kuvvetleri ciddi bir direnişle karşı karşıya kalabilecektir.

²⁵¹ Yeğen, s. 81

²⁵² Öke, *Musul Komplosu*, s. 91

²⁵³ Öke, *Musul Komplosu*, s. 92

²⁵⁴ Ertürk, s. 136

²⁵⁵ Yeğen, s. 82

²⁵⁶ Öke, *Musul Komplosu*, s. 92

Binbaşı Noel, 24 Nisan'da Kahire'ye gönderdiği telgrafta konuyla ilgili olarak; *“Eğer Ermenilere İngiliz hakimiyetinde bir yapı düşünülmüyorsa, bunun ilan edilmesi Türk Kürt birlikteliğinin sonu olacaktır. Yalnız bunun gerçekleşebilmesi, bizim hızlı bir şekilde harekete geçmemize bağlıdır”²⁵⁷* şeklinde bir öneride bulunmuştur. 25 Mayıs'a kadar bölgede çalışmalarına devam eden Binbaşı Noel bu tarihten 10 Mayıs'a kadarki süreçte, Halep'te kalmış ve bölgede demiryollarının işleyip işlemediğini kontrol etmiştir²⁵⁸.

Mardin'deki faaliyetlerine dair 24 Nisan tarihinde Ahmet Cevdet Bey tarafından yazılan telgraf önemli bilgiler içermektedir. Telgrafa göre Noel'in yanında Süleymaniye'den getirdiği Faik Akif adında bir tercüman ve Nasır Efendi adında bir Keldani bulunmakta olup bu şahısların etkili propaganda yaptıkları bildirilmektedir. Faik Akif, Süleymaniye ve Revanduz'daki Kürt ağalarını yirmişer lira maaşla nahiye müdürü yaptıklarını söyleyerek Kürt aşiretlerini İngiliz himayesinde bir Kürt özerkliği için çalışmaya teşvik etmiştir. Bunun yanında İngilizlerin bölgede karışıklık çıkarmak için Aneze aşiretini Şammarlılar üzerine saldırtmak amacıyla teşvik ettikleri bildirmiştir²⁵⁹.

Noel'in faaliyetlerini ilk gününden itibaren yakından takip etmiş olan Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in konuyla ilgili olarak, 27/28 Nisan gecesi Harbiye Nezaretine çektiği telgraf aynen şu şekildedir;

Diyarbakır'dan: Harbiye Nezaret-i Celile'sine mevrut şifredir.

- 1- *Mardin'de bulunan İngiliz Binbaşı Majör Noel Halep'e gidip Bir hafta sonra avdet edeceğini söylemiştir. Hayvanlarını ve maiyetinin kısm-ı azamını Mardin'de bırakacaktır. Yalnız Süleymaniye den getirdiği Kürtçe tercümanı Faik'i beraber götürcekmış.*
- 2- *Mardin eşrafı binbaşı ve makamına yüz vermemiştir. Binbaşı maiyyeti efkarın İngilizlere mütemayil olmadığına kanaat getirmiştir. Süleymaniyeli Şeyh Mahmud'un, Şemdinlilerli, Hemavendli ve sair aşair üzerinde şayan-ı ehemmiyeti büyük bir nüfuzu olmadığını itiraf etmiştir. Mardin'de propaganda yapmak istemiş ise de kimse iltifat etmemiştir.*

²⁵⁷ Kartın, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel'in...”, s. 208

²⁵⁸ Öke, *Musul Komplosu*, s. 93

²⁵⁹ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No: 79, Gömlek No: 60, Belge No: 60-1

3- Binbaşı şimdilik hakiki maksadını gizliyor, kâh Diyarbakır'a kâh Midyat'a kah Halep'e gitmeye karar veriyor. Esasen serseri mizaç bir adam olduğu anlaşılmaktadır. Sergüzeşt kovaladığı zannedilmektedir. Propaganda yapabilmek ve maksatlarına nail olabilmek için Halep'te Mardin'in Nusaybin'in işgalini talep etmesi muhtemel görülmektedir.

Harekat 14604

Fi 27/28 Nisan Sene 35

K 13 K Vekili

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye Suret II.²⁶⁰

Telgraf içeriğine bakılacak olursa Ahmet Cevdet Bey, Binbaşı Noel'in ne maksatla bölgede bulunduğunu kavramış ve olayları dikkatle değerlendirmiştir. Noel'in propagandası halk arasında kabul görmemiştir. Burada bir etki yapamayacağını anlayan Binbaşı Noel, kararsızlık içerisine düşmüştür. Cevdet Bey bu durumu “kâh Diyarbakır'a kâh Midyat'a kah Halep'e gitmeye karar veriyor” şeklinde ifade etmiştir. Hakiki maksadını gizlemektedir. Ahmet Cevdet Bey “Sergüzeşt kovaladığı zannedilmektedir” diyerek nitelediği Binbaşı Noel'in, “maksatlarına nail olabilmek için Halep'te Mardin'in Nusaybin'in işgalini talep etmesi”ni ihtimal dâhilinde görmüştür.

Binbaşı Noel 11 Mayıs'ta tekrar Mardin'e ulaşmıştır²⁶¹. Aynı tarihlerde Noel ile aynı maksatlarla bölgeye Yüzbaşı C. L. Woolley'de gönderilmiştir. Woolley bölgede birçok aşiret ve ileri gelen kişiyle görüşmüştür. O da, Binbaşı Noel gibi Ermenilerin bölgede azınlık olduğunu ve Ermenistan denilen coğrafya da aslında Kürtlerin meskûn olduğunu bildirmiştir. Bölge halkı ile yaptığı görüşmeler sonucunda, halkın başka bir gücün himayesindense Türk hâkimiyetinde yaşama eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. 11-18 Mayıs tarihlerinde Viranşehir'e ve Urfa'ya vasıl olan Woolley Milli aşireti Reisi Mahmut Beyle görüşmüştür. Mahmut Beyden İngilizlere bağlılık bildiren bir de belge almıştır²⁶².

İngiliz devlet erkânı, Kürt meselesi konusunda, Binbaşı Noel'in fanatik tutumlarının farkında olduğu için bölge ile ilgili farklı yorumlamaları da görmek istemişlerdir. Yüzbaşı Woolley'in, diğer amaçları yanında, bu amaca matuf olarak da bölgeye gönderilmiş olması muhtemeldir.

Mardin'e dönen Binbaşı Noel ilk etapta 6. Orduya bağlı 5. Kolordu kumandanı Kenan Beyle görüşmüştür. Kenan beyle uzunca bir mülakat yapan Binbaşı Noel ona

²⁶⁰ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH), Kutu No: 30, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1.

²⁶¹ Ertürk, s. 138

²⁶² Öke, *Musul Komplosu*, s. 113-115

önemli konularda bilgi vermiştir. Bu görüşmenin mahiyetine dair 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in, Harbiye Nezaretine yolladığı telgraf oldukça aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Telgraf şu şekildedir:

(Sayfa 1)Diyarbakır'dan Harbiye Nezaret-i Celilesine mevrud şifredir.

Halep'ten Mardin'e avdet eden Süleymaniye hâkim-i siyasisi Binbaşı Noel beşinci fırka kumandanıyla görüşerek atideki malumatı vermiştir. Halep ve Şam'ın Fransızlar himayesine verildiği hakkında henüz mukarrerat yokmuş. Halep'te Fransızca netaşir bir gazetede neşr edilen makalede Suriye'nin Fransız himayesine verildiği yazılmış ise de bu makale Halep'teki Fransız memuruna para vererek neşr edilmiş ve bu makaleden dolayı gazete muharriri garp hükümetleri tarafından tetkik edilmiş ve Fransızlar Suriye'de kendi lehlerinde olarak propaganda yapmakta imişler. İngilizlerin ellerindeki haritada Hasiçe ve (şifre)-(şifre)(bu kelimeler telgrafta okunamamıştır.) Zor sancağına tabi olduğu gösterilmekte olduğunu ve Hasiçe'nin İngilizler tarafından işgalinden haberi olmadığını söylemiştir. Buna karşıda Hasiçe ve Resulayn Mardin livasına tabi olduğu ve kendilerindeki harita pek eski bulunduğu fırka kumandanı tarafından söylenmiştir. Bunun üzerine Noel Diyarbakır vilayetinin hududunu gösterir haritayı getirmemizden isteyeceklerini ve Hasiçe'nin tahliyesi için Halep ve İstanbul'a lazım gelenlere yazacağını ifade etmiştir. Milli konferansında İngilizlerle (Sayfa 2) Amerikalılar arasında bir muhalefet yokmuş yalnız Amerikalılar Türkiye ve Kürt meselesinden dolayı İtalyanlarla araları gerginleşmiş Ren meselesinden dolayı da Fransızlarla uyuşmamışlardır. İngilizler bu meselede bitaraf kalmışlarmış. Geçenlerde Fransızların Şam'ı işgal etmeleri üzerine heyecan olduğu ve bir mahallesini tahrip etmeleri hakkındaki şayia esassız imiş. Irak Suriye ve Alman müstemlekatı hakkında milli konferansında henüz mukarrerat olmadığı ve bunların Suriye idaresi Paris'te veyahut herhangi bir mahalde içtima edecek heyet-i düveliyenin vereceği karara bağlı imiş. Kürdistan eyaleti hakkında kendisine vaki olan suale hiç cevap vermemiş hâlbuki kendisi Kürdistan istiklaliyeti perdesi altında dolaştığı mahallerde İngiltere lehine propaganda yapmakta olduğu evvelce arz edilmişti. Bunda bu mesele hakkında kendisine yapılan bir istizaha sükûtle cevap vermesi takip etmekte bulunduğu makasıdı teyide kâfidir. Ermenistan hakkında vaki olan bir suale belki Kafkasya da kukla bir prenslik dâhilinde teşkil edilebileceğini ve Adana'da Ermenistan olabileceğini Ve Ermenistan arazisi Amerika'ya verilse bile (Sayfa 3) mesuliyetten çekinerek kabul

etmeyeceğini ve Dersaadet ile Trakya hakkında henüz müttehaz bir karar olmadığını söylemiştir. Noel 12 Mayıs 35'te Midyat'a gidecek ve orada iki gün kaldıktan sonra Savur tarikiyle Mardin'e avdet ve bir iki gün sonra Diyarbakır'a gideceğini ifade etmiş olduğu maruzdur.

12/5/35

K 13 K Vekili

Ahmet Cevdet²⁶³

Telgraftan edinilen bilgilere göre, Binbaşı Noel, Kenan Bey'e Suriye'nin geleceği hakkında henüz kesin bir karar olmadığını ancak Fransızların Suriye'de kendi lehlerine propaganda yaptıklarını belirtmiştir. Yine telgrafta Kenan Bey ile Noel arasından mevcut bir uyuşmazlık göze çarpmaktadır. Kenan Bey bazı bölgelerde İngilizler tarafından yapılan işgallerin yanlış olduğunu Noel'e izah etmiştir. Noel ise İngilizlerin ellerindeki haritaya göre Hasiçe'nin ve ismi telgrafta okunamayan iki yerleşim yerinin Zor sancağı sınırları içerisinde görüldüğünü ve yapılan işgalden haberi olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Kenan Bey İngilizlerin eski bir harita kullandıklarını beyan etmiştir. Binbaşı Noel ise bu yanlışlığın düzeltilmesi için gereken yerlere yazacağını bildirmiştir.

Dikkate değer diğer bir nokta ise, kendisine Kürdistan eyaleti hakkında sorulan soruyu cevapsız bırakması ve gerçek maksatlarını gizlemeye çalışmasıdır. Telgrafı yazan Cevdet Bey bu durumu “*yapılan bir istizaha sükûtla cevap vermesi takip etmekte bulunduğu makasıdı teyide kâfidir.*” şeklinde ifade ederek Noel'in asıl misyonuna vakıf olduğunu vurgulamıştır.

Ermenistan meselesi hakkında sorulan soru üzerine ise Kafkasya'da kukla bir Ermeni prensliği kurulabileceği ve Adana'nın da Ermenistan olabileceğini fakat bu devletçiklerin mandası hususunda Amerika'nın mesuliyet almaktan kaçınacağını bildirmiştir.

İstanbul'dan gelmiş olan Fehim Efendi ve Yakubi Patriği'nin, Mardin'de Osmanlı hâkimiyetinin devam etmesine dair müracaatta bulunmak için, İstanbul'a gitmek üzere yola çıktıklarını öğrenen Noel bu kişilerin durdurulması için girişimlerde bulunmuştur²⁶⁴.

Yine telgraftan edinilen bilgilere göre Binbaşı Noel, 12 Mayıs'ta Midyat'a iki gün sonra Mardin'e ve bir kaç gün sonrada Diyarbakır'a gideceğini Kenan Bey'e

²⁶³ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH), Kutu No: 101, Gömlek No: 38, Belge No: 38-1, 2, 3.

²⁶⁴ Öke, *Musul Komplosu*, s. 93

bildirmiştir. 12 Mayıs'ta Osmanlı süvarileri eşliğinde Midyat'a doğru yola çıkan Binbaşı Noel, geçtiği yerlerin coğrafi, demografik ekonomik durumlarını inceleyerek notlar tutmuştur²⁶⁵.

Aşağıdaki telgraf, Midyat seyahatine dair bilgi içermektedir:

Diyarbakır'dan

M/1921

Harbiye Nezaretine Mevrud Şifredir

Geçenlerde Mardin'e gelip oradan Halep'e gelen İngiliz binbaşısı Noel İngiliz treniyle 10 Mayıs 35'te Mardin'e avdet etmiş ve mumaileyh 12 Mayıs'ta Midyat'a gideceği beşinci fırkaya söylemiştir. Midyat'a gideceği zaman refakatine bir zabitle on atlı muhafız verilecek. Mumaileyhin yanındaki adamların Midyat havalisinde yapmaları melhuz propagandaların âdem-i revacı Ve temas edecekleri eşraf ve muteberânın da ihzarı için fırkaca Mardin mutasarrıflığına ve Midyat'taki alay altı kumandanlığına yazıldığı ve Diyarbakır vilayetinin dahi nazar-ı dikkati celp edildiği maruzdur.

Harekat 15057

Numara iledir 11 Mayıs 35

K 13 K Vekili

Şifre kılınma vürudu 12

Cevdet

*Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ye 13.*²⁶⁶

Noel'in Midyat'a varmasından evvel Ahmet Cevdet Bey, onun gideceği yerlerde aleyhte propagandalar yapmasını muhtemel görmüş ve Noel'in temas edeceği kişilerin uyarılarak bu olumsuz propaganda faaliyetlerinin boşa çıkarılması için gereken hazırlıkların yapılmasını istemiştir.

13 Mayıs'ta Mahalame aşiretine misafir olan Noel, aşiretin şeyleri ile tanışır. Bu kişilerin Türk dostu olduğunu anlamış ve bu duruma oldukça şaşırmıştır. Noel'e göre halk genel anlamda Türklere karşı benzer duygular içerisinde.

14 Mayıs'ta Midyat'a giren Binbaşı Noel, buradaki genel havasında Türk dostu olduğunu ve halkın İngiliz aleyhtarı olduğunu fark etmiştir. Halkı İngilizlere karşı yumuşatmak adına İngiltere'nin Ermenilerle hiçbir ilgisi olmadığı yönünde propagandalar yapmıştır²⁶⁷. Konu ile ilgili Hariciye Nezaretine çekilmiş olan 4 Haziran tarihli imzasız bir telgrafta²⁶⁸, Doğu vilayetlerinde dolaşan İngiliz memurlarının, son

²⁶⁵ Öke, *Musul Komplosu*, s. 93

²⁶⁶ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No: 101, Gömlek No: 37, Belge No: 37-1.

²⁶⁷ Ertürk, s. 139

²⁶⁸ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-1

zamanlarda ağız değiştirerek Ermenilere aleyhtarmış gibi görünmeye çalıştıkları bilgisi yer almaktadır.

Midyat'taki faaliyetlerine dair 20 Haziran tarihinde, On üçüncü Kolordudan çekilen telgrafta²⁶⁹; Noel'in azınlık cemaatlerinin ileri gelenleri ile görüştüğü ve bunlardan Süryani Lideri Betas Efendinin hükümet lehine, Keldani papazının ise aleyhte bazı beyanlarda bulunduğu hatta ikilinin tartıştıkları bildirilmektedir. Noel ise Rum ve Ermenilerin zaten haksız olduklarının ortaya çıktığını belirterek olayı yatıştırmaya çalışmıştır. Söz konusu bilgi biraz irdelendiği zaman Süryani ve Keldani ileri geleni arasındaki tartışmanın Rum ve Ermeni meseleleri ile ilgili olduğu kanısına varılmaktadır. Burada Noel'in azınlık cemaatlerinin fikir ve eğilimlerini anlamak böylece buna göre bir hareket tarzı benimsemek için bu meseleleri maksatlı şekilde gündeme getirmiş olması muhtemel görünmektedir.

17 Mayıs'ta Midyat'tan ayrılan Noel, Savur'a doğru hareket etmiştir. Yolda Habasbani aşiretine konuk olmuştur ve Reisleri İzzettin Bey ile tanışmıştır. Onun, Ali Batı ile hasım olduğunu ve işbirlikçilerinden bir kısmının İngiliz karşıtı olduğunu tespit etmiştir²⁷⁰.

On üçüncü Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey, 24 Mayıs tarihli telgrafında²⁷¹ Noel'in Midyat ve Savur havalisinde gerçekleştirdiği faaliyetlerle ilgili detaylı bilgi vermiştir. Yöre halkı, Noel'in siyasi propagandalarına karşı tepki göstermiştir. Bunun üzerine Noel daha çok tepki çekmemek adına tarım, ticaret, nüfus ve geçim tarzı gibi konular üzerinden sorular sormaya başlamıştır.

Burada bir parantez açmak gerekirse, Noel'in bu tavır değişikliğini konu değiştirmek maksadıyla yaptığı her ne kadar telgraftan anlaşılabilirse da, aslında Binbaşı bu soruları bölgenin ekonomik ve diğer bilumum imkânlarını tespit etmek ve mutasavver Kürt devletinin sahip olabileceği kaynakları tartmak amacıyla sormuş olması kuvvetli ihtimal gözükmektedir.

Yine Noel, başka bir konuya girerek hükümetin savaş döneminde aldığı ürünlerin parasını ödeyip ödemediğini ve seferberlikten dolayı halkın zarar görüp görmediğini sormuştur. Cevaben ahaliden seferberlikten her milletin zarar görebileceğini bunun normal bir durum olduğunu, hükümetin aldığı ürünlerin parasını ödediğini hatta

²⁶⁹ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No: 105, Gömlek No: 61, Belge No: 61-1

²⁷⁰ Öke, *Musul Komplosu*, s. 94

²⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No, 27- 1, 2.

hükümete mal satanların bu sayede zengin olduklarını işitmiştir. Bu durum Noel'i hayrete düşürmüştür.

Duruma bakılırsa Noel bölge halkının hükümetten şikâyetçi olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktadır. Yine bu durumu propaganda malzemesi yapması muhtemel yaklaşımı olacaktır ancak bölge halkının yerinde cevapları onun bu girişiminde sonuçsuz bırakmıştır.

Sonrasında Midyat kaymakamıyla görüşen Noel, burada Ermeni meselesine değinerek, aslında Müslümanların suçsuz olduğunu olayları Ermenilerin tahrik ettiğini ifade etmiştir. Ermenistan mevzusunu Rusya'nın ortaya attığını ve Fransa'nın bu işin asıl destekçisi olduğunu İngiltere'nin ise yaşanan süreçte Ermeni devleti konusunda herhangi bir girişimi bulunmadığını beyan etmiştir.

Görüldüğü kadarıyla Noel, taktikleri tutmadıkça yerel idarecileri ve halkı İngiltere lehine döndürebilmek adına, yeni yaklaşımlar ve yöntemler sergilemiştir. Halkın Ermenilerden nefret ettiğini ve İngiltere'nin Ermeni davasını sırtlamakla bir nevi kendi ayağına sıkıldığını anlayan Noel, bölgede havayı yumuşatmak adına Ermeni Devleti konusunda Fransa'yı suçlamış böylece İngiltere'yi ve dolayısıyla kendini temize çıkarmak için türlü söylemlerde bulunmuştur.

Savur'dan sonra kasabanın nahiye merkezi olan Avniye'ye uğrayan Noel, 19 Mayıs'ta Mardin'e geri dönmüştür. Ahmet Cevdet Bey'in 24 Mayıs tarihli telgrafına bitişik olarak yolladığı telgrafa göre Noel, buradan iki gün sonra Derik'e ve oradan Diyarbakır'a geçeceğini ve sonrada Siverek-Urfa yoluyla Halep'e döneceğini bildirmiştir²⁷².

Binbaşı Noel, telgrafta bildirildiği üzere 21 Mayıs'ta Diyarbakır'a doğru yola çıkmıştır. Yolculuğu sırasında Derik'e uğramıştır. Bu seyahati esnasında edindiği izlenime göre yerel aşiretler Osmanlı Hükümeti tarafından kazanılmıştır. Hükümet propagandası neticesinde, halk arasında ciddi bir Hristiyan karşıtlığı ortaya çıkmıştır. Noel bu durumu İngiltere hükümeti açısından tehlikeli görmüştür ve bir İslami birlikteliğin ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır²⁷³.

Viranşehir'den geçerken, Milli Reisi Mahmut Bey ile görüşmüştür. Ona göre bu adam; Araplar, Türkler, Kürtler ve İngilizler arasında pazarlık kızıştırmaktaydı. Bu

²⁷² Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH), Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-3.

²⁷³ Ertürk, s. 140

grupların hepsi bölgedeki gücü nedeniyle onu elde etmek için uğraşmaktaydı²⁷⁴. Her ne kadar kendisinin böyle bir amaç gütmeye iznini vermek istese de, Noel'de Mahmut Bey'i İngiltere'nin yanına çekmek için çaba sarf etmiştir. Mısır seferi kuvvetler komutanlığına çektiği 3 Haziran 1919 tarihli telgrafında, Mahmut Bey'in İngiliz yanlısı olduğunu ifade etmiştir²⁷⁵. 31 Mayıs 1919'da Viranşehir'den ayrılmıştır. Ancak Mahmut Bey'i elde etmek için uzun süre çalışmalarına devam etmiştir. Halep'teki Kolordu Komutanı General Devî beş kez, Noel ise 30 Haziran'da bir kez daha Mahmut Bey'i Halep'e davet etmişlerdir. Hatta onu yanlarına çekebilmek adına, kendilerine yakın olan aşiretleri Milli aşireti üzerine saldırtarak farklı bir yöntem izlemekten çekinmemişlerdir²⁷⁶.

13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından 1 Temmuz 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine yazılan telgrafta²⁷⁷; bu mesele ile ilgili Milli Reisi Mahmut Bey'den bir telgraf aldığı bildirilmektedir. Mahmut Bey İngilizler tarafından Urfa'ya davet edilmiş ve durumu Ahmet Cevdet Bey'e bildirerek gitmek için müsaade istemiştir. İngilizlerin Milli aşiretine çok ehemmiyet verdikleri bildirilmekteydi. Telgrafın devamında; Mahmut Bey'e, İngilizlerin fikirlerinin malum olduğunu ve gitmemesini önermiştir.

Söz konusu faaliyetler hakkında Mustafa Kemal Paşa tarafından da 24 Haziran 1919 tarihli telgrafta; Noel adında bir İngiliz binbaşısının Viranşehir'e gelerek Milli Aşireti Reisleri ile görüştüğü ve külliyyetli para teklif etmesine rağmen reislerin kesinlikle devletten ayrılmayacaklarını bildirdikleri, şeklinde bilgi verilmiştir²⁷⁸. İngiltere'nin mütareke sürecinde bölgeyi ciddi şekilde yokladığı bu örnekte bariz şekilde kendini göstermiştir.

2.3.1. Binbaşı Noel'in Diyarbakır'daki Faaliyetleri

Haziran başında Karacadağ üzerinden Diyarbakır'a hareket eden Noel, yolculuğu esnasında Mahalli Aşireti ile görüşmüştür ve evraklardan anlaşıldığı kadarıyla, 2

²⁷⁴ Öke, *Musul Komplosu*, s. 96.

²⁷⁵ Kartın, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel'in...", s.208

²⁷⁶ Selçuk Ural, "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, Güz 2014, s. 60

²⁷⁷ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No:30, Gömlek No: 48, Belge No: 48-1,2.

²⁷⁸ Atatürk'ün Tamim Telgraf Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 46

Haziran'da Diyarbakır'a ulaşmıştır²⁷⁹. Noel'in Diyarbakır'a geldiği dönemde siyasi ortam da oldukça karmaşık durumdadır. Mütareke döneminin ülke genelinde oluşturduğu başıboşluk burada da bir nevi kendisini hissettirmiştir. Artık Osmanlı Devletinin miâdını doldurduğunu düşünen azınlıklar, devlet çökerken bu mirastan kendilerine iyi bir pay çıkarmak amacıyla ülke genelinde ayrılıkçı faaliyetlere hız vermiş durumdaydılar. Mütarekenin akdiyle birlikte Diyarbakır'da da, gerek özerklik veya bağımsızlık amacıyla ve gerekse de Ermeni devleti söylemlerinin şehirde oluşturduğu olumsuz etki nedeniyle Kürt Kulübü adı altında bir cemiyet kurulmuştur.

Dönemin kaynaklarında “Kürt Cemiyeti”, “Osmanlı Kürt Teali Cemiyeti”, “Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti”, “Diyarbakır Kürt Kulübü”, “Osmanlı Kürt Teali Kulübü” gibi farklı isimlerle tanımlanan bu yapı, Cemilpaşazade ailesinin girişimleri ile 1918 yılı sonlarına doğru Diyarbakır'daki Gülşeni tekkesinde kurulmuştur. Cemiyetin başkanlığına Cemilpaşazade Kasım Bey getirilmiştir²⁸⁰. Diğer isimlerinden ziyade Kürt Kulübü adıyla bilinen bu cemiyet, İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti ile yakın temas halinde olmuş ve birlikte çalışmalar yürütmüştür.

13. Kolordudan Harbiye nezaretine yollanan, 30 Mayıs tarihli telgrafa göre; bu cemiyet Diyarbakır'da asılsız propagandalar yaparak halkı kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Milli Aşireti reisi Mahmut Bey'in 400 atlı ile Diyarbakır'a geleceği ve bu sayede yönetime el konularak şehirdeki Osmanlı egemenliğine son verileceği şeklinde iddiaların söz konusu olduğu ve eğer tedbir alınmazsa ciddi sorunların baş göstereceği ifade edilerek hükümete uyarıda bulunulmuştur²⁸¹. Kürt kulübü önceleri hükümete sadık bir izlenim vermiştir ancak zamanla ayrılıkçı bir çizgiye kaymıştır²⁸². İşlerin karmaşıklaşmasında İngiltere'nin yaptığı kışkırtıcı faaliyetlerde önemli bir paya sahiptir. Nitekim bu süreçte, haziran başında, Diyarbakır'a gelmiş bulunan Binbaşı Noel, Kürt Kulübü ile de görüşmüştür. Diyarbakır halkını İngiltere lehine kazanmak amacıyla Halep'te, Ermenilerin iftiralari nedeniyle tutuklanmış olan Diyarbakırlı tüccarların kurtarılması isteğini memnuniyetle kabul etmiştir. Zira o dönemde İngiltere Hükümetinin Ermeni davasını desteklemesi nedeniyle ahali arasında, Müslümanlara karşı Ermenilerin yönlendirmelerine dayalı intikam hareketlerine girişileceğine ve

²⁷⁹ 3 Haziran tarihli (ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No:48, Belge No:48-1)Ahmet Cevdet Bey'in telgrafında; “*Dün Diyarbakır'a geldi Valiyi ve beni ziyaret etti.*” şeklinde bildirilmektedir.

²⁸⁰ B. Altan, M. Akbaş ve Ercan Çağlayan, “Kürdistan Teali Cemiyetinin Şubeleri ve Bağlı Kuruluşları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2019, s. 321

²⁸¹ Ertürk, s. 142

²⁸² Öke, *İngiliz Ajanı...*, s. 37

Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın tamamen Ermenistan'a verileceğine dair ciddi endişeler ortaya çıkmıştır. Bu endişeler zamanla toplumsal bir tepkiye dönüşmüş ve Zaho'da Yüzbaşı Pearson, İmadiye'de Yüzbaşı Willey aşiretler tarafından öldürülmüştür²⁸³. Yine İngiliz işgali altındaki Halep'te bulunan Ermeniler Anadolu'dan gelen Müslüman tüccarları bir vesile ile hapse attırmanın çabasıındaydılar. Bu konuda Binbaşı Noel kendi günlüğüne şunları kaydetmiştir; *"Bir Ermeni'nin asılsız suçlamalarına dayanarak Müslümanları tutuklamaya başladılar. Bu politika Kürdistan'da teessüfle karşılandı ve ... bu durum aynı zamanda Kürtlerin bize karşı olmalarının temel sebeplerinden biridir"*²⁸⁴. Noel'in anılarında da durum doğrulanmaktadır. Daha önce açıklandığı üzere Noel, halkta var olan bu İngiliz karşıtlığının Ermeni sorununun ele alınışından kaynaklandığını fark ettiği için, zamanla ağız değiştirerek Ermeni meselesinde İngiltere'nin dahli olmadığı yönünde söylemlerde bulunmaya başlamıştır.

Diyarbakır'da halkın ricasını dikkate alan Noel, Halep'e döndükten sonra orada tutuklu bulunan tüccarların tahliyesini sağlamıştır. Ayrıca Ermeni tehcirinde dahli olanlar hakkında genel af ilan edildiğine dair Diyarbakır ve diğer yörelerdeki ahaliye propaganda mahiyetinde telgraflar yollamıştır²⁸⁵. Bu yolla halkın kazanılmasını sağlamaya ve Osmanlı idaresinin onların haklarını savunmaktan aciz olduğu imajını vermeye çalışmıştır²⁸⁶. Böylece halkı İngiliz hâkimiyetinden başka şansları olmadığına ikna etmek istemiştir.

Diyarbakır Kürt Kulübünün faaliyetlerini ümit verici olarak niteleyen Noel, cemiyetin Kürtçülük propagandası yapması halinde başarılı olabileceğini belirtmiştir²⁸⁷. Kürt Kulübü adına, kendisini ziyarete gelen Ekrem Cemilpaşazade ile bu vesile ile tanışmıştır. Onunla birlikte Kürt Kulübünü ziyaret etmiştir. Bu ziyaretten dolayı heyecana kapılan Cemilpaşazade Ekrem, kürsüde birtakım Kürtçü söylemlerde bulunmuştur. Konuşmasında ölçüyü kaçırmaması nedeniyle, orada bulunanların tepkisini

²⁸³ Sina **Akşin**, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, s.534 ; Kürtler tarafından bölgede öldürülen isimlerin bir listesi için bkz. Cengiz **Kartın**, "Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme: Arnold Talbot Wilson, *Loyalties Mesopotamia*, (1914-1917), A Personal and Historical Record, Oxford Üniversitesi Yayınları, Birinci Cilt, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Oxford 1936, 340 sayfa", *Tarihin Peşinde*, Y. 6, S. 12, Ekim 2014, s. 412.

²⁸⁴ E. W. C. Noel, s. 9

²⁸⁵ *ATASE, İSH*, Kutu No:30, Gömlek No: 48, Belge No: 48-1

²⁸⁶ Ural, s. 60

²⁸⁷ Ural, s. 61

çekmiş ve kürsüden indirilmiştir²⁸⁸. Bu olaylar üzerine, Diyarbakır valiliği tarafından Ekrem Cemilpaşazade hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Ancak karar uygulanamadan bu kişi Diyarbakır'dan Halep'e kaçmayı başarmıştır. Burada da Ermeniler tarafından, Ermeni katliamcısı olarak ihbar edilmiş ve İngilizler tarafından sorguya çekilmiştir. Sorgu sırasında Noel'in ismini vererek kurtulmayı başarmıştır²⁸⁹. İlerde Malatya olayları sırasında bu kişi Noel ile birlikte yeniden sahnede yer almıştır.

Kürt Kulübünün faaliyetlerinin ayrılıkçı çizgiye kayması üzerine İstanbul hükümeti tarafından 4 Haziran'da bu cemiyet kapatılmıştır. Noel, 5 Haziran'da Bağdat'a gönderdiği telgrafta bu olayı bildirmiştir. Kürt Kulübünün kapatılmasından dolayı ümitsizliğe düşmediğini Kürdistan'ın İngiliz mandasında yeşereceğine inancının devam ettiğinin yazmıştır²⁹⁰.

Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, Kulübün kapatılmasından dolayı (Kazım Karabekir'e hitaben yazdığı 17 Haziran tarihli telgrafında) memnuniyetini dile getirmiştir²⁹¹.

Diyarbakır'daki faaliyetlerini 14 Haziran'a kadar sürdüren Noel, şehrin nüfus yapısını detaylı olarak incelemiş ve raporlamıştır. Nüfus araştırmasında özellikle Hristiyanlar üzerinde durmuş ve vilayette hangi gayrimüslim grupların bulunduğunu detaylarına kadar ele almıştır²⁹².

14 Haziran'da Diyarbakır'dan ayrılarak Halep'e giden Noel buradakilere gerekli bilgileri verdikten sonra 26 Haziran'da²⁹³ Bağdat'tan gelen Wilson ile görüşmüştür²⁹⁴. Bu görüşmede bölgedeki durumun İngilizler açısından olumsuz olduğu ve bu konuda neler yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Wilson 10 Temmuz tarihli raporunda, bölgede kurulacak bir manda idaresinin Kürtler tarafından kabullenileceğini hatta Kürtlerin buna şimdiden hazır olduğunu ancak Türkler tarafından yoğun bir İslamcı propaganda yapıldığını buna karşı önlem almanın elzem olduğunu bildirmiştir. Bu amaca yönelik olarak ta, İstanbul'da bulunan Kürt ileri gelenlerinden oluşturulacak bir heyetin bölgeye gönderilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Noel, bu görüşmenin

²⁸⁸ Ertürk, s. 143

²⁸⁹ E. W. C. Noel, s. 9

²⁹⁰ Kartın, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel'in...", s. 210

²⁹¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf Beyannameleri IV, s. 48

²⁹² Kartın, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel'in...", s. 216

²⁹³ Söz konusu tarihle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. (Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri..* kitabında 25 Haziran'da Noel'in İstanbul'a yollandığını yazar. Yine; Mesut Yeğen, *Kürdistan*, aynı bilgiyi paylaşır.) Ancak Noel'in kendi anılarında(E. W. C. Noel, *Kürdistan*, s.10) görüşme tarihi 26 Haziran olarak yazmaktadır.

²⁹⁴ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s.38

ardından Bağdat Yüksek Komiseri tarafından Kürt meselesinin görüşmesi için İstanbul'a yollanmıştır²⁹⁵.

Binbaşı Noel, İstanbul'a doğru hareket etmeden önce 23 Haziran'da Kürt ileri gelenlerine bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede Britanya hükümetinin Kürtlerin haklarını Paris Konferansında yeterince dile getireceğini bildirmiştir. Ayrıca Kürtlere karşı öç alıcı faaliyetlere girişilmeyeceği ve bölgede yaşayan halklar arasında düşmanlıkların sona erdirilmesine çalışılacağı belirtilmiştir²⁹⁶.

Bu beyanname ile Kürtler arasında yaygın olan İngiltere karşıtlığı yumuşatılmaya çalışılmıştır. Noel ile Wilson arasında gerçekleşen görüşmede de zaten, bölgedeki karışıklıkların sona erdirilmesi için Kürt ileri gelenlerinden müteşekkil bir yatıştırma heyeti oluşturularak Noel ile birlikte güneydoğu vilayetlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu noktada dikkati çeken husus şudur ki; İngiltere kendi yayılmacı emelleri karşısında bölge halkı arasında ortaya çıkan doğal tepkiyi ve Türklerle Kürtlerin bir arada yaşama arzusunu yatıştırılması gereken bir karışıklık olarak görmüştür. Sözde karışıklığın çözümü ise, bölgeye ayrılıkçı fikirlere sahip kişilerin gönderilmesine ve Noel'in propaganda faaliyetlerine destek olmalarına yani İngiliz karşıtlığının ortadan kaldırılmasına, buna ilaveten Kürtlerin, Türklerle birlikte yaşama arzularının sona erdirilmesine bağlıdır. Söz konusu durum Batı'nın saf çıkarıcı ve riyakâr tutumunu göz önüne sermesi bakımından ibret verici bir örnek teşkil etmiştir. Bu beyannamenin ardından Kahire'ye geçen Noel, 3 Temmuz tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır²⁹⁷.

2.3.2. Binbaşı Noel'in İstanbul'daki Girişimleri

Binbaşı Noel, İstanbul'a gelmesini müteakiben Arnold Wilson tarafından kendisine verilen yatıştırma gezisi görevi için gerekli temaslara başlamıştır. Bu maksatla, Kürt Teali Cemiyeti ileri gelenleri ile görüşmeler yapmıştır.

Bağdat Sivil Komiseri Wilson, Noel'in yapacağı geziye ön hazırlık yapmak ve ortamı elverişli hale getirmek için İstanbul Yüksek Komiserine, bölgede bulunan bazı Türk garnizonlarının kaldırılmasını ve Van, Bitlis ve diğer bazı yerlere Abdülkadir grubuna bağlı kişilerin vali olarak tayin edilmesini önermiştir²⁹⁸.

²⁹⁵ Yeğen, s. 99-100

²⁹⁶ Lazarev, s. 71

²⁹⁷ Akşin, s. 536

²⁹⁸ Yeğen, s. 99

KTC ileri gelenleri ile gerçekleşen birkaç görüşmeden sonra Noel şu kişilerin heyette yer almasını istemiştir; Seyyit Moin, Dersimli Seyit İbrahim, Bedirhanlardan Celadet ve Kamuran kardeşler. Esasında Noel için bu şahsiyetler bölgede ikincil derecede ağırlığa sahip kişilerdir. Onun gönlünden geçenler, Bedirhan Bey'in oğlu Emin Ali ve Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyit Abdülkadir'dir. Ancak bu şahıslar belirli gerekçelerle seyahate katılmaya razı olmamıştır²⁹⁹.

Noel, bu seyahatinde İstanbul'daki tanınmış Kürtlerin kendisiyle birlikte gelmesinin sağlayacağı yararı, 10 Temmuz tarihinde Bağdat'a çektiği telgrafta şu şekilde açıklamıştır;

- Türklerin Panislamcı propagandalarının etkilerinin yok edilmesi,
- Hristiyanların can ve mallarının daha sağlam temeller üzerine konumlanmasına yardımcı olunması,
- Cizre ve Şırnak yakınlarındaki kuzey batı İngiliz cephesinde yer alan Kürt aşiretleri ile ilişkileri geliştirmek³⁰⁰.

İstanbul'da bulunduğu süreçte Amiral Calthorpe ile Noel arasında yapılan görüşmeler hakkında, 10 Temmuz tarihinde Yüksek Komiser tarafından Dışişleri Bakanlığına yollanan telgrafta, ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir. Bu görüşmelerde Noel, Amiral Calthorpe'a bölgedeki Kürt ileri gelenlerinin Britanya mandası istedikleri konusunda teminat verici şekilde konuşmuştur³⁰¹.

Burada bir parantez açmak gerekirse Noel'in Diyarbakır-Urfa yöresinde, nisan mayıs aylarını kapsayan ilk gezisi esnasında, yöre halkı ve aşiret reisleri tarafından tepkiyle karşılandığını tezimizin ilgili bölümlerinde detaylı açıklanmıştı. Hatta Noel bu tepki sebebiyle, zamanla ağız değiştirerek nabza göre şerbet verme babında söylemlere başvurmuştu. Ancak İstanbul'daki temaslarında Noel'in, Yüksek Komisere bu şekilde bir teminat vermesi, Kürt meselesinde amirlerini ve politik sorumluları kısmen manipüle etme amacını taşıdığını söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Zira o, bu işe herkesten çok inanmış, hatta kendisini bir nevi Kürt davasına adanmıştır³⁰². Kendisine verilen yetki sınırlandırılmış olmasına rağmen, gezileri esnasında Kürt devleti kurmanın olanaklarını araştırmaktan ve bu amaca yönelik çalışmaktan geri durmamıştır. Bu

²⁹⁹ E. W. C. Noel, s. 8

³⁰⁰ Kartın, "İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)", s. 304

³⁰¹ Yeğen, s. 72

³⁰² Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, (Çev. Nevzat Kırac, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar), İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 144

konuya yaklaşımında, saplantılı fikirlere sahip olduğu zaten diğer yetkililer tarafından da bilinen bir gerçektir³⁰³.

İstanbul'da bulunduğu sırada Noel ile tanışan Mr. Hohler, 21 Temmuzda Sir Tilley'e gönderdiği telgrafta onu; "*Kürt Lawrance'i, Kürt Havarisi*" olarak nitelemiştir. Noel'in politikalarını abartılı bulmakla beraber o dönem İngiltere için bu politikanın gerekli olduğunu dolayısıyla bu konuda ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre "*Kürtlere güvenilmez*" ancak Mezopotamya'nın güvenliği için onlara şimdilik ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca Türkleri azami derecede zayıflatmak için Kürtleri kullanmanın iyi bir plan olduğunu da telgrafına eklemiştir³⁰⁴. Lord Curzon ise, Noel hakkındaki olumsuz yaklaşımları dikkate almayarak onun misyonuna önyargısız yaklaşmış ve Bağdat'a, Mezopotamya'nın sınırlarının çizilmesi konusunda Noel'in misyonunun bitmesinin beklenmesini ve onun bilgisine başvurulmasını söylemiştir³⁰⁵.

Calthorpe, Noel'in seyahatini ve ekibini onaylamıştır. Ancak bu süreçte ekipte yer alanlar için, Kürt Teali Cemiyeti tarafından İngiliz elçiliği aracılığı ile birtakım isteklerde bulunulmuştur. Bunların başında bölgeye gidecek olanların ailelerinin güvenliğinin sağlanması talebi gelmektedir. Böyle bir istekte bulunulmasının başlıca nedeni, Osmanlı Hükümetinin Kürt ayrılıkçı hareketine karşı artık eskisi kadar hoşgörülü yaklaşmaması etkili olmuş olabilir³⁰⁶. Bu talep heyet üyelerinin, kendi ulusal emelleri doğrultusunda faaliyetlere girişmemeleri yalnızca düzenin sağlanması ve Hristiyanların güvenliğinin korunması amacıyla gitmeleri kaydıyla Yüksek Komiserlik tarafından kabul edilmiştir³⁰⁷.

Bu taleple ilgili Yüksek Komiserlik tarafından Dahiliye Nezaretine gerekli girişimlerde bulunulmuştur. 29 Haziran 1919'da Hariciye Nezaretinden, Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta Komiserliğin talebine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Önemine binaen telgrafı aynen buraya alma gereği duyulmuştur;

"İngiltere fevkalade komiserliğinden gönderilen bir notada Binbaşı Noel'in Nusaybin kazası dahilinde tahkikatını ikmal etmiş olduğu mahaza Diyarbakır, Bitlis, Erzurum ve Van vilayetleri dahilinde bulunan muhtelif milletlerin nisbetleri ve ahali-i

³⁰³ Bora İyiat, "20 Yüzyıl başlarında İngiliz İstihbaratının Kürtlere Yönelik Faaliyetleri", Yıldırım Bayezit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Haziran 2019, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 90-91

³⁰⁴ Ulubelen, s. 193-194

³⁰⁵ Lazarev, s. 173

³⁰⁶ E. W. C. Noel, s. 8

³⁰⁷ Yeğen, s. 71

*mahalliyyenin hissiyatı ve elyevm memalik-i meşgulede bulunan İslam mülteciler de dahil olduğu halde mültecilerin iskanı ve bunlara ait mesail hakkında rapor tanzim edebilmek üzere daha umumi bir mahiyeti haiz tahkikat icrası zımında mumailiy tarafından bir seyahat-i ihtiyarî arzu olunduğu ve işâr ve salifü'z-zikr vilayetlerdeki sivil ve askeri memurin-i mahalliyyenin kâffesince Binbaşı Noel'in seyahatiyle tahkikatının teshili esbabının istikmali ve bu babda ne vakit talimat verildiğinin bildirilmesi rica edilmektedir.*³⁰⁸”

Bu telgrafta, Noel'in yapacağı kapsamlı gezide kendisine gerekli kolaylığın gösterilmesi hususuna yer verilmişken, onunla beraber gidecek olan heyetin varlığından ve kimlerden oluştuğundan bahsedilmemektedir. Bu durum Hükümet yetkililerinin bu kişilerin gitmesini istemediğini gösterir niteliktedir. Zira ilerleyen bölümde bahsedileceği üzere, Binbaşı Noel'in yanında bulunanların tutuklanması için Ahmet Cevdet Bey, Harbiye Nezaretinden emir verilmesini istemiştir. Ancak durumdan kuşkulanan Noel Yüksek Komiserliğe telgraf çekerek yanındakilerin tutuklanması halinde resmi görevin yarım kalacağını, bunun engellenmesini istemiştir³⁰⁹.

KTC ileri gelenleri, Mustafa Kemal hareketinden oldukça huzursuz olmuşlardır. Ona karşı girişilecek herhangi bir harekette İngilizlerin tavrının ne olacağını elçilik vasıtası ile sormuşlar ve cevaben meşru hükümet makamları ile birlikte olmadıkça herhangi bir harekete girişilmemesi ancak, Mustafa Kemal Paşa tarafından aşiretlere adamlar yollanırsa bunların tutuklanabileceği bildirilmiştir³¹⁰.

Calthorpe'un telgrafında; “Hükümet makamlarıyla birlikte olmadıkça Mustafa Kemal'e karşı bir girişimde bulunulmaması...” şeklinde verildiği yazılan talimat, ilerde Mustafa Kemal'e karşı resmi kanallar vasıtası ile birtakım işlere girişileceğinin habercisidir ve Ali Galip olayının önceden Yüksek Komiserlik vasıtası ile İngiliz dışişlerince onayladığını göstermektedir.

Calthorpe, Kürtler ve Türklerin arasındaki ayrılığın derinleştiğine inanmıştır ve Kürtlerin Türklerden ayrılmasının önemli bir mesele olduğuna dikkat çekmiştir. Kürt Teali Cemiyeti'nin heyete dâhil olan üyelerinin, Noel'den ayrı olarak bölgeye

³⁰⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA),DH-KMS, 54-1,32-3

³⁰⁹ (Bu bilgiye dayanarak Noel'in maiyetindeki heyetin, geziye katılmasına Bab-ı Ali tarafından izin verilmediği ve bunların oraya gayr-ı resmi sıfatla gittikleri ortaya çıkmaktadır.) Kurubaş, s. 40

³¹⁰ Akşin, s. 538

yollanmasına da ayrı bir önem vermiştir. Bu sayede aralarındaki işbirliğinin gizli tutulması hedeflenmiştir³¹¹.

KTC' nin İngiliz Yüksek Komiserliği ile yaptığı görüşmelerden haberdar olan ve bu durumdan rahatsızlık duyan Osmanlı Hükümeti, Cemiyet yetkilileri ile 10 Temmuz'da bu meseleyle ilgili bir toplantı yapmıştır. Tezin önceki bölümlerinde, Kürt Teali Cemiyeti ile ilgili başlıkta, bu toplantının detayları ayrıntılı olarak verilmişti.

İstanbul'daki İngiliz yetkilileri Noel'in seyahatini kolaylaştırmak için Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Noel'in şifreli muhabere edebilmesi için Dâhiliye Nezaretinden bir izin belgesi alınmıştır³¹². Bu durum oldukça ilginçtir. Çünkü Damat Ferit Hükümeti, bir dönem askeri makamların bile kendi aralarında şifreli yazışmasını yasaklamışken, Noel gibi tehlikeli bir ajana bu yetkinin verilmesi hayret verici bir durumdur.

Noel'in yapacağı gezi ile ilgili 5 Temmuzda Diyarbakır, Bitlis, Erzurum ve Van vilayetlerine telgraflar çekilerek bilgi verilmiştir. Ancak vilayetlerden Noel'in önceki seyahatinin bıraktığı olumsuz intiba nedeniyle ciddi tepkiler gelmiştir³¹³.

Bu konuda Van Valisi Haydar Bey tarafından, 20 Temmuz tarihinde çekilen telgraf oldukça dikkate değerdir. Haydar bey; Noel'in, diğer İngiliz memurları gibi aşiretleri tahrik edeceğini ve izzet-i nefislerine dokunacak hareketlerde bulunacağını belirterek, mutlaka bir tahkikat yapılması lazımsa iki tarafın temsilcilerinden oluşturulacak karma bir heyetin bu işi yapmasının daha uygun olacağını tavsiye etmiştir. Telgrafını noktalarken aksi takdirde istifaya mecbur olacağını belirtmekten çekinmemiştir³¹⁴. Haydar Bey'in tavrı, durumun vahametini ortaya koymuştur.

Bu konuda İkinci Ordu kumandanlığından, On ikinci kolorduya çekilen 14 Temmuz tarihli telgrafta; Noel'in şifreli muhabere için izin almış olduğu ve Anadolu'ya hareket edeceği bildirilmiştir. Onun geçeceği yerlerde icap edenlerle görüşülerek gerekli tedbirlerin alınması ve milli teşkilatın kuvvetli tutulması istenmiştir³¹⁵.

İstanbul'daki faaliyetlerini tamamlayan Noel, 23 Temmuz'da tekrar Halep'e dönmüştür. Bir süre sonrada buradan Bağdat'a geçmiştir. Burada, Arnold Wilson'a

³¹¹ Akşin, s. 539

³¹² Akşin, s. 539

³¹³ Ural, s. 62

³¹⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH-KMS,54-1,32-1

³¹⁵ *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH)*, Kutu No:321, Gömlek No: 175, Belge No: 175-1.

İstanbul'daki temasları hakkında gerekli bilgileri vermiştir. Bunun yanı sıra daha önceki seyahatlerine dair “*Kürtler hakkında bir not*” isminde bir rapor yazarak amirlerine teslim etmiştir³¹⁶.

Noel'in seyahati için teşebbüslerde bulunduğu bu süreçte, Kürt meselesinin diğer aktörleri de boş durmamıştır. Paris'te, sözde Kürt temsilcisi olarak bulunan Şerif Paşa İngilizlerin geçici ilgisi nedeniyle kendisini müstakbel Kürt devletinin başkanı ilan etmiştir³¹⁷.

Noel'in Bağdat'ta bulunduğu sırada, 5 Ağustos tarihinde, Mısır'daki Kürt İstiklal Komitesi adına Mardinli Arif Paşa ve Süreyya Bedirhan tarafından İngiliz makamlarına başvurularak, Kürt devleti kurulması konusunda isteklerde bulunulmuştur. Bunun üzerine Kahire ile Bağdat arasında konu görüşülmüş ve Bağdat Yüksek Komiseri, Mardinli Arif Paşa'nın, Noel'le buluşmak üzere Halep'e gönderilmesini istemiştir³¹⁸.

2.3.3. Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci gelişi

Binbaşı Noel'in Bağdat'a gitmesinin ardından, Kürt heyeti üyelerinden Celadet ve Kamuran beyler 31 Temmuz 1919'da trenle İstanbul'dan ayrıldılar³¹⁹. Daha önce gelmeyi kabul etmiş olan Seyit Moin ve Seyit İbrahim son anda bu işten vazgeçerek seyahate katılmamışlardır. Binbaşı Noel, İstanbul'dan gelenlerle buluşmak üzere 19 Ağustosta tekrar Halep'e gelmiştir³²⁰. Bu buluşma aslında daha erken bir tarihte düşünülmüşse de 19 Ağustosta ancak gerçekleşebilmiştir. Noel'in heyetinde boşalan kadroya, o sırada Halep'te bulunan ve Noel'i karşılamaya gelen Ekrem Cemilpaşazade alınmıştır³²¹.

Ekrem Cemilpaşazade'nin böylesine kritik bir zamanda Halep'te bulunmasını tesadüf olarak görmemiz mümkün gözükmemektedir. Daha önceki Anadolu seyahati esnasında, ikili Diyarbakır'da tanışmış ve Noel onun ayrılıkçı fikirlerine vakıf olmuştur. Bu tesadüfün daha önceden ayarlanmış bir durum olması daha muhtemel gözükmemektedir.

Halep'teki hazırlıklarını tamamlayan Noel ve heyeti, 21 Ağustos'ta trenle Antep'e doğru yola çıkmıştır³²². Beraberindeki heyette kendinden başka iki İngiliz daha

³¹⁶ Ertürk, s. 150

³¹⁷ Akşin, s. 540

³¹⁸ Ertürk, s. 151

³¹⁹ Abdurrahman Arslan, *Samsundan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 1991, s. 59

³²⁰ Akşin, s. 539

³²¹ Kartın, “İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)”, s. 306

³²² Öke, *İngiliz Ajanı...*, s.39

bulunmaktadır. Yine Bedirhanlardan Celadet ve Kamuran, Cemilpaşazade Ekrem, Hakkârili Abdürrahim Akif ile Süleymaniye'den birkaç Kürt'te heyete dâhil olan kimselerdendir³²³.

Noel, seyahat sırasında karşılaştığı bir Türk'e, İngilizlerin burada ne için bulunduğunu sormuş ve karşılığında ise İngilizlerin, Ermenilerin intikamını almaya geldikleri cevabını almıştır³²⁴. Bu cevap söz konusu dönemde yerel halkın İngilizlere bakış açısını yansıtması açısından önemlidir. Noel burada da Ermeni davasına hamilik yapan İngiltere'nin, halk tarafından pek sevilmediğini daha seyahatinin ilk adımında görmüştür.

23 Ağustosta Antep'ten, Maraş'a doğru yola çıkan Noel bu seyahati sırasında da Müslüman olmuş ve genç bir Türk'le evlenmiş Ermeni bir kadına, Ermeniler tarafından kocasından ayrılması için baskı yapıldığını kadının ise her şeye rağmen kocasından ayrılmadığını öğrenmiştir. Bu izlenimlerin ardından Noel, Ermeniler hakkında Avrupa kamuoyunun ciddi şekilde manipüle edilmiş olduğunu, Ermenilerin Rus kuvvetlerinin işgali sırasında ciddi katliamlar yaptığını, şimdi ise batılı müttefiklerin Ermenilerin intikam siyasetine alet oldukları itiraf etmekten kendini alamamıştır³²⁵.

25'inde Pazarcık'a ulaşan Noel, burayı (sözde) yeni Ermeni yurdunun en batısındaki yönetim merkezi olarak nitelemiştir. Ancak burada toplam 25 Ermeni'nin bulunduğunu civar köylerde ise hiç Ermeni'nin olmadığını tespit etmiştir. Durumu açıkça tahlil eden Noel; 30 bin kişinin, üç dört hilekar, tefeci Ermeni ailenin tahakkümüne bırakılmasını aklı başında hiçbir insanın kabul edemeyeceğini ifade etmiştir³²⁶.

26-28 Ağustos tarihlerinde Sinemilli aşiretinden Asaf ve Tapu ağalara misafir olan Noel bu aşiret hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Kürt dili üzerine tahliller yapan Noel, Kürtçenin bölgeden bölgeye farklılaşan bir dil olduğunu tespit etmiştir. Kürtler arasında okuryazarlığın artması için Latin harflerinin kullanılmasını önermiştir³²⁷.

30 Ağustosta Atmılı aşiretine misafir olan Noel aşiretin reisi Yakup paşa tarafından yolda karşılanmıştır. Buraya gelmesi ile Kürtler arasında ulusal hislerin canlandığını belirtmektedir. Gördüğü her ayrıntıyı not etmiştir. Yediği yemeklerden

³²³ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-3.

³²⁴ E. W. C. Noel, s. 10

³²⁵ E. W. C. Noel, s. 11-12

³²⁶ E. W. C. Noel, s. 17

³²⁷ E. W. C. Noel, s. 24

oynanan oyunlara ve giyilen kıyafetlere kadar her detayı tek tek ele almıştır. 31 ağustosta ise Malatya'ya doğru hareket etmiştir³²⁸.

2 Eylülde Kürecik aşiretine konuk olan Noel, bunların Kürtçeyi çok iyi bilmediğini fark etmiştir.³²⁹ Binbaşı Noel'in seyahati bu aşamaya kadar inceleme ve İngiliz propagandası şeklinde gelişmiştir.

Bölgede bu gelişmeler olurken 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa, 8 Haziran 1919'da Diyarbakır Vali Vekilinin çektiği telgraf sayesinde Noel'in faaliyetlerinden haberdar olmuştur³³⁰. Bu hareketin mahiyetini ve maksadını kavrayan Mustafa Kemal Paşa, bir İngiliz memurunun yanında Kürtçülerle birlikte bölgeye gelmesinin ciddi sonuçlar doğuracağını tahminle, 3 Temmuzda bu şahısların yakalanarak tutuklanmalarını Diyarbakır'daki 13 Kolorduya emretmiştir. Ancak birtakım aksaklıklar nedeniyle bu emir yerine getirilememiştir³³¹. Noel ve beraberindekiler bu şartlar altında 3 Eylülde Malatya'ya gelmişlerdir.

2.3.4. Binbaşı Noel'in Malatya'ya Gelmesi ve Ali Galip Hadisesi

Noel'in seyahati bu minval üzere ilerlerken, Anadolu da vatanın geleceğine dair önemli gelişmeler filizlenmekteydi. İstanbul'da kurtuluş için bir çıkar yol bulunamayacağını gören ve bundan sonra tek çarenin Anadolu'ya geçmek olduğuna karar veren Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu müfettişliği görevi ile geniş yetkilerle donatılmış vaziyette 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmıştır.

O dönem merkezi hükümetin vatanın geleceği noktasında üzerinde önemle durduğu husus şu idi; I. Dünya savaşında yapılan işler nedeniyle İtilaf devletlerine karşı cürüm işlemiş pozisyondaydık. Bu halde yapılacak tek şey onların tekrar güvenini kazanmak ve hakkımızda verecekleri kararların çok ağır olmaması için mütareke ahkâmını harfi harfine uygulamaktır. Dolayısıyla Anadolu'da çıkması muhtemel karışıklıkların önlenmesi, sükûnetin sağlanması ve silahsızlanmanın bir önce tamamlanması gerekmektedir. Fakat bazı gelişmeler İngilizleri oldukça huzursuz

³²⁸ E. W. C. Noel, s. 31

³²⁹ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s.41

³³⁰ 9. Ordu Birlikleri Müfettişliğine, Burada(Diyarbakır) Vilayat-ı Şarkıyye Müda faa-i Hukuk Cemiyeti kurulmamıştır. Ancak bu yakınlarda Erzurum ve Trabzon il Belediyesine çekilen Kürdistan konusundaki heyecan dolu tel yazılarından telaşa düşen halkın bu yolda bazı girişimlerde bulunduklarına şahit olunmuştur.. Diyarbakır'da bazı gençlerin kurduğu **Kürt Cemiyeti'nin** İngilizlerin himayesinde bir Kürdistan kurulması yönünde propagandalar yapması üzerine Süleyman 'ye'deki İngiliz siyasi yetkilisi **Mister Noel** buraya gelmiştir. Halk bunu şiddetle reddetmiş olduğu için Kürt cemiyeti kapatılarak yasal kovuşturma başlatılmıştır. Diyarbakır'da bugün Hürriyet ve İtilaf fırkası vardır ve bundan başka cemiyet yoktur.
Vali Vekili Mustafa"

Bilgi için bkz. Yalçın **Toker**, *Atatürk'ün Kürt Politikası*, Toker Yayınları, İstanbul 2010, s. 66

³³¹ Ural, s. 63

etmekteydi ve bundan ötürü Bâb-ı Âli'yi sıkıştırmaya başlamışlardı. Özellikle Anadolu'da kurulan milli şûralar ve ordu erkânının bu milli şûralarla olan yakın ilişkisi, itilaf devletleri için kabul edilemez bir durumdu. Ayrıca silahların teslimi noktasında Anadolu da görevli askeri zümre İstanbul hükümeti kadar teslimiyetçi davranmıyor ve silahları Anadolu içlerine sevk ederek ileride yapılacak bir mücadele için bunları güvene alıyorlardı. Bu tabloya bakılınca işlerin itilaf devletlerinin arzusu dışında geliştiği açık ve net bir durumdur.

Bu şartlar altında 9. Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'ya verilen resmi görev şu şekilde idi;

- Bölgedeki asayişsizliğin sebeplerini araştırmak,
- Silah ve cephanenin bir an evvel toplanıp depolanmasını sağlamak,
- İngilizlerin şikâyetlerine sebep olan Milli Şûralar var ise ve ordu tarafından himaye ediliyorsa bu şûraları lağvetmek³³².

Anadolu'ya geçmesinden sonra bölgesel çapta başlamış olan milli hareketi bir merkez etrafında toplamak için çalışmalara başlayan Mustafa Kemal Paşa, Havza genelgesi ve Amasya genelgesini yayınlarak aslında kendisinden beklenilenin tam tersi yönde hareket etmeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan İstanbul'daki yüksek komiserlik Mustafa Kemal'in geri alınması yönünde hükümeti tazyike başlamıştır.

Burada dikkate değer bir nokta şudur; Yüksek komiserlik Mustafa Kemal Paşa'nın milli bir direniş başlatma yolundaki çabalarına karşı, ilk andan itibaren taarruza geçmesine rağmen önceki bölümde yazıldığı üzere Kürt Teali Cemiyeti yetkilileri ile gerçekleşen görüşmede onlara Mustafa Kemal hareketinin önemsiz bir olay olduğu imajını vermeye çalışmışlardır.

Mustafa Kemal Paşanın faaliyetlerini, kendi çıkarlarına aykırı gören İstanbul hükümeti 23 Haziran tarihinde onun, görevden alınarak yerine eski Bahriye Nazırın Hurşit Paşa'nın tayini noktasında bir karara varmıştır³³³. Söz konusu azil kararı aynı gün *gayet müstaceldir* ibaresi ile Diyarbakır, Ankara, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van, Kastamonu, Bitlis, Mamuretülaziz (Elazığ) Vilayetleriyle Erzincan ve Canik Mutasarrıflıklarına bildirilmiştir³³⁴.

³³² Sebahattin **Selek**, Anadolu İhtilali Cilt 1, Güneş Matbaacılık, İstanbul 1965, s. 192-193

³³³ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 62, Ankara 2003, s. 61

³³⁴ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922*, s. 62

Aynı gün Elazığ valiliğine tayin olunmuş olan Ali Galip³³⁵ Sivas'a varmıştır ve Sivas valisi Reşit Paşayı ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiğini öğrenmiştir. İkili arasında bu konu üzerine ciddi bir tartışma yaşanmış ve Ali Galip Mustafa Kemal Paşanın tutuklanması için Reşit Paşaya baskı yapmıştır ancak bu isteğine ulaşamamıştır. 27 Haziran'da Sivas'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip'i huzuruna getirterek onu ciddi şekilde azarlamıştır. Ancak Ali Galip, gerçekte Milli Mücadele'ye taraftar olduğunu fakat Hükümete sezdirmemek için numara yaptığını söyleyerek yakayı kurtarabilmiştir.³³⁶

Damat Ferit hükümeti azil kararından sonra Anadolu'da bulunan mülki ve askeri makamlara ardı ardına telgraflar çekerek Mustafa Kemal ile ilişki kurmamalarını ondan gelecek herhangi bir talimatı yerine getirmemelerini emretmiştir. Ancak bütün bu çabalar sonuç vermediği gibi Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta tüm yurdu kapsayan bir kongrenin hazırlıklarına başlamıştır. Olayların yavaş yavaş kontrolden çıktığını anlayan İstanbul Hükümeti, bu kez Mustafa Kemal'in ve Rauf Orbay'ın tutuklanarak İstanbul'a gönderilmelerine dair 29 Temmuzda bir karar çıkarmış ve bu karar 30 Temmuzda Dâhiliye ve Harbiye Nezaretleri tarafından ilgili makamlara bildirilmiştir.³³⁷

Bu olaylar gerçekleşirken Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresine katılmış ve burada ülke adına önemli kararlar alınmıştır. Samsuna çıkmasının akabinde İngilizlerin Güneydoğu Anadolu'da yürüttükleri Kürtlük propagandasını fark eden Mustafa Kemal Paşa, bu zararlı faaliyetlerin ülkeyi içerden çökertmeye dönük politikalar olduğunu kavrayarak, Erzurum Kongresine katılmayan aşiret reislerine mektuplar yazarak hem Erzurum kongresi kararlarını tebliğ etmiş hem de onların desteğini sağlamaya çalışmıştır³³⁸. Mustafa Kemal daha Milli Mücadelenin hazırlık safhasında ülkeyi

³³⁵ 1871 yılında Kayseri'de doğan Ali Galip, Fevzioğlu ailesindendir. 1 Mart 1895 tarihinde Harp Okulunu bitirmiş, 12 Ocak 1897 tarihi itibarıyla kurmay yüzbaşı olmuştur. 2 Mart 1900'de kolağası, 24 Eylül 1901 tarihinde binbaşı ve 5 Temmuz 1908 tarihinde yarbaylığa yükselmiştir. Yarbay rütbesinde iken alay komutanlığı görevini yaparken ordudan ayrılmıştır. Sonrasında 5 Nisan 1912'de Kayseri'den bağımsız milletvekili seçilmişse de bu meclis kısa ömürlü olduğu için milletvekilliği 23 Temmuz 1912'de sona ermiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra 4 Mart 1919 tarihinde Sadrazam olan Damat Ferit Paşa, İttihatçı valileri görevden almaya başladığında, Elazığ Valisi Ali Seydi Bey'i görevden alarak yerine Mayıs ayı başında Ali Galip'i atamıştır. İşte Ali Galip bu süreçte Milli Mücadele aleyhinde faaliyetlerin içerisinde yer almıştır; Sevilay **Özer**, "Ali Galip Olayı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt1, Sayı 2, Kasım 2017, s. 2

³³⁶ Yunus **Nadi**, *Ali Galip Hadisesi*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 11-12, 27-28; Atatürk, *Nutuk*, s. 27-30; Akşin, s. 541; Öke, *İngiliz Ajanı...*, s. 88-89; Şimşir, s. 334-336

³³⁷ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922*, s. 82-83

³³⁸ Cengiz Kartın, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), s. 104

yekvücut haline getirmek amacına yönelik adımlar atmıştır. İngilizlerin Kürtlük maskesi altında Müslüman ahali arasına ikilik sokarak, milli hareketi sekteye uğratma çabalarının önüne geçebilmek adına daha çok din unsuruna ağırlık vermiş ve Kürt ve Türkün birbirine öz kardeş olduğunu ilan etmiştir³³⁹.

İstanbul hükümeti, tüm çabalarına rağmen bir türlü amacına ulaşamamış ve Mustafa Kemal Paşa'yı ele geçirememiştir. Sivas kongresi hazırlıkları aynı hızıyla devam etmiştir. Nitekim teşebbüslerinden vazgeçmeyen Bâb-ı Âli yetkilileri 19 Ağustosta Sivas Valisi Reşit Paşa'ya, kongreyi engellemesi yönünde bir emir vermiştir³⁴⁰. Aynı günlerde Sivas'ta bulunan Fransız Binbaşısı Mösyö Brunot, söz konusu kongrenin toplanması halinde Sivas'ın işgal edileceği yönünde Valiyi tehdit etmiştir³⁴¹.

Bütün girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine Damat Ferit hükümeti, meseleyi başka bir yoldan halletmenin hazırlığına girişmiştir. Bu amaçla daha önce Sivas'ta Mustafa Kemal'in tutuklanması için uğraşan Elazığ Valisi Ali Galip ile birlikte bir tertip hazırlanır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan Sivas'a hareket ettiği 29 Ağustos tarihinde Dersimde sözde eşkıya takibinde olan Ali Galip, Dâhiliye Nazırı Adil tarafından telgraf başına çağrılarak kendisine yükselmesini sağlayacak önemli bir görev verileceği müjdelenmiştir³⁴². Ali Galip, buna verdiği cevapta önce albaylığa ardından paşalığa yükseltilmesi karşılında verilecek görevden kaçmayacağını bildirmiştir. 30 Ağustos tarihinde Dâhiliye Nazırı tarafından Ali Galip'e, Sivas valisi olarak tayini ve 3. Kolordu komutanlığına atandığı konusunda hükümet tarafından karar verildiğini bildiren bir telgraf çekmiştir³⁴³. Taraflar arasındaki bu telgraf pazarlığı 3 Eylül tarihine kadar devam etmiştir.

Söz konusu olayın gelişmesi ile ilgili olarak kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Yunus Nadi; Ali Galip Hadisesi kitabında, Valinin Sivas'ın basılacağı meselesinden ancak 29 Ağustosta haberdar olduğu yönünde bir kanı ortaya koyarken, Sina Akşin; İstanbul Hükümetlerinde, Valinin uzun süreden beri bu işten haberli olduğunu belirtmiştir.

³³⁹ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s. 84-85

³⁴⁰ Ertürk, s. 154

³⁴¹ Selma **Günaydın**, Yusuf Turan, *Mustafa Kemal Atatürk Sivas Kongresi Günleri*, Kopernik Yayınları, İstanbul 2019, s. 12-14

³⁴² Nadi, s. 34; Akşin, s. 544; Şimşir, s. 338

³⁴³ Akşin, s. 544

Nitekim dikkate değer bir diğer nokta şudur ki; Ali Galip'in hayatına bakıldığında çoktandır devlet hizmetinden çekilmiş bir şahsiyettir. I. Dünya savaşında araba sevkiyatçılığı ve ticaretle meşgul olmuştur. Ancak 1919'da birden bire ortaya çıkarılmış ve Elazığ'a vali tayin edilmiştir. Devlet hizmetine alınmada yeni mezuniyet, yükselme, görev yeri değişikliği ve buna benzer kıstasların belirleyici olduğu düşünülürse uzun zamandır devlet işlerinden uzak kalmış ve sayılan belirleyici kriterlerin hiçbirine sahip olamayan Ali Galip'in bu şekilde sahneye çıkmış olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Meseleye bu açıdan bakıldığında işin içinde başka türlü hesapların olduğu ihtimal dâhilinde gözükmemektedir. Şöyle ki Mart 1919 tarihinde işbaşına gelen Damat Ferit hükümeti ittihatçılara karşı bir cadı avına girişmiştir. İleri gelen komutanlar ve mülki amirlerden birçoğu yakalanarak Malta'ya sürülmüştür. Bu noktada İngilizler etkin rol oynamıştır. Çünkü Ferit hükümeti bu işleri yaparken İngiliz İstihbarat servisinin verdiği bilgiler doğrultusunda hareket etmiştir. Diğer taraftan yapılan atamalar da yine İngiliz Yüksek Komiserliğinin onayı ile gerçekleştirilmiştir. Ali Galip Bey'in bir anda ortaya çıkmasında İngiliz Komiserliğinin bir rolü olması muhtemeldir³⁴⁴.

Noel'e verilen 26 Ağustos 1919 tarihli bir emirde 4 Eylülde Malatya'ya varmış olması gerektiği bildirilmiştir. Bu durum Noel ile Sivas kongresini baltalama girişimi arasında organize bir ilişki bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir³⁴⁵.

29 Ağustos, 3 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilen telgraf pazarlığı neticesinde Ali Galip, hükümetten yapacağı iş karşılığında; 700 lira tazminat, yolluk masrafları, görevden uzak kaldığı sekiz yıllık sürenin kıdemine eklenmesi ve tümgeneralliğe terfi ettirilmesi şartlarını ileri sürmüş ve yeni görevi için de padişah iradesi çıkarılmasını talep etmiştir. Yapacağı görevin mahiyetine dairde ayrıntılı bilgiler istemiştir³⁴⁶.

Buna karşılık olarak Dâhiliye Nazırı Adil ile Harbiye Nazırı Süleyman Şefik tarafından ortak bir telgraf çekilerek; İsteklerinin kabul edildiği, buna dair İrade-i seniyyenin o gün çıkacağı bildirildikten sonra kendisinin Kürtlerden toplayacağı 100-150 kadar atlı ile hiç kimsenin beklemediği bir zamanda Sivas'a varmasını vali ve

³⁴⁴ Şimşir, s 328-329

³⁴⁵ Kartın, "İngiltere'nin Kürt Politikası", s. 307

³⁴⁶ Nadi, s. 39-40

kumandanlığı ele aldıktan sonra Kongreyi yasaklayıp oradakileri derdest ederek İstanbul'a göndermesini istemişlerdir³⁴⁷.

Bu son telgraf üzerine Ali Galip, 3 Eylülde gerekli hazırlıkları yapmaya girişmiştir. Ancak pazarlık haberleşmelerinin Sivas üzerinden yapılması ve valilerin şifreyi bilmesi sayesinde, bu hazırlıklardan zamanında haberdar olan Mustafa Kemal Paşa gereken tedbirleri zamanında almıştır³⁴⁸.

Bu olaylar esnasında 3 Eylülde Malatya'ya gelen Binbaşı Noel ve yanındaki heyet; belediye başkanı, mutasarrıf ve diğer memurlar tarafından karşılanmışlardır. Malatya Mutasarrıfı olan Halil Rami Bedirhan kendisini, Kürt cemiyetinin ve gazetesinin kurucularından olarak tanıtmıştır. Noel'in Kürtçü faaliyetleriyle tanınmış olan Halil Bedirhan tarafından karşılanması aslında ne amaçla burada bulunduğu açık bir delildir³⁴⁹. Noel onu Kürt milliyetçisi ve İngiliz sempatizanı olarak tanımlar³⁵⁰. Malatya mutasarrıfının zararlı faaliyetler içerisinde olduğunu 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet bey daha önceden tespit etmiş ve bu konuda önlem alınmasına dair 13 Haziran – 7 Ağustos tarihleri arasında Harbiye Nezaretini defalarca uyarmıştır. Ancak Harbiye Nezareti bütün uyarılara ve Mutasarrıfın faaliyetlerine kayıtsız kalmıştır³⁵¹.

Noel'in Malatya'ya beraberindekilerle gelmesi ve bunların hakkında ne tür bir muamele yapılacağı konusunda 13. Kolordu bölgesinde yoğun bir telgraf trafiği yaşanmıştır.

Noel'in Malatya'ya gelişinden on gün önce 13. Kolordu tarafından, beraberindeki üyelerin tutuklanması için bir emir verilmiştir. Bu emri verenin bizzat Mustafa Kemal olduğu anlaşılmaktadır³⁵². Malatya'da bulunan 12. Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey'in 3 Eylül tarihinde Diyarbakır'a çektiği telgraftan anlaşıldığı kadarıyla; gelen şahısların merkezi hükümetin izni ve bilgisi dâhilinde görevli bulundukları, Malatya'daki kuvvetlerin yetersiz olması ve başka karışıklıkların çıkabileceği endişesi nedenleriyle kolordunun emri yerine getirilememiştir³⁵³.

³⁴⁷ Akşin, s. 545

³⁴⁸ Nadi, s. 65-66

³⁴⁹ M. A. Gasaratyan, C Celil, İ. O. Jegalina vd., *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi*, (Çev. S. Balkan), JN Jîna Nû Yayınları, Balıngözü-İsveç 1991, s. 128

³⁵⁰ Noel, s. 30

³⁵¹ Aynur **Durmuş**, "Milli Mücadele Yıllarında Diyarbakır'da Kürdistan Devleti Kurulması Çalışmaları ve Malatya Mutasarrıfı Bedirhanî Halil Rami", *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013 Gaziantep Bildirileri*, Ankara 2015, s. 380

³⁵² Öke, *İngiliz Ajansı...*, s. 89; Noel, s. 41; Nadi, s. 56-57

³⁵³ *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu (ATASE, İSH)*, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-2.

Bu telgrafa cevaben Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından yazılan 4 Eylül 1919 tarihli telgrafta; merkezi hükümetten bu konuyla ilgili kendisine bir talimat yollanmadığı, durumu Elazığ valisine bildirdiği ve tutuklama emri vermesi durumunda vali ile ortak mesai yürütmeleri gerektiği ifade edilmiştir³⁵⁴. Telgrafın bitişiğinde ise Ahmet Cevdet Bey'in "o tarihte henüz Elazığ valisine itimat ediyorduk" şeklindeki dipnotu bulunmaktadır. Eylülün 5'inde Elazığ Valisi Ali Galip'ten "*Yedlerinde dâhiliye nezaretinden vesikaları olduğu bil muhabere anlaşılmıştır.*" şeklinde bir cevap gelmiştir.

Ahmet Cevdet Bey'in Noel ve yanındakilerin zararlı faaliyetleriyle ilgili Eylül'ün 4'ünde Harbiye Nezaretine çektiği telgrafa³⁵⁵ cevaben 8 Eylül 1919 tarihinde Harbiye Nezaretinden gelen telgrafta³⁵⁶, durumun Sadarete sorulduğu bu konuda Harbiye Nezaretinin bir malumatı olmadığı ifade edilerek Kolordunun çalışmaları takdir edilmiştir. Bu telgraf bir nevi geçiştirici bir cevap niteliğindedir.

4 Eylül 1919'da Elâzığ'da bulunan 15 Alay'a telgraf çekilerek durum bildirilmiş ve gerektiği takdirde Malatya'ya yardım etmesi istenmiştir. Konu ile ilgili 4 Eylül 1919 tarihinde Malatya'dan Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, Dâhiliye Nezaretinden aldığı telgrafı Diyarbakır'a göndermiştir. Bu telgrafta Noel'in vazifesinin ne olduğu ve kendisine verilen yetki açıklanmaktadır³⁵⁷. Söz konusu telgraf Ahmet Cevdet Bey'e ulaşınca bazı noktaların açığa çıktığı görülmektedir.

Noel henüz İstanbul'da bu seyahatin organizasyonunu yaparken Hükümet tarafından vilayetlere Noel'in gezisinde kolaylık gösterilmesine dair bir telgraf çekildiği bilgisi ilgili bölümde yazılmıştı. Ancak Noel'in yanındakiler için herhangi bir resmi izin söz konusu olmayıp bunlar gayr-ı resmi sıfatla heyete dahil olmuşlardı. Malatya'ya gelmesinin akabinde yapılan yazışmalarda karışıklığa neden olan durum, bu kişilerin tutuklanmak istenmesidir ki Noel buna karşı çıkmaktadır. Kumandanlara herhangi bir resmi talimat gelmemesi ise işi büsbütün keşmekeşe döndürmüştür. Bu noktada İstanbul hükümetinin takip ettiği politika oldukça ilginçtir. Bir taraftan Ali Galip, Mustafa Kemal Paşanın şahsında Milli Mücadeleye karşı harekete geçmesi için teşvik edilirken diğer taraftan ise Malatya'daki Noel ve ekibine karşı kayıtsız kalınarak deyim yerinde ise bulanık suda balık avlamak istenmektedir. Anadolu'daki askeri ve sivil yöneticiler

³⁵⁴ ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-2.

³⁵⁵ ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 134, Belge No:134-1,2,3.

³⁵⁶ ATASE, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 22, Belge No: 22-1.

³⁵⁷ ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-3.

ise bu komplodan bihaber vaziyette sadakat merkezi olarak kime karşı sorumlu olduklarını kestirmenin çabasıdır³⁵⁸.

Tutuklama emrini Mutasarrıftan öğrenen Noel, hemen İstanbul'a bir protesto telgrafi çekerek yanındaki üyelerin tutuklanmamasını ve bu konuda gereken talimatların verilmesini ister³⁵⁹. Noel'in bu telgrafına ilk karşılık Elazığ Valisi Ali Galipten gelir. 6 Eylül'de Malatya'ya varmış olan Elazığ Valisi, onu İttihat ve Terakkinin tacizlerine karşı koruyacağına dair güvence verir. Ali Galip ile Noel'in ilk teması bu olmayıp 25 Ağustosta Noel'in Yüksek Komiserliğe çektiği telgraf ikilinin daha erken bir tarihte dolayı yoldan temas kurmaya çalıştıklarına delil olarak görülebilir³⁶⁰. Dâhiliye Nezaretinin durum hakkında kendisine fikir sorması üzerine Ali Galip 6 Eylül 1919'da çektiği telgrafla; Noel'in zararlı faaliyetlerde bulunmayacağı konusunda güvence verdiğini, tutuklamaların Kürtleri kışkırtarak ciddi bir iç karışıklığa yol açacağını ve Bedirhanların ciddi bir sorun yaratacaklarını düşünmediğini yazmıştır³⁶¹.

Noel'in Malatya'da bulunduğu esnada Mısır'daki Keşif Kuvvetleri Siyasi Büro Şef Yardımcısı Albay Bell, (Nutuk'ta Mösyö Bell olarak geçer³⁶²) Kürt bölgelerine bir gezi düzenlemek amacıyla 4 Eylülde Halep'e hareket etmiştir. Bu durum Bağdat Sivil Komiserliği tarafından uygun bulunmamıştır. Zira söz konusu bölge Bağdat Komiserliğinin sorumluluğu altındadır. Bundan ötürü şubeler arası bir yetki anlaşmazlığı yaşansa da Albay Bell, Noel'le buluşmak üzere planladığı yolculuğuna devam etmiştir³⁶³.

³⁵⁸ Öke, *İngiliz Ajansı...*, s. 90

³⁵⁹ *İngiltere Devleti Fevkalade Komiserliği İstanbul*

Çok aceledir

İstanbul'dan hareket etmeden önce, seyahatimden ve gayesinden bütün sivil ve askeri makamlarına haber verileceğini zannetmiştim. Buna rağmen Malatya'ya vardığımda, buradaki sivil ve askeri makamların bu hususta tamamen habersiz olduklarını gördüm. Hatta yanımda bulunan Bedirhan Paşazade Celadet Ali ve Kamuran Alinin tevkifleri hakkında Diyarbakır'daki K. O. Komutanlığından Malatya Süvari alayı Komutanlığına resmen emir geldiğini hayretle haber aldım. Yanımda bulunarak bana verilen vazifeyi sonuna kadar yapmak hususunda vücutlarına son derece ihtiyacım olan seyahat arkadaşlarım hakkında yapılacak bu gibi tevkif teşebbüslerinin devlet için vahim neticeler doğuracağını Osmanlı Hükümetine bildirilmesini ve hükümetin, bütün sivil ve askeri makamlarına ben ve heyeti teşkil eden Bedirhan Paşazade Ali ve Kamuran Ali Beylerle Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Hakkarili Osman Efendinin vazifelerini tamamlamakta gerekli yardımlarda bulunmaları hakkında emir verilmesi için teşebbüslerde bulunularak neticenin bildirilmesini rica ederim.; Bilgi için bkz. Nadi, s. 58

³⁶⁰ Salahi R. **Sonyel**, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 32; "Eğer Galip hala karargâhı ziyaret etmeye kararlıysa ona benimle en kısa sürede buluşması gerektiği söylenmelidir. Herhalde kendinde yeter para vardır. "

³⁶¹ Noel, s. 41-44

³⁶² Atatürk, *Nutuk*, s. 94

³⁶³ Yeğen, s. 102-103

Noel ve beraberindekiler Malatya’da bulundukları süreçte Kürt ileri gelenleri ile yakın ilişki kurmaya ve Kürtlük propagandasını yaymaya çalışmışlardır. Bir taraftan da nüfus kayıtlarını inceleyen Noel şaşırtıcı şekilde kayıtların doğru olduğunu görmüş ve Ermenilerin iddialarının aksine nüfus kayıtlarında savaş öncesine göre bir tahrifat yapılmadığını tespit etmiştir³⁶⁴. Bu sırada Ali Galip Nezaretten aldığı gizli görevin hazırlıklarını tamamlamak üzere 6 Eylülde Malatya’ya gelmiş bulunuyordu. Daha önce Malatya Mutasarrıfından 100 atlı temin etmesini istemiş, fakat Mutasarrıf Halil Bedirhan bu isteği yerine getirmemiştir. Ali Galip’in gelişiyle birlikte, isteğin gerçek nedenini anlayan Halil Bedirhan, bu durumu genel bir ayaklanma için fırsat olarak görmüş ve 100 yerine 500 atlı toplamaya girişmiştir³⁶⁵.

7 Eylül 1919 tarihi Malatya Meselesi için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu tarihte birçok cephede önemli gelişmeler yaşanmıştır. 7 Eylül 1919’da Elazığ ve Sivas bölgesi Fransız jandarma müfettişi olan Binbaşı Brunot Malatya’ya gelmiş ve Ali Galiple görüşmüştür. Bu görüşmeyle ilgili merkeze telgraf çeken Ali Galip; Brunot’un ittihatçıları kışkırttığını, Noel’in ise tam tersine onlara karşı olduğunu ifade etmiştir³⁶⁶.

7 Eylül’de Elazığ’daki 15. Piyade Alay Kumandanı İlyas Bey, Noel ve ekibinin tutuklanması konusunda Ali Galiple yaptığı görüşmeyi 13. Kolorduya bildirmiştir. Bu telgraftan anlaşıldığı kadarıyla; Ali Galip, bu şahısların tutuklanmasına karşı çıkmaktadır. İlyas Bey’in bütün çabalarına rağmen Vali, elde bir delil olmadığını ileri sürerek söz konusu şahısların tutuklanmalarına razı olmamıştır. Telgrafın son kısmında 5 Eylülü 6’sına bağlayan gece yarısı Ali Galip’in Malatya’ya doğru hareket ettiği bilgisi yer almaktadır³⁶⁷. Aynı gün Malatya’dan Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey’den 13.Kolorduya çekilen telgraf, Ali Galip’in oraya vardığını ve posta hırsızlarını takip edeceğini bildirerek bütün süvari kuvvetinin emrine verilmesini talep ettiğini bildirmektedir. Bu telgrafa aynı gün verilen cevapta Valinin isteğinin yerine getirilmemesi emredilmiştir³⁶⁸.

Ali Galip’in Malatya’ya giderek, orada Noel ve beraberindekiler ile temas kurması ve bir takım hazırlıklara girişmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa bu ortak ihanete karşı harekete geçmeye karar vermiştir. 7 Eylül günü Mustafa Kemal Paşa, 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey’e; kumandanının muvafakati olmasa bile, Elazığ’daki 15

³⁶⁴ Noel, s. 45-46

³⁶⁵ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s.91; Noel, s. 45

³⁶⁶ Akşin, s. 547

³⁶⁷ ATASE, *İSH*, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-4

³⁶⁸ ATASE, *İSH*, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No: 14-5

Alay komutanı İlyas Bey'in 60 süvari ile Malatya'ya giderek Ali Galip'i, Halil Bedirhan'ı, Noel'i ve arkadaşlarını behemehâl tutuklaması için talimat vermesini istemiştir. Diyarbakır'dan ise tereddüt dolu, bu konuda İstanbul'la haberleşildiği yolunda bir cevap gelmiştir. Bunun üzerine haberleşmeyi ele alan Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır'a, Elazığ'a ve Malatya'ya ısrarlı telgraflar çekmiştir. 7/8 Eylül gecesi Malatya'daki 12. Süvari Alay Komutanı telgraf başına çağrılarak bizzat görüşülmüş ve şahısların tutuklanması istenmiş ancak bunun mümkün olmadığı cevabı gelince daha fazla üstelenmeyerek irtibatta kalması emredilmiştir³⁶⁹.

Mustafa Kemal Paşa, Malatya'dakilere karşı askeri birlikleri bir an önce harekete geçirmeye çalışırken, İstanbul hükümeti de aynı şekilde Ali Galip'in harekete geçmesi için baskı yapmaktaydı. Ancak Ali Galip tereddüte düştüğü için birtakım bahaneler ileri sürerek hareketini geciktirmeye çalışmıştır. İlk önce yapılacak hareket için gerekli paranın nereden alınacağı meselesini ileri sürmüştür. İstanbul'dan gerekli tahsisat yapılıncaya da bu kez Sivas'tan istihbarat beklediğini bilgi almadan harekete geçemeyeceğini ileri sürmüştür. Dâhiliye Nezareti ise Sivas valiliğine tayin olunduğu haberinin basına yansımaları nedeniyle baskın planının deşifre olabileceğini bu nedenle elini çabuk tutmasını bildirmiştir³⁷⁰.

8 Eylül günü Halit Bey, Malatya'daki Süvari Alayına uzunca bir telgrafla durumu yazarak vatanseverlik duyguları gereği söz konusu meselede ne gerekiyorsa yapılmasını bildirmiştir³⁷¹. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'in söz konusu emri İlyas Bey'e verdiğini öğrenmiştir. Bir gün sonra ise Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey, Elâzığ'daki birliğin Malatya'ya doğru hareket ettiğini bildiren bir telgraf çekmiştir. İlyas Bey birliğinden başka Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten ise bir bölük Malatya'ya gönderilmiştir³⁷².

Bu noktada arşiv evrakları tetkik edildiğinde dikkati çeken husus şudur; İlyas Bey Malatya'ya gidişini Ahmet Cevdet Bey'e bildirirken kendi inisiyatifiyle ve daha önce (4 Eylül 1919) kendisine verilen talimata uygun olarak harekete geçtiği şeklinde bilgi vermiştir. Bu durum Ahmet Cevdet Bey tarafından ise takdire değer bir hareket olarak yorumlanmıştır³⁷³. Halbuki İlyas Bey'in Malatya'ya gitmesi noktasında Mustafa

³⁶⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 82-84

³⁷⁰ Nadi, s. 62-64; Akşin, s. 548

³⁷¹ ATASE, *İSH*, Kutu No:346, Gömlek No: 5, Belge No:5- 1,2.

³⁷² Atatürk, *Nutuk*, s. 84

³⁷³ *Şifre halli*

Kemal Paşanın ısrarı ve Halit Bey'in emri yazılmıştı. Bilgiler karşılaştırıldığında Ahmet Cevdet Bey'in bu süreçten haberi olmadığı açıkça görülmektedir. Bu sürecin dışında kalmasının temel sebebi ise Mustafa Kemal Paşa tarafından o tarihte Ahmet Cevdet Bey'in tutumunun şüpheli görülmesi ve Halit Bey'e daha çok güvenilmesidir³⁷⁴.

Bu durum o günkü şartların anlaşılması açısından önemlidir. Bir tarafta ülkenin kurtuluşu ve selameti için çalışan ancak resmi olarak hiçbir yetkisi olmayan Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, diğer tarafta ise resmen ülkenin idarecisi konumunda olan ancak ülkenin geleceğini düşmana teslim etmiş olan İstanbul Hükümeti durmaktadır. Bu çelişkili ortamda kime ve neye göre hareket edileceği artık memurların vatan sevgisine ve vicdani yaklaşımına bağlı olarak şekillenmiştir.

Eylülün 9'unda Malatya'dan 12. Süvari Alay Yaveri Cemil Bey, Mutasarrıfın Kürt aşiretleri ile şifreli muhabere yaptığını ve onları Malatya'ya çağırdığını bildirmiştir³⁷⁵. 13. K.O. Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından, Noel ve arkadaşlarının gerçek niyetlerinin Kürtlük maskesi altında bölücülük yapmak olduğu ve halkın bu kişilere itibar etmemesi ve propagandalarına kanmaması yönünde bir bildiri yayınlamıştır³⁷⁶.

10 Eylülde gelişmeleri Harbiye Nezaretine bir telgrafla bildiren Ahmet Cevdet Bey, daha önceden yaptığı uyarıların dikkate alınmayışının kötü sonuçlar doğurduğunu Nezaretin bu konuda daha hassas davranması gerektiğini belirtmiştir³⁷⁷. Aynı gün Malatya'daki birliklere ve Elazığ askerlik dairesi başkanlığına uzunca bir telgraf yollayarak Malatya'daki şahıslara karşı harekâtın başladığını ve bu konuda alınacak tedbirleri bildirmiştir³⁷⁸.

İlyas Bey'in Malatya'ya gelmekte olduğunu telgraf müdüründen haber alan Ali Galip aşiretlerin bu birliğe pusu kurmalarını istemişse de bunda başarılı olamamıştır³⁷⁹. 10 Eylül sabahı İlyas Bey'in Malatya'ya yaklaştığı haberini alan Noel ve yanındakiler

Malatya'nın ehemmiyet kesbettiğini istihbar ettim. Süvari alayının zafiyetini bildiğimden lüzumunda alayı takviye etmek hususundaki emr-i alilerine tevfikân bu sabah 52 ester süvar ve iki makineli tüfikle bizzat Malatya'ya hareket ettim. Ahvali anlayarak bir müddet kaldıktan sonra Elaziz'e hareket edeceğim maruzdur.

15. Alay Kumandanı
İlyas

ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14- 5

³⁷⁴ Atatürk, *Nutuk*, s. 82

³⁷⁵ ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14- 5

³⁷⁶ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s. 94

³⁷⁷ ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 136, Belge No:136-1,2,3

³⁷⁸ ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14- 6

³⁷⁹ Akşin, s. 549; Öke, *İngiliz...*, s. 95

apar topar hazırlanarak güneydeki dağlık bölgeye doğru kaçmışlardır. Aynı gün saat 14.00'da Malatya'ya ulaşan İlyas Bey malum şahısların Kâhta istikametine doğru kaçtığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Bu haber üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından kaçakların yakalanması ve Kürtlük akımına meydan verilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması yönünde bir talimat verilmiştir³⁸⁰.

Kaçakların takibi için Süvari Kumandanı Cemal Bey görevlendirilmiş ve Noel ile beraberindekileri bir süre sonra kısıtılmışsa da, Noel blöf yaparak kumandanı aldatmış ve kurtularak Reşvan aşiretine bağlı Raka köyüne sığınmıştır. Bir süre sonra onlardan ayrı olarak Malatya'dan kaçan Ali Galip, Halil Rami ve aşiret reisi Hacı Kaya da buraya gelmişlerdir³⁸¹.

Malatya'dan kaçmakla birlikte Ali Galip, Halil Rami ve Noel faaliyetlerine Kâhta'da devam etmişlerdir. Kürt aşiretlerine çağrıda bulunan Halil Bedirhan büyük ayaklanmanın başlamak üzere olduğunu bildirerek, kimi aşiretlerin Kâhta'da toplanmalarını istemiştir. 11 Eylülde Ali Galip Padişah'tan, Kürtlerle birlikte Sivas'ı basarak ittihatçıları bertaraf etmesi yönünde bir irade aldığını söylemiştir. Ancak Sina Akşin'e göre padişahın böyle bir iradesi bulunmamaktadır. Akşin, Ali Galip'in aşiretleri ikna etmek için bu yola başvurmuş olabileceğini yazar. Çünkü aşiret reisleri ve Halil Bedirhan, Malatya gibi yakın bir yer dururken Sivas'a gitmek istemiyorlardı³⁸². Kürtlerin bu tutumu karşısında Ali Galip, Noel'in yardımını istemiştir ancak Noel, Kürt davasına tamamen angaje olduğu intibasını vermemek adına bu isteği geri çevirdiğini raporunda ileri sürmüştür³⁸³. Her ne kadar Noel resmi makamlara kendisini bu olayın dışında göstermek adına raporunu bu yönde kaleme almış olsa da, Kahta'daki tartışmalar sırasında Urfa'da bulunan İngiliz birliğini getirtme önerisinde bulunması onun bu konuda hiçte masum olmadığını gösterir niteliktedir³⁸⁴. 11 Eylülde İlyas Bey, 13. K.O. Kumandanlığına çektiği telgrafta; önceki geceyi Raka'da geçiren kaçakların 11-12 Eylül gecesini Raka'ya yarım saat mesafede bir köyde geçireceklerini ve aşiretleri toplamaya devam ettiklerini, bu yüzden Malatya'daki kuvvetlerin takviye edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ortaya çıkan durumu yorumlayan Ahmet Cevdet Bey

³⁸⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.87

³⁸¹ Noel, s. 49-50

³⁸² Akşin, s. 550

³⁸³ Noel, s. 50

³⁸⁴ Öke, *İngiliz ...*, s. 97

Mustafa Kemal Paşa'nın çok önceden öngördüğü bir gerçeği yani İstanbul Hükümetinin ihanete ortak olduğunu idrak etmiştir³⁸⁵.

Bu aşamada Ali Galip ve Halil Bedirhan psikolojik üstünlüğü ele almak için birtakım kara propagandalara başvurmaya başlamışlardır. Bir yandan aşiretleri kandırmak için Elâzığ'a Ermeni askerinin geldiği yalanını yayarken, diğer taraftan çeşitli vesilelerle; Malatya'yı yağma edeceklerini, Türkleri katledeceklerini, Dersim aşiretlerinin ise Sivas'a yürüyeceğini ileri sürerek istedikleri şartların yerine getirilmesini talep etmişlerdir. Bu haberler üzerine telaşa kapılan İlyas Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir'in yolladığı destekle sakinleşmiş ve Malatya'yı savunmak için hazırlıklara başlamıştır³⁸⁶.

12 Eylülde işlerin çığıırından çıkmaya başladığını anlayan Ali Galip aşiretlerin dağılmasını istemiştir. Ayrıca Noel'in tabiriyle ittihatçıların yolladığı bir arabulucu heyeti, aşiretleri Ali Galip'in etkisinden kurtarmak için gelmiştir. Aynı gün, Noel'le buluşmak üzere Eylülün 4'ünde yola çıkmış olan Albay Bell Malatya'ya gelmiştir ve Noel'e kendisini görmesi için bir mektup yollamıştır³⁸⁷.

Ahmet Cevdet Bey'in, Noel'in zararlı faaliyetleri ile ilgili kendisine şikâyetle bulunması üzerine Albay Bell; Noel'in görevini bilmediğini, İngiliz hükümetinin Noel'e propaganda yapması için yetki vermediğini, onu çağıracağını ve eğer maksad-ı hainane ile seyahat ettiği kanısına varırsa tutuklayarak Halep'e göndereceğini söylemiştir. Akabinde Vali'nin hayatı için güvence istemiş ve Elaziz'e gitmek istediğini fakat belgesi olmadığını beyan etmiştir³⁸⁸.

Albay Bell ile yapılan görüşmeden ve isteklerinden haberdar olan Mustafa Kemal Paşa onun hakkında gereken muameleyi yapmakta gecikmemiştir³⁸⁹. Bell'den aldığı mektuba rağmen Noel, Malatya'nın dışında buluşmak istemiş fakat Albay Bell'in buluşma yerine gelmemesi üzerine Malatya'ya gitmek zorunda kalmıştır. İkili arasında yapılan görüşme sonucunda, Noel'in seyahatinin mevcut şartlarda imkânsız hale geldiği görülmüş ve Halep'e dönmesine karar verilmiştir³⁹⁰. Verilen bu kararın sonucunda, Noel 14 Eylül tarihinde Türk jandarmasının koruması altında Malatya'dan ayrılmış ve Kahta'ya doğru yola çıkmıştır. Kâhta'ya ulaşmasının ardından buradaki heyet üyeleri ile

³⁸⁵ ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14- 8

³⁸⁶ Atatürk, *Nutuk*, s. 93; Akşin, s. 551

³⁸⁷ Akşin, s. 552; Öke, *İngiliz ...*, s. 98; Noel, s. 51

³⁸⁸ ATASE, İSH, Kutu No:199, Gömlek No: 226, Belge No:226- 1,2,3,4,5

³⁸⁹ Akşin, s. 552. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın muamelesi için; Atatürk, *Nutuk*, s. 94-95

³⁹⁰ Noel, s. 51-52

birlikte Halep'e doğru yola çıkmışlar ve 19 Eylül'de Urfa'ya ulaşmışlardır³⁹¹. Buradan Halep'e doğru yola çıkan Noel ve yanında bulunanlardan bazıları, 21 Eylül tarihinde Halep'e ulaşmışlardır³⁹².

Noel'in ardından Ali Galip de önce Urfa'ya ardından Halep'e gitmiştir. Halep'ten Noel'in aracılığı ile İstanbul'a iki telgraf çekerek olayları kendine göre yorumlamış ve birtakım yeni önerilerde bulunmuştur. Aşiretlerden bir kuvvet oluşturularak başına da dirayetli bir kumandan atanması gerektiği gibi gerçekleşmesi zor fikirler ortaya atarak kendisine yeni iş alanları açmak için çabalamışsa da bu istekleri doğal olarak gerçekleşmemiştir³⁹³.

Malatya'daki olaylar esnasında, General Harbord ve heyeti de doğu illerinde bir inceleme gezisi düzenlemekteydi. Harbord'un burada bulunması İngilizlerin hareket kabiliyetlerini kısıtlamıştır. Bölgede bulunan kumandanlar General Harbord'a İngilizlerin haksız hareketlerinden ve bölgede giriştikleri bölücü faaliyetlerden şikâyetle bulunmuşlardı. General Harbord Harput'ta, Albay Bell ile görüşerek Noel konusunda kendisini uyarmış ve olası karışıklıklarda İngiltere'nin mesul tutulacağını bildirmiştir. Bu durum Milli Mücadele ekibinin İngiliz politikalarına karşı elini güçlendirmiştir³⁹⁴. Noel'in Ali Galip ile beraber iş tutarak giriştiği faaliyetlerden, hükümetin haberdar olduğu ve hatta bu hıyanete ortak olduğu bu olaylar esnasında anlaşıncı Anadolu'da bulunan dört kolordu kumandanı tarafından padişaha, ortak bir protesto telgrafı çekilmiştir³⁹⁵.

Bütün Malatya olayları esnasında gerek Ali Galip gerekse Noel ve Halil Bedirhan, Kürt aşiretlerini kendi emelleri doğrultusunda suiistimal etmek için büyük çaba sarf etmişler. Ali Galip, elinde padişah buyruğu olduğu yalanıyla aşiretleri Sivas'a sevk etmeye uğraşırken, Noel ve bazı Bedirhanlar ise onları Malatya'ya yürüterek büyük bir isyan başlatmaya çabalamışlardır. Ancak söz konusu aşiretler bu olaylarla ilgileri olmadığı yönünde telgraflar çekerek bu kişilerin zararlı propagandalarını boşa çıkarmışlardır.

Dersim aşiretleri adına Bahtiyar Aşireti reislerinden M. Sadri Bey, 18 Eylülde İrade-i Milliye gazetesine gönderdiği telgrafında kendileri hakkında çıkartılan iddiaları şu sözlerle reddetmekteydi:

³⁹¹ ATASE, *İSH*, Kutu No:349, Gömlek No: 183, Belge No:183-1,2.

³⁹² Noel, s. 52-58

³⁹³ Akşin, s. 553-554; Öke, *İngiliz...*, s. 101-102

³⁹⁴ ATASE, *İSH*, Kutu No:199, Gömlek No: 228, Belge No:228-1,2,3,4

³⁹⁵ ATASE, *İSH*, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14- 8,9,10

"Elâziz Valisi Ali Galib Bey'in Dersim'e gelerek, dersim aşairini iğfal ve selâmet-i vatan uğrunda bizeval mesai sarf eden muhterem kongre erkân-ı kıymetdarını tevkif için çalıştığı ve Dersimiler'in de kendisine müzaharette bulunduğu haberi şayi oldu.

Haşa...

Altıyüz küsür seneden beri millet ve hükümete her surette itaat ve hürrmet-i vatan-ı mukaddeseye büyük bir muhabbetle merbut bulunan biz Dersimliler bu gibi zât-ı firarileri kabul eden bir fitratta değiliz ve olamayız. Binaenaleyh firari Ali Galib Bey'in şu suretle Kürd millet-i necibesine, ezcümle Dersimliler üzerine sürdüğü leke ve isnadı biz Dersimliler bütün mevcudiyetimizle protesto eder ve selâmet-i vatan uğrunda çalışan kongre erkân-ı muhteremesini takdir ve tebrik eyler ve her suretle sizlere itimad ettiğimizi ve elyevm mevki-i iktidarda bulunan Ferid Paşa kabinesi necibinin bu arzularının mevki-i adem-i itimadımız olduğunu Hilafet-i Uzmaya bildirilmesini istirham eyler, bu vesile ile muhterem ellerinizden öperim efendim. 18 Eylül 335"

Yine Eleşkirt Aşiretleri reislerinden Ali Beyzade Aziz ve Mustafa Nuri (Bitlisi) Beyler tarafından gönderilen telgrafta; Bedirhanilerin İngiliz parası ve yardımıyla yaymaya çalıştıkları haber ve sözlerin yalan olduğunun ortaya çıkmasından duyulan memnuniyet dile getirilerek, Kongre heyetinin yaptığı çalışmaların şükran ve minnetle anıldığı ifade edilmekteydi. Bunun dışında ülkenin kurtuluşu için Kürtlerin hayatlarını feda etmeye hazır oldukları vurgulanıyordu³⁹⁶.

Telgraflardan da anlaşılacağı üzere her ne kadar Noel ve yandaşları tarafından kışkırtılmak istenseler de aşiretler, devlete bağlılık noktasında sadakatlerini sürdürmüşlerdir. Yayılmaya çalışılan Kürtlük propagandası halka hitap etmeyen ve tamamen bir grup İngiliz işbirlikçisi şahsın sahip olduğu zararlı fikirlerdir. Son zamanlarda bazı romantik yazarların iddia ettiği gibi Kürtlerin bütününde ayrılıkçı birtakım faaliyetler böylesine zor bir dönemde bile görülmemiştir.

Malatya'da Ali Galip ile Noel'in ortaklaşa giriştikleri hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın zamanında aldığı önlemler sayesinde başarısızlığa uğramıştır. İngiltere el altından yürüttüğü yıkıcı faaliyetlerin ifşa olmasından dolayı tedirgin olmuş ve Noel'i apar topar Halep'e çekmiş ve bir taraftan da bu konu hakkında İngiltere'nin herhangi bir girişimi olmadığı imajını vermeye çalışmıştır. Zira faaliyet gösterilen bölge Fransız etki alanında olduğu için bu durum müttefikler arasında birtakım tatsızlıklar meydana

³⁹⁶ Selçuk Ural, "Ali Galip Olayının Milli Mücadele Taraftarı Gazetelerdeki (İrade-i Milliye ve Albayrak) Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs 2002, s. 167-168

getirebilirdi. Bunun yanında Amerikan Heyetinin de bu olay esnasında bölgede bulunması ve olaylardan haberdar olması İngiltere'yi zor durumda bırakmıştır. Bu sebeplerden ötürü Amiral De Robeck Curzon'a Malatya'daki karşılaşmayı *talihsiz bir rastlantı* olarak bildirmiştir³⁹⁷. 18 Eylülde ise Amiral Webb tarafından Bağdat'a çekilen telgrafta Noel'in hareketinin yanlış bir intiba bıraktığını yazmıştır³⁹⁸. Her ne kadar gizlenmeye çalışılsa da Noel'in aşiretleri ayaklandırmak suretiyle bölgede asayişsizlik oluşturarak İngiliz etki alanını genişletme yönünde bir çaba içerisinde olduğu, bütün seyahati göz önüne alındığında açıkça görülebilmektedir. Ayrıca İngiliz arşiv belgeleri de bunu doğrulamaktadır. Şubat 1921 tarihli Mısır Seferi Kuvvetler Komutanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na yollanan telgrafta Noel'in gizli görevinin Türkler tarafından haber alınması irdelenmiştir³⁹⁹. Bu konuda İstanbul yüksek Komiserliğinden Savaş Bakanlığına çekilen telde ise bu bilginin Türk ajanları vasıtasıyla İstanbul'da bulunan istihbarat merkezlerinden alınan evraklar sayesinde sızdırıldığı ve Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştığı kaydedilmiştir⁴⁰⁰. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Noel'in görevi oldukça gizli tutulmuş ve önemsenmiştir. İngiltere Noel vasıtasıyla Kürtler üzerinde bir örtülü operasyon gerçekleştirmek istemiş fakat Mustafa Kemal Paşa'nın dikkati ve şüpheciliği sayesinde bu hamle boşa çıkarılmıştır. Ayrıca Noel ve Ali Galip'in ortak hareketiyle gerçekleştirilmeye çalışılan bu ihanet Mustafa Kemal'in eline güçlü bir koz vermiş ve basın yayın sayesinde Milli Mücadele için itici bir güce dönüştürülmüştür.

Neticede Halep'e gitmek zorunda kalan Noel bir süre sonra Londra'ya çağırılmıştır. Ancak Noel'in girişimleri burada sonlanmamıştır. Avrupa'ya giderken ihmalen ve para sayesinde Malatya'dan elde ettiği birtakım evrakları yanında götürmüş ve orada birtakım propagandalara girişmiştir⁴⁰¹.

³⁹⁷ Akşin, s. 543

³⁹⁸ Öke, *İngiliz Ajanı...*, s. 103

³⁹⁹ “Binbaşı Noel'e verilen görev, bizim dışımızda kimsenin bilgisi dahilinde olmamasına rağmen bu bilgi bir şekilde Türklere ulaşmıştır. Oldukça üst düzey gizli bir görev tanımının yapıldığı Binbaşı Noel'in görev tanımının nasıl olup da Türklerin eline geçtiği ciddi şekilde sorgulanmıştır.” Kartın, “İngiltere'nin Kürt Politikası”, s. 315-316

⁴⁰⁰ Kartın, “İngiltere'nin Kürt Politikası”, s. 317

⁴⁰¹ ATASE, *İSH*, Kutu No:104, Gömlek No: 9, Belge No:9-1,2.

3. BÖLÜM

E. W. C. NOEL İLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ

3.1.Binbaşı Noel'in Mardin'deki Faaliyetlerine Dair Telgraf.

ATASE, İSH, Kutu No:79, Gömlek No: 60, Belge No:60-1.

1/2457

Diyarbakırdan Harbiye Nezaretine mevrud şifredir.

- 1- Mardin'de bulunan İngiliz Binbaşısı yirmi beş nisanda Mardin'den hareket edecek trenle Telabyad'a gidip İngiliz zabitleriyle görüştüktan sonra aynı trenle Mardin'e avdet edecektir. Mumaileyh yalnız Kürtlerle ve Süryanilerle temas etmektedir. Yanındaki Faik Efendi Süleymaniye ve Revanduz mıntıkalarında Kürt ağalarını yirmişer lira maaşla nahiye müdürü yaptıklarını söylemiştir. Bizim mıntıkamızda da Kürt rüesasını teşvik ederek İngiliz himayesinde müstakil Kürdistan teşkili propagandasında bulunmaları muhtemeldir. Mumaileyhin yanında Nasır Efendi namında bir Keldani olup en ziyade bu zat propaganda yapmakta imiş.
- 2- Mumaileyhe Nusaybin eşrafından bazı beyler ziyafet vermiş Nusaybin'e gelirken demir kapıdaki Naif Bey ve İlyami Aşireti Reisi Deyrune Nahiye Müdürü Mahmut Ağa kendilerini muntazam bir surette istikbal ve teşyii etmişler ve ziyafet vermişlerdir.
- 3- Mardin'deki Amerika misyonerleri bilhassa Ermeni ve Süryani kurasından muhtacini celp ve davet onlara nakden muavenet etmektedirler.
- 4- Anze Aşiretinin Şemarlılar üzerine tasallutta bulunması için İngilizlerin bazı Anze kabailine hulul ettikleri Şemarlıların Anze aşiretinden havf etmekte oldukları Nusaybin'deki tabur kumandanlığının işarına atfen beşinci fırka kumandanı bildirmektedir.

2 Şifre

Fi 24/4/35

2019

K 13 Kumandan Vekili Cevdet

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye/ 26/4/35

İkinci şubeye bir muamele yapılmamıştır.

3.2.Binbaşı Noel'in Mardin'den Halep'e Gideceğine Dair Telgraf.

ATASE, İSH, Kutu No:30, Gömlek No: 14, Belge No:14-1

Diyarbakır'dan: Harbiye Nezaret-i Celilesine mevrud şifredir.

- 1- Mardin'de bulunan İngiliz Binbaşı Majör Noel Halep'e gidip Bir hafta sonra avdet edeceğini söylemiştir. Hayvanlarını ve maiyetinin kısm-ı azamını Mardin'de bırakacaktır. Yalnız Süleymaniye den getirdiği Kürtçe tercümanı Faik'i beraber götürcekmış.
- 2- Mardin eşrafı binbaşı ve makamına yüz vermemiştir. Binbaşı maiyyeti efkârın İngilizlere mütemayil olmadığına kanaat getirmiştir. Süleymaniyeli Şeyh Mahmud'un Şemdinlilerli Hemavendli ve sair aşair üzerinde şayan-ı ehemmiyet büyük bir nüfuzu olmadığını itiraf etmiştir. Mardin'de propaganda yapmak istemiş ise de kimse iltifat etmemiştir.
- 3- Binbaşı şimdilik hakiki maksadını gizliyor kâh Diyarbakır'a kâh Midyat'a kah Halep'e gitmeye karar veriyor. Esasen serseri mizaç bir adam olduğu anlaşılmaktadır. sergüzeşt kovaladığı zannedilmektedir. Propaganda yapabilmek ve maksatlarına nail olabilmek için Halep'te Mardin'in Nusaybin'in işgalini talep etmesi muhtemel görülmektedir.

Harekat 14604

Fi 27/28 Nisan Sene 35

K 13 K vekili

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyyeye Suret II

29 Mh

Birinci şubeye bir muamele yapılmamıştır. 30/4/35

3.3.Binbaşı Noel'in Midyat'a Gideceğine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 37, Belge No:37-1

Diyarbakır'dan

M/1921

Harbiye Nezaretine Mevrud Şifredir

Geçenlerde Mardin'e gelip oradan Halep'e gelen İngiliz Binbaşısı Noel İngiliz treniyle 10 Mayıs 35'te Mardin'e avdet etmiş ve mumaileyh 12 Mayısta Midyat'a gideceğini beşinci fırkaya söylemiştir. Midyat'a gideceği zaman refakatine bir zabitle on atlı muhafız verilecek. Mumaileyhin yanındaki adamların Midyat havalisinde yapmaları melhuz propagandaların adem-i revacı ve temas edecekleri eşraf ve muteberânın da ihzarı için fırkaca Mardin Mutasarrıflığına ve Midyat'taki alay altı kumandanlığına yazıldığı ve Diyarbakır Vilayetinin dahi nazar-ı dikkati celp edildiği maruzdur.

Harekat 15057

Numara iledir 11 Mayıs 35

K 13 K Vekili

Şifre kılınma vürudu 12

Cevdet

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye 13

3.4.Binbaşı Noel'in Beşinci Fırka Kumandanı ile Görüşmesine Dair

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 38, Belge No:38-1, 2, 3.

Diyarbakır'dan Harbiye Nezaret-i Celilesine mevrud şifredir. M 1926

(Sayfa 1)Halep'ten Mardin'e avdet eden Süleymaniye hakim-i siyasisi Binbaşı Noel Beşinci Fırka Kumandanıyla görüşerek atideki malumatı vermiştir. Halep ve Şam'ın Fransızlar himayesine verildiği hakkında henüz mukarrerat yokmuş. Halep'te Fransızca netaşir bir gazetede neşr edilen makalede Suriye'nin Fransız himayesine verildiği yazılmış ise de bu makale Halep'teki Fransız memuruna para vererek neşr edilmiş ve bu makaleden dolayı gazete muharriri garp hükümetleri tarafından tevkif edilmiş ve Fransızlar Suriye'de kendi lehlerinde olarak propaganda yapmakta imişler. İngilizlerin ellerindeki haritada Hasiçe ve (şifre)-(şifre)(**bu kelimeler telgrafta okunamamıştır.**) Zor sancağına tabi olduğu gösterilmekte olduğunu ve Hasiçe'nin İngilizler tarafından işgalinden haberi olmadığını söylemiştir. Buna karşıda Hasiçe ve Resulayn Mardin livasına tabi olduğu ve kendilerindeki harita pek eski bulunduğu fırka kumandanı tarafından söylenmiştir. Bunu üzerine Noel Diyarbakır vilayetinin hududunu gösterir haritayı getirmemizden isteyeceklerini ve Hasiçe'nin tahliyesi için Halep ve İstanbul'a lazım gelenlere yazacağını ifade etmiştir. Milli konferansında İngilizlerle (Sayfa 2) Amerikalılar arasında bir muhalefet yokmuş yalnız Amerikalılar Türkiye ve Kürt meselesinden dolayı İtalyanlarla araları gerginleşmiş Ren meselesinden dolayı da Fransızlarla uyuşmamışlardır. İngilizler bu meselede bitaraf kalmışlarmış. Geçenlerde Fransızların Şam'ı işgal etmeleri üzerine heyecan olduğu ve bir mahallesini tahrip etmeleri hakkındaki şayia esassız imiş. Irak Suriye ve Alman müstemlekatı hakkında milli konferansında henüz mukarrerat olmadığı ve bunların Suriye idaresi Paris'te veyahut herhangi bir mahalde içtima edecek heyet-i düveliyyenin vereceği karara bağlı imiş. Kürdistan eyaleti hakkında kendisine vaki olan suale hiç cevap vermemiş halbuki kendisi Kürdistan istiklaliyeti perdesi altında dolaştığı mahallerde İngiltere lehine propaganda yapmakta olduğu evvelce arz edilmişti. Bunda bu mesele hakkında kendisine yapılan bir istizaha sükutla cevap vermesi takip etmekte bulunduğu makasıdı teyide kafidir. Ermenistan hakkında vaki olan bir suale belki Kafkasya da kukla bir prenslik dahilinde teşkil edilebileceğini ve Adana'da Ermenistan olabileceğini Ve

Ermenistan arazisi Amerika'ya verilse bile(Sayfa 3)mesuliyetten çekinerek kabul etmeyeceğini ve Dersaadet ile Trakya hakkında henüz müttihaz bir karar olmadığını söylemiştir. Noel 12 Mayıs 35'te Midyat'a gidecek ve orada iki gün kaldıktan sonra Savur tarikiyle Mardin'e avdet ve bir iki gün sonra Diyarbakır'a gideceğini ifade etmiş olduğu maruzdur.

12/5/35

K 13 K Vekili

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyyeye

Ahmet Cevdet

13/ İkinci şubeye bir muamele yapılmamıştır. Takdim 14/

3.5.Binbaşı Noel'in Midyat ve Savur Seyahatine Dair Telgraf.

ATASE, İSH, Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No:27-1, 2, 3.

(Sayfa 1)

Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaret-i Celile'sine mevrud şifredir.

24/5/35 tarih ve 15363 numaralı şifreye zeyldir. İngiliz Binbaşısı Micer Noel Midyat ve Savur mıntıkasında yaptığı seyahatte evvela siyasi propagandalar yapmış ve cevab-ı red almış ve hatta bazı ahaliden husumet görmüş olduğundan bilahare daha ziyade muhalefet görmemek için ahaliye ziraat ticaret miktar-ı nüfus tarz-ı maişet ve muaşerat hakkında umumi sualler sormaya başlamış ve muvafık cevaplar almıştır. Seferberlikten mutazarrır olanları ve hükümetin ahaliden parasız tekalif-i harbiye alıp almadığını sormuş ise de eşraf cevaben seferberlikten mutazarrır olmayan millet yoktur. Bizde çok can kaybettik. Hükümet bizden parasız bir şey almadı bilakis hükümete mal verenler zengin oldular. Eşraftan ve cevaptan mumaileyhte hayret ve takdirini mucip olmuştur. Tehcir ve nakil meselesini de Midyat kaymakamlığından sormuş ve cevaben bu mesele şayan-ı teessüf olmakla beraber müsebbip ahali Ermeniler olduklarını ve İslamlar ise ancak müdafaa-i nefis için mukabelede bulunduklarını söylemiştir. Micer Noel bunu tasdik ettiği gibi Ermenistan meselesinde bahsederek bunu ortaya çıkaran Rusya'dır Fransızlarla İngilizler bu sıralarda bu meselede mevzu-i bahs etmek istemiyorlar. Bizzat dolaştığı yerlerde hatta Van'da bile Ermeniler ekalliyeti teşkil ettiklerini ve Vilayat-ı Sitte de Ermenilerin mevcudiyeti bir şifre üzerinde Malatya kabilinden oldukları resmen verdiği raporda zikrettiğini beyan ve Ermeniler haşin (Sayfa 2)Rumlar ise gürültücü ve fikirsizdir. İstanbul'da yaptıkları hareket mucib-i heyecandır demiştir. Midyat'taki Süryani kralını da sormak bunlara bir şey yapılmadığı bilakis onlar sui tefehhüm olarak hükümete karşı silah attıkları silahların kurşunları hala

burada duranlarda bulundukları Kâhta kaymakamı tarafından beyan edilmiş ve Süryani kadim Murahhası da aynı beyanatta bulunarak mumaileyh kani olmuştur. Mumaileyh bilmünasebe olmadığından da bahsederek Almanya'dan Fransa'ya ilhak edilecek arazide Almanlar ekseri “şifre” teşkil ettiğinden ve ilhak “şifre” bütün cihan taht-ı tehlikede kalacağı vilayetten dolayı Fransızlarla Amerika arasında ihtilaf mevcut olduğunu Ermeni meselesinde İngilizlerle Fransızlar arasında kavi bir muhadenet bulunmadığını beyan etmiş ve hatta geçenlerde Halep'te olan bir meseleden dolayı İngiliz kumandanı bir Fransız kumandanını tevkif ettiğini ve esbabı ise Fransızlar Ermenilerin her sözüne büyük bir za'f-ı kalp ile kapılmakta olduğunu söylemiş olduğu maruzdur.

25 Mayıs 335

Harekat 15392

K 13 K

Ahmet Cevdet

(Sayfa 3) Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaretine mevrut şifredir.

- 1- Midyat'tan Savur'a gelen İngiliz Binbaşısı Micer Noel Savur kasabasının nahiye merkezi olan Avniye'ye uğramış ve 19/5/35 'de Mardin'e avdet eylemiştir. Ol meyanda iki gün sonra Dirik'e gidip oradan Diyarbakır'dan sonra Siverek Urfa tarikiyle Telabyad Natlib'e avdet edeceğini söylemiştir.
- 2- Mumaileyh Midyat, Savur ve Avniye'de yapmak istediği propagandalar revaç bulması hakkında misafirperverlik gösterilmekle beraber propagandalar yüzüne karşı reddedilmiş olduğu mevsukan istihbar kılınmıştır. Mumaileyh gideceği mahalde ayn-ı makamıyla görmesi için kolordu bütün kuvvetiyle çalışmaktadır. Midyat ve Savur Avniye seyahatine dair tafsilat-ı lazıme alınamamıştır. Alındığında izah edileceği maruzdur efendim.

24 Mayıs 335

Harekât 10363

13 K. K. Vekili

Ahmet Cevdet

Bir sureti nazır paşaya takdim edilmiştir. İkinci şubeye bir muamele yapılmamıştır.

3.6.Binbaşı Noel'in Diyarbakır'a Geldiğine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 48, Belge No:48-1.

Diyarbakır'dan Harbiye Nezaretine mevrud şifre

M 2285

İngiliz Miralay Senet Telafirden dün Mardin'e gelmiş ve 2/3 gecesi fırka kumandanı Kenan Beye misafir olmuştur. Kendisi Irak İngiliz Baş Kumandanlığı Erkan-ı Harbiyesine memur iken izinli gitmiş. Şimdi mıntıkasına avdet ediyormuş. Bu seyyah

Mardin'den trenle Nusaybin'e gitmiştir oradan da zırhlı otomobil ile Musul'a gideceği Süleymaniye hakim-i siyasisi Binbaşı Majör (Binbaşı) Noel'in dün Viranşehir'den Diyarbakır'a geldiği elyevm burada bulunduğu ve dün vali ile acizlerini ziyaret ettiği maruzdur.

3 Haziran 335 1/3526

K 13 K Vekili Ahmet Cevdet

ve 12 Mh

Erkan-ı Harbiye Umumiye dairesine

2/2604 12/6/35

İkinci şubeye bir muamele yapılmamıştır.

3.7.Binbaşı Noel'in Söylemlerinde Değişikliğe Gittiğine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No:27-1.

Osmanlı Ordu-yı Hümayunu

Baş Kumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti

Hariciye Nezaret-i Celilesine

5/6/35

4/6/35

Diyarbakır vilayeti dahilinde seyahat eden İngiliz Binbaşısı Majör Noel ile ahali ve memurin arasındaki mükalematını ve faaliyetini irae eden iki kıta şifre sureti ehemmiyetlerine binaen leffen takdim kılınmıştır. Bilhassa vilayet-i şarkiyede dolaşan İngiliz mümessillerinin son zamanlarda lehimize ve Rumlarla Ermeniler aleyhine lisan-ı diğerleri tebdil eder gibi göründükleri olbabda her vesile ile izhar ettikleri hatıraten arz olunur.⁴⁰²

İmza (Okunamadı)

3.8.Binbaşı Noel'in Midyat'ta Süryani ve Keldanilerle Görüşmesine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:105, Gömlek No: 61, Belge No:61-1, 2.

(Sayfa 1) Diyarbakır'dan

2/234

Harbiye Nezaretine mevrud şifredir.

⁴⁰² Çalışmamızda kullandığımız bu dosya numarasına sahip iki farklı telgraf olup birincisi; Diyarbakır'dan Harbiye Nezaretine yollanmış, ikincisi olan bu telgraf ise aynı konuda bilgi amaçlı Harbiye'den, Hariciye Nezaretine yollanmıştır.

- 1- İngiliz Binbaşı Majör Noel 14 Haziran 35'te Midyat'a vasil olmuştur. 17 Haziran 35'te Kayseri tarikiyle Savur'a hareket etmiştir. Savur'dan sonra Derik'e gidip oradan Diyarbakır'a avdet edeceğini söylemiştir.
- 2- Mumaileyh Mardin Midyat'a gelinceye kadar yollarda ve Midyat'ta misafir olduğu mahallerde görüştüğü adamlardan lehimize olarak arzumuzun pek fevkinde cevap almıştır. Midyat'ta en ziyade Keldani ve Süryani muallim ve murahhaslar ile görüşmüştür. Süryani Murahhası Betas Efendi hükümetimize karşı sadakatkarane beyanatta bulunmuştur. Keldani Papazı mübalağalı bazı ifadatta bulunmuş ise de Süryani murahhası onu tekzip etmiştir ve Noel önünde münazaa etmiştir. Noel dahi onlara böyle şeylere lüzum yoktur zaten "Şifre çözülememiştir" Ermeni ve Rumların haksızlıkları tahkik ettirmiştir. Noel İhsan Paşa hazretleri hakkında alay altı kumandanına bazı derin sualler sormuş ise de alay kumandanı Binbaşı Nuri Bey müşarünileyh hazretlerinin "Şifre çözülememiştir" müzabaa-i askeriyesini anlamış ve bunun üzerine Noel memnun olmuştur.(Sayfa-2) Noel Diyarbakır vilayetine Bedirhanilerden birisinin vali tayin olacağını söylemiş ise de bunların Kürtler üzerinde mühim bir tesir yapamayacakları ve hanesinde misafir bulundukları Reşit Ağa bunların bizim bir çobanımıza bile hüküm ve tesirleri olamayacağını söylemiştir.
- 3- Majör Noel Midyat'ta kazada ve bilcümle dolaşacağı mahallerde hükümetimize sadık evvelce ikaz edilmiş zevatla görüştürülerek bu yolla lehimize muvafık olarak cevaplar verdirilmesine çalışılmakta olduğu maruzdur. Harekat 1527

20 Haziran 35

K 13 Kumandan Vekili Cevdet

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye 'ye /22 Haziran

İkinci şubeye bir muamele yapılmamıştır.

3.9.Binbaşı Noel'in Tüccarları Tahliyesi ve Milli Reisi İle Görüşmesine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:30, Gömlek No: 48, Belge No:48-1, 2.

(Sayfa 1) Diyarbakır'dan Harbiye Nezaretine mevrud şifre;

- 1- Evvelce Süleymaniye hâkim-i siyasisi olup Diyarbakır vilayetinde bir ay kadar dolaşan Binbaşı Majör Noel'e burada iken bazı eşraf Halep'te mevkuf olan Diyarbakırlı birkaç tüccarın tahliyesine delaletini rica etmişler. Majör Noel Halep'ten bura belediyesine müftüsüne eşraftan birkaç zata hitaben açık bir telgraf

yazarak matlup tüccarların tahliye edildiğini ve affı umumi ilan edildiğini bu ilanın bir suretinin yakında kendilerine gönderileceğini bildirmiştir. Diyarbakırlılar tehcir meselesinde şiddetle alakadar olduklarından takibat icrasından pek ziyade korkuyorlardı. Halep'te mevkuf olanlarda oradaki Ermenilerin şikâyeti üzerine tevkif edilmişlerdir. Majör Noel burada iken efkârı anlamış olacak ki İngilizlere karşı ahaliyi celp ve tatmin için af ilanına dair olan telgrafı yazmış olduğuna hükmederim.

- 2- Milli reisi Mahmut Bey İngilizler tarafından Urfa'ya davet edilmiştir. Mahmut Bey bilvasıta bana yazdığı şifre ile General Bardon'un 30 Haziran'da kendisini Urfa'ya davet ettiğini bildirdi ve İngilizlerle olan muhabereyi kesmemek ve fikirlerini anlamak üzere hükümetin lehine idare-i kelim edeceğini temin ederek hareketine müsaade istedi. İngilizler Milli aşiretine çok ehemmiyet veriyorlar. Mahmut Bey'i bir defa Halep'e birkaç defa Urfa'ya davet ettiler. Bir yüzbaşı bir binbaşı Viranşehir'de Mahmut beyi ziyaret etti. Şimdide General Bardon'un Urfa'ya gelmesi ve Mahmut beyi daveti pek ziyade nazarı dikkati celp ediyor Mahmut Bey İngilizlerin fikirleri malum olduğundan (**Sayfa 2**) bunu anlamak için gitmeye lazım olamadığı ve arzularına muvafık cevap vermezse kendisini derhal makamında tevkif etmeleri de muhtemel olduğunu esasen Süleymaniyeli Şeyh Mahmut'a yaptıklarını da anlattım. Gitmeyeceğini ümit ederim. Bu "Şifre" İngilizlerin Diyarbakır vilayetini kolayca işgale muvafık olmak için Millileri ve ahaliyi temin etmeye ihtiram(kelime çözülememiştir metnin akşına uygun kelime yazılmıştır) gösterdiklerine delil addetmekteyim. Nezarete ve mücavir kolordulara yazılmıştır.

1 Temmuz 335

Harekât 1769

ve 6 Mh

K 13 K Ahmet Cevdet

1/3973

2/2793

Suret Harbiye'ye gönderilmiştir. Takdim

7/Temmuz/35

3.10. Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci Kez Geleceğine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:321, Gömlek No: 175, Belge No:175-1.

Numara

14/7/30

412

On ikinci Kolordu Kumandanlığına

Noel isminde bir İngiliz'in tahkikat zımnında Samsun'dan Anadolu'ya hareket edeceği kıtadan bildirilmiştir. Mumaileyh mensup olduğu İngiliz makamıyla şifreli muhabere için Bâb-ı Âli'den mezuniyet almıştır. Teşkilat-ı milliyenin muntazam ve

kuvvetli olduğuna dair İngilizlerce tahkikat-ı katiyeleriyle hasıl olmuş olan kanaatin mumaileyhçe de tasdik ve teyit ettirilmek üzere muvasalat edeceği mevakide ol vechile görüşülmesi hususunun icap edenlere tebliğ buyurulması mercudur.

İkinci Ordu Kumandanlığı Vekili

Miralay

Fırkalarla süvari alayına birer suret-i mahrem muharriran tebliğ edilecektir. Tamim edilmiştir.

3.11. Binbaşı Noel Ve Yanındakilere Karşı Harekete Geçilmesine Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:346, Gömlek No: 5, Belge No:5-1,2

8/9/335

Bismillah

Şifre

Malatya'da süvari alay 12. Kumandanlığına

Zata Mahsus ve Kaimlidir

(Sayfa 1)

- 1- Noel'in hükümetimiz aleyhinde evvelce propaganda yaptığı ve Ekrem'in hıyaneti İstanbul'ca tamamen malumdur. Bu defada şiddet ve ehemmiyetle bunların tevkifi lüzumunu nezarete yazdık. Cevap verilmedi. Kolordunun madun kumandanlarla bile şifreli muhabere etmemesine emir veren hükümet-i merkeziyenin Noel gibi bir haine şifreli muhabereye müsaade etmesi ağlanacak bir haldir. Malatya mutasarrıfının hıyaneti kolordumuzca sabit olmuştur. Bunun aleyhinde defaatle yazıldığı halde elan ifa edilmedi. Valinin geldiği yeri aşairi dolaşarak esrarengiz bir hareket takip etmesi kolordunun başka hiçbir hisse kapılmayarak sırf vilayet-i şarkiye'nin Osmanlılığa merbut kalmasına masruf mesaisi malum iken maruzatımızın isaf edilmemesi hükümet-i merkeziyenin bu babta hafi bir siyaseti mevcut olduğuna delil addolunmaktadır. İtilafın yedinde bir oyuncak ve bir kukla mesabesinde olan hükümet-i merkeziye aydın vilayetinde işgal sahasını tehdide sebep olan hareket-i milliyeyi durdurduğu gibi iki ay evvel Bayezid sancağının işgal edileceği bildirilmiş iken Erzurum'daki amal-i milliyenin tezahürü üzerine hudutlarımızın masuniyetini temin eden şarktaki tezahüratı milliyeye de aleyhtardır. Halbuki milletin onda dokuzu ve bütün ordu bu siyasi tesir istihsali maksadıyla bu tezahürata taraftardır. Sabah müstesna olarak bütün gazetelerde aynı fikirdedir. Fakat tezahürat-ı milliyeden havf eden itilafçılar İstanbul'da miting bile yaptırmıyorlar. Millet meclisi de açılmıyor böyle en nazik zamanlarda iken Malatya'daki muzır heyetin yapacağı

tesirat ve tahrikatı derdest etmelidir. Kolordu İstanbul muvafakat etmezse bunların mıntıkamızda gezmesine müsaade etmemeğe ve mesuliyeti deruhte ederek bunları tevkife hareket-i katiyede karar vermiştir. İstanbul'un vesika verdiği göre vilayat-ı şarkiyede tezahürat-ı milliyeye mani olmak maksadıyla İngilizlerle bil müzakere bu heyetin gönderilmesi de varid-i hatırdır. Tarihimizde maalesef vatanın hürriyetine düşmandan istimdad edildiği mukayyettir bu nukata bilhassa nazar-ı dikkati celp ederim.

- 2- Vali ve mutasarrıf orada kuvvet bulunmasını istemiyor. Bir bahane ile bütün kuvveti harice sevk ettirerek cephane depolarının aşaire yağma ettirilmesi ve bu vechle maksadı istihsale çalışmaları muhtemeldir. Böyle zamanlar bütün kuvvetlerinizi harice göndermeyiniz ve depoları iyi muhafaza ediniz. Siverek'teki bölüğünüz alaya iltihak emri (**Sayfa 2**)aldı. El Azizede yarın bir tabur gidiyor. Albay beye ahvale ve lüzuma göre icabında derhal takviye etmesi yazıldı. Böyle bir hal vukuunda teşrik-i mesai edilerek el birliği ile vatanın selametine çalışılması ve böyle zamanlarda icabında selamet-i vatan için her mesuliyeti deruhte ederek teşebbüs-ü şahsi ile hareket ve cesaret-i meydana ibraz mefail-i aliyeden addedilmesi hakkında düşünülmesi hassaten rica olunur.
- 3- Üçüncü kolordu; bazı levazımat tedariki için bu gün otomobil ile Malatya'ya bazı zabitan göndereceğini bildirmiştir arz-ı malumat olunur.

Harekat (362) numara ile ahz-ı asker süvari alayına beray-ı malumat İkinci topçu alayına yazılmıştır.

K 13 Erkan-ı Harbiye Reisi

Halit

3.12. Malatya Olayı Hakkında Ahmet Cevdet Bey'in Ayrıntılı Raporu.

ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14-1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11.

(Sayfa 1)

Diyarbakır

K 13 Mıntıkasında Bulunan

25/10/335

335 senesi eylül ayında Malatya livasında vukua gelen hadise hakkında mufassal takrirdir.

Bedirhanilerden Celadet ve Kamuran Ali namında iki zatın bol İngiliz parasıyla propaganda yapmak üzere İstanbul'dan hareket edecekleri haber alınmış ve bunların Mardin Antep Urfa üzerinden gelmeleri ihtimaline binaen müteyakkız bulunulması için her tarafa tamimler yapılmış idi. Kolordu mıntıkası olan Diyarbakır, Bitlis, Elaziz

vilayetlerini müstemil Kürdistan propagandasına müsait olan mahaller en ziyade Diyarbakır mülhakatıyla Malatya civarı idi. Diğer taraflarda vukua gelmekte olan mahal-i asayiş ısdar bir fikr-i siyasiye müstenit olmayarak alelade aşair rüesası arasında ihtilaf ve mukarim münakade münhasır halat teşkil ediyordu. Bu vakıya ekseriyetle kuvayı askeriye tarafından tedip ve tenkil ve asayiş iade ediliyordu. Mardin livası asayişini esaslı bir surette ihlal etmekte olan ve hükümete karşı tehditkar bir vaziyet alan şaki Ali Batu'da bu meyanda tamamen iğyal ve her tarafta sükun iade edilmiş idi. 1 ay evvel mayıs ayında Diyarbakır'da siyasi bir inkılab hazırlanmış ve bu da kolordunun teyakkuzu sayesinde daha bidayetinde izafa edilmiş muzır propagandalar yapan Diyarbakır Kürt Kulübü de feshettirilmiş idi. Bu siyasi inkılap teşebbüsüne Mardin ve Diyarbakır livalarını dolaşarak ahaliye muzır propagandalar telkin eden İngiliz Binbaşısı Micer Noel'in fevkalade tesiri olmuş ve Diyarbakır'da Kürdistan ilanı teşebbüsünde bulunan Cemil Paşazadelerden Ekrem'de aleyhindeki takibattan havfen Halep'e firar etmiş idi. Dersim sancağı memurin hilafında sükunu muhafaza etmekte ve Malatya'da Bedirhanlardan mutasarrıfın himayesi altında olarak görülen Kürtlük cereyanı kah sönmekte ve kah yeniden alevzir olmakta berdevam idi. Malatya mutasarrıfının kaldırılması hakkında ki sevk ve esbab-ı müstenit müracaatlarımız lüzumuna isaf edilmemiş idi. 4 Eylül 335'te Kamuran ve Celadet hakkındaki tamime cevap olmak üzere Malatya'da bulunan on ikinci süvari alayına atideki rapor geldi.

(Sayfa 2)

Şifre halli

13 K. Kumandanlığına

Malatya'dan

152

3/9/335

30 Ağustos 335 tarih ve hareket 2275 numaralı emirnamede kumandanlara cevaptır.

- 1- İngiliz Binbaşısı Noel ile birlikte Bedirhanilerden mutasarrıfın yeğenleri Celadet ve Kamuran beylerle Diyarbakırlı cemil paşa ahfadından Ekrem Bey müsella ekrad muhafazasında bu gün 3 sonra da Malatya mutasarrıfı ile belediye reisi tarafından istikbal olundular. Elbistan üzerinden Malatya'ya gelenler belediye reisinin hanesinde misafir edilmişlerdir.

İngiliz binbaşısının ifadesine nazaran hükümet-i merkeziyenin müsaadesi ile bunlar memalik-i şarkiye de Türk ve Kürt Alevi, Ermeni nüfusunu anlamaktan ibaret imiş. Burada iki gün istirahat edeceklerdir ve elde bulunan haberde kuvvetle bunların tevkifi vaziyete nazaran bir gaile teşkili ve her halde mahzurun malum

olmayacağı temil edilmektedir. Bu babdaki emri aliden kumandanlarca istifade olunduğu maruzdur.

12. Alay Süvari Kumandanı

Cemal

Bu rapor üzerine derhal on ikinci süvari alayına Elaziz’de bulunan piyade 15. Alay ile 11 K Ahz-ı asker riyasetine evamir-i atıye tebliğ edilmiştir.

Malatya’da Süvari 12. Alay Kumandanlığına

Diyarbakır

Şifre gayet umumidir.

4/9/335

Ben İstanbul’dan Micer Noel’in seyahati hakkında bir talimat almadım. Keyfiyeti ehemmiyetle Elaziz valisine yazdım. Onunla teşrik-i mesai ediniz. Ekrem bura adliyesince takibat mahkumudur ve firaridir. Bu Mister’in seyahati calib-i dikkattir. Elaziz valisi tevkif emri verirse teşrik-i mesai ediniz. İstanbul’a da yazdım onbaşı Abidin Akif mutasarrıf ve belediye reisine hayvan vermiş Abidin Akif orada da rahat oturmuyor derhal tevkif et ve mahfuzan Sivas’a gönder ve bildir. Lüzumunda Elaziz’deki 15. Alay size muavenet eder ona da yazılmıştır. Asayiş hususunda müteyakkız tavıraneniz malumdur.

2319

13. K Kumandanı Ahmet Cevdet

Mülâhaza: Abidin 12. Alay kumandanıdır ve Diyarbakırlıdır: Alayıyla Diyarbakır’da iken Kürt kulübüyle temasından dolayı Malatya’ya götürülündü. Bu telgraftan müstebân olacağı vechile kolorduca Elaziz valisine bu tarihte henüz itimat ediliyordu.

4/9/35

Gayet umumidir

Elaziz’de Piyade 15. Alay Kumandanlığına

Şifre

11. K Ahz-ı Asker Heyeti Riyasetine

Binbaşı Micer Noel, Cemil Paşazade firari Ekrem Bedirhanilerden mutasarrıfın yeğenleri Kamuran ve Ali beyler dün Malatya’ya gelmişler mutasarrıf ve belediye reisi müsellahtan ekradla istikbal etmişler. Micer Noel iki ay evvel Diyarbakır vilayetinde hükümetimiz aleyhinde propaganda yaptı. Aşairi tahrik etti. Maksudına muvafık olmadı. Ekrem ise Micer Noel’in maksudına hizmet etti. Bura adliyesince takibata mahkumdur. Kamuran ve Ali beylerin İngiliz parasıyla propaganda için İstanbul’dan hareket ettikleri tamim edilmişti. Mesele çıkarmamak için derhal tevkif -

(Sayfa 3)

-emri verdim. Elaziz valisine meseleyi ehemmiyetle yazdım. İcabında vali ile teşrik-i mesai edilsin. Eğer bunlar hükümet-i merkeziyenin talimatı ile gelmişler ise bir şey demeyiniz. Eşraf ve ahaliye mukabil propaganda yapınız. O mıntıkadaki ahz-ı asker neferlerine bu babda talimat verilsin ve harekâtları peyder pey işar olunsun. İcap ederse oradaki kuvvet Malatya'ya muavenet etsin. Efrat hayvanata bindirilerek lüzumunda derhal muavenet olunabilir.

11. K. Ahz-ı Askerine ve Alay 15'e yazılmıştır. 2318

13. K. Kumandanı

Ahmet Cevdet

Bu babda Elaziz vilayetine ve nezaret-i celileye yazılmış şifrelerin suretleri merbut vesaikinin 2 9 1 numaralarındadır.

Eylülün başında alınan Malatya'daki süvari alayının raporu aynen atidedir. Bu rapordan Noel'in her şeyi sakladığı anlaşıldı.

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

Numara

Malatya'dan

1523

4/9/335

3 Eylül 335 tarih ve 159 şifreli telgrafnameye zeyildir:

İngiliz Binbaşlılarından Noel olmayıp kaymakam tevildir. Arz olunan eşhasın gayrı bir çavuş ile bir nefer ve Hakkâri sahaından Abdürrahim Akif ile Süleymaniye'den ve diğer taraflardan ekrad mevcuttur. Yedindeki vesikasının sureti ber vech-i ati maruzdur. Mütareke name ahkâmının derece-i tatbikini keşfe memur Diyarbakır ve Bitlis, Van, Harput havalisini ziyaret edecek olan hamil-i vesika müfettiş kolunun tevil-i vazife-i mevduasını li-eclil ifa istediği mevsukat ve mübafiyi ve eşhası ve bu eşhasın kendilerini ziyaret etmeleri hususunda muavenet ve teshilat-ı lazıme ibraz ve arzu ettiği malumatı arz ve talep edeceği vesaikle nakliyyeyi tedariki ve ziyaret edeceği her köyün nüfus defterlerinin hin-i talebinde bir ay tahkik kendisine idaresi tarafından şifre ile yazılacak telgrafların mahallerine irsal ve itinayı keş-i güzârında esbab-ı muhafaza ve istirahatlerinin temini bilumum memurin-i mülkiye ve zaptiyyeye tevzi olunur.

Dahiliye Müsteşarı

Keşfi

Süvari Alay 12 Kumandanı

Cemal

Mülâhaza: Binbaşı Noel'in Diyarbakır vilayetinde yaptığı tahrikat-ı siyasiye malum olduğundan vesikayı tevil yerine nam ile (Kolunun tevkil) namına aldığı ıstıdlal olunuyor ve başka da maiyetindeki eşhası malumenin bulunacağına dair de bir müracaat yoktur. Halbuki eşhas-ı malumeden Ekrem Diyarbakır adliyesince hakkında ihzar tezkeresi çıkarılmış bir maznu-i ırz ve mücrim-i siyasidir. Binbaşı Noel'in bu mücrimi beraberinde götürmesi ne maksat takip ettiğine vahim bir delildir. Kolorduların madun kumandanlarla bile şifreli muhabere etmemesi hakkında Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa zamanında verilen emri düşünmek gerekirse dahiliye müsteşarının maksad-ı siyasi için dolaşan Noel'e şifreli muhabereye müsaade etmesi (burada bir kelime zarar görmüş) calib-i dikkattir.

(Sayfa 4)

Dahiliye müsteşarının Micer Noel'e verdiği bu vesika büsbütün her tarafı celp ve mütareke ahkâmının tatbiki maksadıyla dolaştığına göre de kol ordunun haberdar edilmemesi şüphemizi davet etmiştir. Bunun üzerine Elaziz ve Malatya'daki kıtaat bu heyete karşı suret-i hareketi irade eder. Vesika numara 3'teki emir verildi. Elaziz vilayetinden ise pek basit olarak şu cevap alındı:

Elaziz

13. K. Kumandanlığına

250

Fi 4/9/335 hareket 2316 numaralı şifreye:

Yedlerinde dâhiliye nezaretinden vesikaları olduğu bil muhabere anlaşılmıştır.

5/9/335

Vali

Galip

Valinin bu kısa cevabı bizi büsbütün şüpheye düşürdü ve valiye karşı adım atmaya tevellüt etti. Heyet iki gün Malatya'da kalacak iken ikametlerini tahdit ettiler. Micer Noel livanın nüfus defterlerini tetkike başladı. Elaziz valisi de 6/9/335'te Elaziz'den Malatya'ya gitti. Elaziz'de bulunan piyade alay 15'ten Malatya'daki on ikinci süvari alayından atideki raporlar geldi.

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

Elaziz'den

1967

7/9/335

5/9/335 ve 350 numaralı şifreye:

Malatya'ya gelen Micer Noel ile heyeti hakkında valilikle görüşüldü. Tevkifleri aleyhindedir. Hatta Ekrem hakkında takibatta bulunulduğunu tekrar söyledim.

Diyarbakır'a ait olan bu meseleden dolayı tevkifini muvafık görmediğini çünkü: Bunlar misafiren oraya gelmeleri melhuz ve hatta ellerinde Dâhiliye Nezaretinin vesikası olduğunu söyledi. Oraya gelmelerinden maksadın ne olduğu ve mutasarrıfın dahi bunlarla hemfikir olduğunu ve ileride memlekete karşı büyük bir fenalık çıkarmaları muhtemel olduğundan bahisle ikaz ve ikna etmek istedim. Elde bir idlal olmadığından tahkikata lüzum görülmediğini beyan buyurdular ve dün akşam 5-6/9/35 nısf-ul leylden Sonra otomobil ile Malatya'ya gittikleri ve buraca elden geldiği kadar lazım gelenleri tenvire çalıştığım arz olunur.

Piyade Alay 15 Kumandanı

Binbaşı

İlyas

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

Malatya'dan

1536

7/9/335

- 1- İngiliz Noel hükümette nüfus defterlerini tetkik etmektedir.
- 2- Vali bey fi 6 Eylül'de Malatya'ya gelmiştir. Emir buyurulursa tard hakkında vaziyetin nezaketine binaen müzakere neticesinde-

(Sayfa 5)

-şimdilik tevkifin muvafık olamayacağı mamafih meselenin takip edileceği bildirilmiştir.

Vali bey Behisni posta gasıplarını bizzat takip ve derdest etmek üzere iki güne kadar hareket edeceğinden rükunu için bir binek ile merkezde bulunan teknil süvari kuvvetini talep etmektedir. Halbuki mezkur vaka için jandarma kuvvetiyle mesai-i müşterekede bulunmak üzere Hısn-ı Mansur ve Behisni'deki müfrezelerden kamilen 40 atlı kuvvet tefrik edilmiştir. Binaenaleyh 4/9/35 tarih ve hareket 16766 numaralı emre nazaran vesait ve bazı takibat için atlı iktiza etmekle beraber mütebaki hayvanatın bakımı da mümkün olamayacağından mar-el arz efradın takibatına müessir mumaileyh tarafından talep edilen süvarilerin tefriki imkan dahilinde olamayacağı maruzdur.

Alay 15 Süvari Kumandanı

Cemal

Şifre

Malatya'dan Süvari 12. Alay Kumandanlığına

Diyarbakır

9/9/335

7/9/335 ve 1536 numaralı şifreye:

Malatya'dan kuvvetin ayrılması katiyyen caiz değildir. Valiye rükunu için yalnız binek verebilirsiniz. Behisni posta gasıplarını takip için Hısn-ı Mansur ve Besni'deki müfrezeler kafidir. Depoların hüsn-ü muhafazası elzemdir.

On üçüncü Kolordu Kumandanı

Ahmet Cevdet

Harekat 2342 Mülahaza: [Valinin Malatya'daki bütün süvari kuvvetini emrine istemesi ve posta gasıplarını takibi bahane etmesi şüpheyi davet etmiştir. Atide bu kuvveti ne maksatla istediği anlaşılmaktadır. Kendisine itimat edilmediğinden kuvvetin verilmemesi emredilmiştir. Vaziyetin iktisab eylediği ehemmiyet[vesika numara 4] ile nezarete yazılmıştır.

Eylülün dokuzunda atideki raporlar geldi;

13. K. Kumandanlığına

Malatya'dan

9/9/335

Malatya mutasarrıfı Kâhta ve civarı ekradıyla muhabere etmektedir. Açık kelimelere nazaran Malatya'ya Kürtleri davet ediyor. Şimdi telgrafhanede idim getirdiler gördüm.

Süvari 12. Alay Yaveri

Cemil

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

9/9/335

Malatya'nın ehemmiyet kesbettiğini istihbar ettim. Süvari alayının zafiyetini bildiğimden lüzumunda alayı takviye etmek hususundaki emr-i alilerine tevfikân bu sabah 52 ester süvar ve iki makineli tüfekte bizzat Malatya'ya hareket ettim. Ahvali anlayarak bir müddet kaldıktan sonra Elaziz'e hareket edeceğim maruzdur.

15. Alay Kumandanı

İlyas

Bu haber üzerine Malatya ve Elaziz'deki kıtaata atideki emir verildi:

(Sayfa 6)

Diyarbakır

10/9/335

Malatya'da Piyade 15 Alay Kumandanı İlyas Bey'e

\ Süvari 12. Alay Kumandanı Cemal Bey'e

\ Topçu 2. Alay Kumandanı Münir Bey'e

Elaziz’de 11. Kolordu Ahz-ı Asker Heyet-i Reisi Vehbi Bey’e

- 1- Malatya mutasarrıfının hıyaneti hakkında müteaddit ihbarat alınmıştı. Şehri Malatya’dan alınan malumatta mutasarrıfın Kâhta ve civarı Ekradıyla şifre ile muhabere ettiği ve açık kelimelere nazaran Kürtleri Malatya’ya davet ettiği bildiriliyor. Heyetin Malatya’da iki gün kalacak iken şimdiye kadar orada kalmaları ve Malatya’yı merkez-i fesat ittihaz etmeleri valinin de orada bulunması manidardır. Süvari 12. Alayı hemen telgrafhaneye bir zabitle kafi asker koyacak mutasarrıfın ekradla şifreli muhaberesine ve fesad amiz telgrafların gitmesine mani olacaktır. Telgrafçı mümanaat ederse telgrafhaneye hapsedilerek cebren çalıştırılacaktır.
- 2- İlyas beyin teşebbüs-ü şahsisiyle Malatya’ya hareketi şayan-ı şükrandır. Mutasarrıfın, Ekrem, Celadet, Kamuran, Abdürrahim’in hıyaneti fesadı hakkında kanaat-i vicdaniye hasıl olduğu takdirde İlyas beyin bu akşam Malatya’ya vürudunda fikir ve istişare edilerek hemen tevkiflerine ve taht-el muhafaza Sivas’a üçüncü kolorduya sevklerine teşebbüs edilsin ve bu hale göre hakim veya en kıdemli memur mutasarrıflığı deruhte etsin. Kaza belediyelerine meselenin esasını müstakkir lisan-ı diniye ve vatanperveraneyi havi telgrafla bir beyanname neşr edilsin. Vilayete ve kolorduya da bir sureti gönderilsin. Valinin aşairi Malatya’ya getireceği anlaşılsa ve bunda da hıyaneti anlaşıncı aşaire hakikat anlatılsın. O zaman Vali de tevkif olunsun. Lüzum varsa Elaziz’deki cebel topları da hemen Malatya’ya celp edilsin. İcabında Üçüncü Kolordudan istifade edilsin.
- 3- İngiliz binbaşısı tevkif edilmesin çünkü siyaseten caiz değildir. Yalnız kalınca bir şey yapamaz. Ona da nezaketle ve hürmetle maksat anlatılsın. Ekrem gibi mücrimleri himaye ettiğinden dolayı mıntıkamızda müfettiş olarak kabul edemeyeceğimizden mütareke ahkâmını teftiş matlubuyla hükümetimiz aleyhinde bulunmayan başka bir zatın gönderilmesi lüzumu anlatılsın ve 12 saat zarfında Elbistan tarikiyle avdeti lüzumu lisan-ı münasiple bildirilsin.
- 4- Malatya’daki harekâtı orada bulunduğu müddetçe İlyas Bey idare etsin. Süvari ve topçu alayları her muaveneti yapsın.
- 5- Vehbi Bey Malatya ile temasta bulunsun ve efkâr-ı umumiyei heyecana kapılmaktan vikaye etsin.

6- Tabur dün Elaziz'e hareket etti. Sivas'tan bu gece süvari alayının gönderdiği müfreze Malatya'ya hareket edecektir. [2346]

13 K Kumandanı

Ahmet Cevdet.

Bu vakıa üzerine her tarafta heyecan başladı. Meselenin hakikati ve suret-i hareket [vesika Numara -5-] deki beyanname ile ilan olundu ve nezarete naklen arz edildi. [vesika numara -6]

Malatya mutasarrıfının Merdis'de Emin ve Şükrü Ağalara Hacı Ahmet Beyzade Memik Ağaya Tokaris'de Paşazade Bedri Beye yazdığı şifre sureti ber vech-i atidir.

(Sayfa 7)

Hacı Bedir ağa geldi görüştük cengaver yüz süvari ve iki yüz piyade ile size yaylada iştirak eder. Zeynel Beyle serian iltihak ederek ve gece gündüz demeyerek nihayet üç güne kadar cümleten Malatya'ya yetişiniz Memik Ağa ve Bedri Ağa dahi vali bey hazretleri ile beraber bulunacağız bu iş din-i devlet içindir. Bir dakika geri kalmamalıyız. Devlet bu gün dahi biz Kürtlerden sadakat ve fedakarlık bekliyor. Sizi şiddetle bekliyoruz arz ederim.

Mutasarrıf

Halil

10 Eylül de elde edilen bu vesika vali ve mutasarrıfın ihanetini maksatlarını tamamen anlatmaktadır. 10 Eylül fecirle beraber Elaziz valisi, Malatya mutasarrıfı, Micer Noel ve himayelerinin Malatya'dan firarları hakkında haberler gelmeye başladı. Bu firar Elaziz'den Malatya'ya tahrik olunan ester süvari müfrezesinin tesiratından ileri gelmiştir. On ikinci süvari alayı bu heyet-i fesadiyenin tevkifi hususunda bidanet göstermiştir. Mamafih firarları efkarı umumiyyede hüsn-ü tesir hasıl etmiş ve herkes işin iç yüzünü anlamıştır. İğfal edilmek istenilen aşaire vaziyeti hakikiyeyi anlatmak üzere de Kâhta civarına bir heyet-i nasiha gönderilmiştir.

Şifre halli

13 K. Kumandanlığına

1965

- 1- 10/9/335 2 sonra da bila vukuat Malatya'ya muvasalat olunmuştur.
- 2- Zevat-ı malumenin kâfesi maatteessüf Kâhta istikametine firar ettikleri ve takibatın müteakiben arz edileceği.

15. Alay Kumandanı

Binbaşı İlyas

Bu gün nezaretin atideki cevabî şifresi geldi:

Erkan-ı Harbe Umum

Diyarbakır'da 13. K. Kumandanlığına

Harbiyeden

Şifre

8/9/335

5354

Fi 4/Eylül/335 ve 2322 numaralı şifreye:

Binbaşı Noel ile Malatya mutasarrıfı ve diğerleri hakkındaki işaretiniz ehemmiyetle nazar-ı dikkate alındı ve Makam-ı Sadaret-i Uzmaya maruzatta bulunuldu. Şimdiye kadar gerek taraf-ı alilerinden ve gerekse Kolordu Erkân-ı Harbiye'sinden masruf olan gayret mıntıkanın sükun ve asayişinin muhafazası hususunda amel-i esası olmuştur. Aynen de temin-i asayiş ile beraber menafi-i Osmaniye'nin muhafazası hususunda kemakân sarf-ı mesai edeceğinizden tamamen ümit varım. Mesai-i meşküreniz manen olduğu gibi maddeten de mukabelesiz kalmayacaktır.

Yaver-i Ekrem Hazret-i Şehriyari

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik

Mülâhaza: Bu cevap Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesinden yazılmıştır ve tarz-ı tahririne nazaran Erkan-ı Harbiye-i Umumiye hareket-i fesadiyeden malumattar değildir. Fakat bu cevabı Süleyman Şefik Paşa imza ettiği halde bilahare elde edilen bir vesikadan mürettep olan bu siyasi hareket-i fesadiyeden maalesef nazırın malumattar ve teşrik bulunduğu dikkate şayandır.

Vali ve mutasarrıfın firarı üzerine vilayetin başsız bırakılmaması münasip görülmüş ve vali namına ifayı vazife eden mektupçunun vekâleti tekrar ettirilmiştir. Yeni vali vekili de Malatya mutasarrıflığına Malatya jandarma tabur kumandanını tevkil etmiştir. Firariler Malatya civarında Kâhta kazası dahilinde aşair cem ve teslihiyle meşgul olmakta devam ettiler bu babda mevrut raporlar atidedir:

(Sayfa 8)

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

Malatya

11/9/335

Firari zevat-ı malume 10-11/9/335 gecesini Rakada geçirdikleri ve 11-12 gecesini de Raka'nın yarım saat mesafesinde bir köyde bir aşiret reisinin yanında geçirecekleri alınan malumattan anlaşılmakla maruzdur.

Piyade 15. Alay Kumandanı

İlyas

(Raka) bir köydür. Malatya ile Kâhta arasında Malatya'ya beş saat mesafededir.

Şifre halli

13. K. Kumandanlığına

Malatya

11/9/335

Şimdi Malatya Mutasarrıfı Vekaletinin Kâhta Kaymakamlığından aldığı malumata nazaran camidir. Emin ve Şükrü ağalara merbut Kâhta civarında bulunan aşair vali ve mutasarrıfın daveti üzerine içtima etmekte olduğu anlaşılmıştır. Malatya merkezinde mevcut piyade ve topçu efradı (200) neferdir. Her ihtimale karşı miktar-ı kafi kuvvetin sürat-ı izamı maruzdur.

Piyade 15. A Kumandanı

İlyas

Malatya'ya bir taburla bir süvari bölüğü daha getirildi. Bunların hareketlerinin tecili emir olundu. Vaziyet nezarete [vesika numara-7] ile arz edildiği gibi ahaliye de [vesika numara-8] ile ilan olundu.

Elaziz Valisi ile Malatya Mutasarrıfı Malatya livasındaki aşair ve Ekradı toplamakla meşgul oldukları bir zamanda hükümet-i merkeziyenin cihet-i askeriye itimatları olmadığını aşikar bir surette isbat ve ilan eden ve ahaliyi müslimiye yekdiğeri aleyhine kıtale teşvik eden vesikalar elde edildi. Bu da dahiliye ve hariciye nazırlarının Elaziz valisine verdikleri talimattır. Bu şifreli talimat Sivas telgrafhanesinde ele geçirilmiş ve artık vakanın iç yüzü kamilen anlaşılmıştır. Malatya Mutasarrıfı ve Micer Noel'in behemahal aldırılması hakkında nezarete ehemmiyetle vuku bulan maruzatımıza keyfiyetin derhal sadarete yazıldığı gerek benim ve gerek erkan-ı harbiyenin mesaisinin takdir edilmekte olduğu tarzındaki cevabın da bizi iğfal etmek maksadıyla Süleyman Şefik Paşa tarafından imzalandığı istidlal edildi. Baladaki vesaik üzerine dört kolordu kumandanı tarafından atebe-i ulyanın mertebe-i hitap hilafına hatta vuku bulan maruzat aynen atidedir. [Bu telgraf 10-11/9/35 gecesi telgraf başında görüşülerek ifa edilmiştir]

Başkumandan-ı akdesimiz şevketli muhabbetli padişahımızın atebe-i ulyası mülukanelerine

Şevketpenah efendimiz;

Bu gün vesaik-i sahiha-i resmiye ile sabit ve kemal-i tesirle her tarafa şâyî oldu ki Dahiliye nazırı Adil Bey ile harbiye nazırı hafi bir yalan tahtında Elaziz Valisi Galip Beyi bazı din ve vatan haini casuslarla beraber öteden beriden bir kısım müsellah Kürtleri toplayarak çeteler teşkil ve riyaset ettirmek ve bunları Sivas'ta in'ikad eyleyen ve her türlü manasıyla milli ve meşru ve bundan dolayı da orduyu hümayunlarının

emniyet ve müzaheretine mazhar olan kongreyi bi'l-muharebe bastırmak suretiyle beyne'l-İslâm sefk-i dimaya tasaddi olunması ve ayrıca Memalik-i Mahruse-i Şahanenin-

(Sayfa 9)

-gayr-i münfek bir parçası ve makam-ı akdes-i saltanat ve hilâfet-i seniyelerine lâ-yezâl bir his-i rabita ile merbut olan Kürdistan'ı güya ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalamak gibi mahzâ düşmanlara has bir planın tatbikini külliyetli para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları tamamıyla tezahür etmiştir. Şifreli muhaberatı elde etmek ve bu caniyane harekâta, takip ve tefahhus eylemek suretiyle muttali olan civar kolorduların sevk ettiği muhtelit kuvâ-yı askeriye Galip Bey haininin riyasetindeki çeteyi Malatya'da tazyik etmiş ve Malatya'dan hâsiren firâra icbâr eylemiştir. Takiplerine şiddetle devam olunuyor. Lehülhamd işbu mel'anet belâsı vaktinden evvel keşfedilmiş ve tedâbîr-i kat'îye ittihâz olunmuştur. Beyne'l-İslâm sefk-i dimaya ve memlekette iğtişâş ihdasıyla felâketler intâcına çalışan bu zümre-i ihanet takibat neticesinde kanunun ve şariat-i garrâ-yı Ahmediye'nin pençe-i icraatına tevdi olunacaklardır. Düşman parasıyla ve vatansızlık hissiyle tertip olunan bu ihanete muttali olan Elaziz ahali-i İslâmiye'si pek derin bir nefret ve galeyan izharıyla casusların bi'l-fiil takibine de koyulmuşlarsa da adâletin tatbik olunacağı vaadiyle sükûna ircâ' olunmuştur. Şevketpenâh Efendimiz:

Devlet-i Aliye-i Osmaniye'lerinin ve hanedan-ı celîlü's-şanınızın altı buçuk asırlık tarih-i mübareğinde ve hassaten hayat ve memat ile çırpınan şu tarihî devirde devlet ve milletin kalbgâhına tevcih olunmuş bu kadar hainâne bir misale tesadüf edilemez. Zât-ı akdes-i hümayunlarına kemâl-i tazim ve ubudiyetle merbut olan bütün millet-i necibeleriyle ordu-yı hümayunları vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerinin halâs-ı mesudu gibi bir gaye-i mukaddese etrafında toplanmış oldukları bir sırada düşman tarafından satın alınmış bir zümre-i ihanetin asâkir-i şahaneleriyle müsademeyi ve beyne'l-İslâm sefk-i dimayı mûcib suikastlar tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükümet-i merkezîyeden derhal itimat ve emniyeti nez' ettirmiştir. Ayrıca hakan-ı celîlü's-şanımızla milletin arasında hail-i muzır olmak cürmü de tarihen affedilmez bir cinayettir. Umum milletin meşru olan âmâlini, bir araya gelen kuvvetini inkâr ve tevîl edip de bunu İttihatçı manevrası göstermek ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerinden ketm-i hakikat eylemek kadar azîm bir günah ve mesuliyet olamaz. Sevgili padişahımız umum milletin kudret-i müşterekesi siyasî tesirlerden

külliyen azade ve münezzehtir. Ordu-yı hümayunları ise bi'l-küllîye siyasî cereyanlardan münezzehtir ve ancak umum vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hümayunlarının masuniyetine ahd ve azmeylemiş olan millete müzahirdir. Binâenaleyh âmâl-i meşrû'a-ı milliyeye istinat edecek; dinine, vatan ve milletine merbûut ve zât-ı akdes-i hümayûnlarına, makam-ı muallâ-yı saltanat ve hilâfete bi-hakkın tazîmkâr, namuslu zevâtta mürekkeb ve meşrûtiyete tamamıyla sadık bir heyet-i cedîde-i hükümetin teşkili ile millet-i necibelerinin ve ordu-yı hümayûnlarının tatmînini ve bunu müteakib vatan ve milletine ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında tahkikat ve icrâât-ı seria-i âdilânelerinin icrasını ve bu surette bir heyet-i âdile-i hükümet teessüsüne kadar merkez-i hükümetle bir vechile muhabere ve münasebette bulunmamağa karar vermiş olan millettten ordunun ayrılamayacağı, zât-ı vakaya muttali ve mahalline mücâvir olan kolordular kumandanları, hâk-i pâ-yi şâhânelerine arza mecbur-

(Sayfa 10)

-olduk ol babda ve hatıran ahvalde emri ferman şevketli padişahımız efendimiz hazretlerininindir.

2. K. Kumandanı	13. K. Kumandanı	3. K. Kumandanı	15. K. Kumandanı
Mahmut	Cevdet	Selahattin	Kazım Karabekir

12 Eylül 335'te Malatya'dan atideki malumat geldi. Bu malumat Malatya telinin kesik olması hasebiyle Sivas ve Erzurum üzerinden alınabilmiştir. Bu malumattan başka İz Valisi Binbaşı Süleyman Efendi namında biriside İzeli ile Kâhta arasındaki ahaliye Kürtlük mahvoluyor diye propaganda yapıyor ve mücahedeye teşvik ediyordu. Tevkifi emredildi. Bu zat nezaretçe takayyüt 12 tabur kumandanlığına tayin edilmiş kıtasına gelmede münasip suretle nezaretten mezuniyet istihsal etmek suretiyle Malatya'da bulunuyordu. Kendisi daha evvelce Malatya Kürt Kulübünde nutuk vermiş etvar ve harekatıyla daimi şüpheli görülmüştür. Ahiran heyet-i faside ile Urfa'ya ve Halep'e firar ederek gitmiştir. Ve bundan dolayı gıyaben mehakemesi icra olunmak üzere divan-ı harbe verilmiştir.

13. K. Kumandanlığına

Harput Merkez Tabur Kumandanı

Şimdi şayan-ı itimat olan jandarma yüzbaşısı Faruk beyden alınan malumat ber vech-i atidir:

Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Malatya'ya beş saat mesafede Raka karyesinde Kürtlerin içtima eyledikleri ve elyevm mutasarrıfla rüfekaşının orada bulunduğu Siverek'e kadar olan aşairin peyderpey mahal-i mezkura gelmekte oldukları ve Dersim aşairine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği mutasarrıfın fikri evvelce Malatya'ya hücum ve kamilen yağma eyledikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyecekleri Malatya'da bulunan Türkleri katl ve tard edecekleri ve Dersimlilerinde aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir hakaret etmek gibi telakki olunuyormuş. Vali bu yağma ve katl-i nüfusa taraftar ve razı olmadığı fakat mutasarrıfın fikrine de mani olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya cebren girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da Urfa'daki İngiliz fırkasının harekete amade olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir ağa bunu kabul etmediği ve aşairin Malatya'nın Kürdistan ve Malatya'da Kürt bayrağının çekilmesine ısrar eylediklerini dün akşam vali Malatya'ya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mübalağadan ari olarak arz olunur. Şeraitleri zirdedir.

- 1- Valinin yerine avdeti
- 2- Mutasarrıfın kemakan yerinde kalması
- 3- Elaziz'den gelen askerin iadesi
- 4- Valinin yüz müsella Kürt'le Malatya'ya girdiği zaman sükunetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi.
- 5- Aşairden alınan yedi tüfenk ve bir lover'in iadesi.
- 6- Ber vech-i bala maruzatıma iradeleri.

15. Alay Kumandanı İlyas

(Sayfa 11)

Bu haberlerin blöf olduğu tahmin edilmiş ise de her ihtimale karşı topları tamir ederek tertibat masraflarının ahzı ve ahalinin şayan-ı itimat olanlarından bir miktar askerin eşraf ve hükümetle görüşülerek temin meselesinin halli ve Kahta'daki kıtanın takviyesi makine başında Malatya'da bulunan on beşinci alaya emredildi ve Aşair-i meluneyi katiyyen Malatya'ya sokmaması tembih edildi. On beşinci alayın Siverek'te bulunan bir taburunun da gösterilen yoldan Elaziz'e hareketi tebliğ edildi. (Takviye kıtaatı şehirden kovularak Malatya katliamına sebebiyet vermemek için melune-i malum efradın halline teşebbüs edilmiş ve milli yüz nefere silah verilmiş ise de bilahare kamilen silahlar toplanmış ve efrad süratle terhis olunmuştur.)

Bu gün 12/9/335 zevalde alınan: Urfa tarikiyle Malatya'ya Halep'teki İngiliz Kuvayı işgaliye kumandanı müşavir-i siyasisi olup miralay Bell namında biri geldi. Kendisi şayan-ı hürmet bir zat olduğundan hakkında ihtiramat-ı mahsusa gösterilmiştir. Bu zata alınan bazı raporların derece-i mahiyetini anlamak üzere Allenby tarafından gönderildiğini Malatya'da iki gün kalarak Harput tarikiyle seyahate devam edeceğini Malatya Elaziz ve Diyarbakır'daki memurin-i mülkiye ve askeriye ile eşraf ve ahali ile görüşüleceği ve firari Noel'in memuriyeti hakkında malumatı olmadığını ve aşair içerisinde propaganda yapan bu adamı derhal hallederek Halep'e iade edeceğini alay kumandana söylemiştir. Bununla beraber vali beyin avdetinin münasip olacağını söylemiş ve kendisiyle görüşmek mümkün olup olmayacağını sormuştur. Miralay hakkında her türlü teshilat ve muavenet ibrazını ve ihaneti sabit olan valinin avdetinin mümkün olamayacağı tarzında cevap verilmesi on beşinci alay kumandanlığına tembih edildi. Bu miralaya ve Halep'teki altıncı süvari fırkasına [vesika numarası-1099] daki telgraflar keşide edildi. Vali ve mutasarrıfın elan aşair cemiyle meşgul olması bazı tekalif dermeyeran etmeleri Malatya vaziyetinin ehemmiyetini artırdı. Atiyen kuvayı mahut hareketi idare etmek üzere Mardin'de bulunan altıncı fırka kumandanı Kenan Bey'in hemen Malatya'ya hareketi 12/9/335 de emredildi. Bir müddet sonra 13/9/35'te Mardin'e hususi törenle General Harbord riyasetindeki Amerika heyetinin geleceği istihbar edildiğinden Kenan Beyin Mardin'de bu heyetin gelmesine istinad etmesi ve heyetle beraber gelmesi tembih edildi.

Malatya

13. K Kumandanlığına

Gayet Umumidir

570

Bu gün 13/9/335'te firari vali-i sabık Ali Galip Beyin Malatya mutasarrıflığı vekaletine yazdığı bir tezkerede Kürtlerin Malatya ahalisine vaki olacak olan taarruzlarından şimdilik vazgeçtiği ve kendisinin Mustafa Kemal Paşa ve avenesinin derdest etmek için elinde telakki ettiği irade-i seniyyeye tevfikân istihfarat-ı lazıme de bulunduğunu ve bu fikrine muhalif hareket edecek olan askerlerin de iyi düşünmesi icap ettiğini muhalif hareket edenler emri tanımadıklarından dolayı ahiran ağır cezaya çarpacaklarını katiyen düşünmeleri icab edeceğini bildirdiği ve kendisine cevap verilmediği maruzdur.

15. Alay Kumandanı

Binbaşı

İlyas

3.13. Malatya Olayı İle İlgili Harbiye Nezaretine Bilgi Amaçlı Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 136, Belge No:136-1,2,3,

Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaretine mevrud şifredir.

(Sayfa 1) 7/8/35 ve harekat 2096 numara ile Malatya Mutasarrıfı Bedirhanlardan Halil Bey'in Kürtlük cereyanını tevsî için çalıştığını Ermenilerle teşrik-i mesai ettiğini aşarı Kürt ağalarına çiğnetmek suretiyle isale ettiğini evvela Malatya hükümetini bade etmeli ve El Azizi ele geçirmek fikrinde olduğunu esliha depolarını yağma ettireceklerini arz etmiştim. Bu gün Malatya'dan aldığım malumatta alay yaveri telgrafhanede iken mutasarrıfın Kahta ve civarı Kürt aşairi rüesasına şifreli telgraflar çektiğini ve bazı açık kelimelerden Kürtleri Malatya'ya çağırdığını görmüş ve anlamıştır. Binbaşı Noel maiyetindeki Kürt heyet-i fasidesi bir hafta “Şifre” Malatya'da iken mutasarrıfın bu muhaberesi nazar-ı dikkati celp etmiş ve istihbarat-ı sabıkayı teyit etmiştir. Bir fenalığa meydan vermemek için Malatya'daki kuvvet El Aziz'den sevk edilen kuvvetle takviye edilmiştir. El Aziz'e Diyarbakır'dan bir tabur gönderilmiş Siverek'te süvari bölüğüne Malatya'daki alayına iltihak emri verilmiştir. Vaziyet nezaket kesbederse çarpışma hasebiyle icabında üçüncü kolordudan istifade edilmesi yazılmıştır. Malatya'daki süvari alayına da derhal-

(Sayfa 2)

-telgrafhaneye bir zabitle kafi kuvvet koyarak ekradla şifreli muhaberesine ve fesat amiz telgraflarına mümanaat edilmesini mutasarrıfın ve heyetin hıyanet ve fesadına kanaat-ı vicdaniye hasıl olursa İngiliz Binbaşı müstesna olmak üzere heyetin diğer azalarıyla Malatya mutasarrıfının derhal tevkif edilerek mahfuzan Sivas'a sevklerini ve üçüncü kolorduya teslimlerini emrettim. Paşa hazretleri bu mıntıkanın müstesna bir vaziyeti vardır. Birçok siyasi cereyanlara maruzdur. Şimdiye kadar olan maruzatımdan hakikat anlaşılacağı için tekrar izaha lüzum görmedim. Bu vaziyet içinde bu mıntıkanın Osmanlılığa merbutiyetini temadi ettiren ve temin eden kolordunun mesaisi “şifre” dini nesayih ve propagandasıdır. Şimdiye kadar Hükümet-i Osmaniye'ninde erkan-ı erbasını teşkil eden Arnavut, Türk, Arap ve Kürd'ten, Arnavut ve Araplar siyaseten okunamamıştır olundular. Bu yüzden günleri kaybettik şimdide Kürtler ifsat edilmek isteniliyor. Artık la-yetecezzî bir hale gelen hiçbir hamiyetli Müslüman Osmanlı buna müsamaha edemez. Kolordu, mıntıkasının Osmanlı kalması için icabında mesuliyeti deruhte ederek her türlü icraatı tesiste-

(Sayfa 3)

-haklıdır. Malatya mutasarrıfı hakkındaki müteaddi maruzatım isaf buyurulsa idi bu gibi hallere meydan kalmazdı. Kolordunun hüsn-ü niyetine sadakat ve ubudiyetine vazifesini ifada İslamiyet'in bekasına muvafıkından başka hiçbir şey düşünmediğine itimat buyurularak ve en bitaraf his olduğumuzu düşünerek bütün maruzatımın ehemmiyetle telakki buyurulmasını istirham ederim.

Harekât 2749

10 Eylül 35

K. 13 K

Ahmet Cevdet

3.14. Binbaşı Noel ve Yanındakilerle İlgili Sadaretten Bilgi Sorulmasına Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 134, Belge No:134-1,2,3.

(Sayfa 1) **Makam-ı Sadaret-i Azime'ye**

Malatyadaki Kürtlük propagandası faaliyetine dair on üçüncü kolordu kumandanlığından mevrud telgrafname sureti leffen huzur-u fehimanıye takdim kılındı. Binbaşı Noel'in Diyarbakır vilayeti dahilinde evvelce vuku bulan ve tafsilatı huzur-u fehimanıye de arz edilmiş bulunan yer ve faaliyetinde tarz ve şekil Osmanlılık menafiine muzır bazı makasıdı ihtiva eylediğine delalet etmekte imiş. Bu günkü faaliyette bunu takviye etmektedir. Binbaşı Noel'in bahseylediği Türk ve Kürt ve Musevi ve Ermeni nüfusunun tahkiki vazifesinden nezaretin malumatı yoktur. Bu faaliyetinin men'i esbabının eşkâli ve Malatya Mutasarrıfı ile Ekrem ve Celadet-

(Sayfa 2)- ve Kamuran Bey hakkında da iktiza-i hallerin ifası hakkında irade-i olbabda⁴⁰³.

(Sayfa 3)

On Üçüncü Kolordu Kumandanlığına şifredir.

8/9/35

4 Eylül 35 tarihli 23220 numaralı şifreye:

Binbaşı Noel ile Malatya mutasarrıfı ve diğerleri hakkındaki işaretiniz ehemmiyeti nazar-ı dikkate alındı ve makam-ı sadaret-i uzmaya maruzatta bulunuldu. Şimdiye kadar gerek taraf-ı alilerinden ve gerekse kolordu erkân-ı harbiyesinden masruf olan gayret mıntıkanın sükun ve asayişinin muhafazası hususunda amil esası olmuştur. atâyende temin-i asayiş ile beraber menafi-i Osmaniye'nin muhafazası hususunda

⁴⁰³ Evrakta karalanmış kelimeler bulunduğu için cümle anlamı düşük kalmıştır.

kemakân sarf-ı mesai edeceğinizden tamamen ümit varım. Mesai-i meşküreniz manen olduğu gibi maddeten de mukabelesiz kalmayacaktır⁴⁰⁴.

3.15. Albay Bell ile Yapılan Görüşmeye Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:199, Gömlek No: 226, Belge No:226-1,2,3,4,5.

(Sayfa 1) Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaretine mevrud şifredir.

11/10/35 tarihli ve 2567 numaralı rapora zeyldir.

1-Halep kuvve-i işgaliye kumandanı müşavir-i siyasisi İngiliz Miralay “Bell” 12/9/35 tarihinde bir tercümanı ve birkaç İngiliz muhafaza neferiyle Elbistan’dan Malatya’ya gelmiştir. 2567 numaralı raporlar arz edildiği veçhile aşairi tahrik eden Binbaşı Noel ile avenesini Halep’e iade etmiştir. Bell, General Allenby’nin emriyle alınan bazı raporların derece-i ehemmiyetini anlamak üzere dolaştığını söylemiş ise de yollarda Sünnilik ve Şiilik arasındaki farkı Kürt nüfusunu tahkik ettiğini ve Noel’in maiyetindeki heyet-i fesadiyenin Malatya livasında bulunduğu zaman Malatya’ya geldiğini muzır bir maksad-ı siyasi ile dolaştığı anlaşılmıştır. Binbaşı Noel’in harekâtından şikâyeti havi kendisine yazdığım protestonamede Mardin’e gelen Amerika heyetine de Noel’den şikâyet ettiğimi yazmış olduğumdan olmalı ki hemen Noel’i Malatya’ya çağırarak Halep’e iade etti ve bana da bildirdi. Amerika heyetinin Malatya meselesi esnasında mıntıkamıza gelmesi meselenin hüsn-ü suretle ve sükûnetle hitamına büyük bir tesir yapmış olduğu kanaatindeyim.

Miralay “Bell” Amerika heyetiyle Harput’ta görüştüktan sonra Diyarbakır’a geldi. Kendisiyle görüştüm. Noel’in mayıs ayında Diyarbakır Vilayetinde ve Malatya da ki propagandalarını anlattım kendisi İngiltere hükümetinin Noel’e propaganda için emir verdiğine kani olmadığını hükümetinin böyle şeyleri arzu etmediğini söylediğinde-

(Sayfa 2)

-Noel’in muhtelif zaman ve mekânda söylemiş oldukları aleyhimizdeki sözleri Viranşehir’de milli reisine para teklif ettiğini ve iki aya kadar buralarda Hükümet-i Osmaniye memurları kaymayacaktır dediğini Ramazan bayramında Halep’ten Diyarbakır “şifre” bazılarına yazdığı telgrafta Kürtler hakkında neşredilecek beyannamenin kendilerine gönderileceğinden bahsettiğini izah ettim ve nezaketen

⁴⁰⁴ Bu telgraf; ATASE, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 22, Belge No: 22-1 ile aynı içeriğe sahiptir. Bu nedenle bu bölümde o telgrafa ayrıca yer verilmemiştir.

Noel'in kendi teşebbüs-ü şahsiyesiyle hareket etmiş olması muhtemel olduğu İngiltere hükümetinin bu tarzda talimat vereceğine benimde kani olmadığımı ilave ettim.

Noel'in para teklif ettiği hakkında vesaik olup olmadığını sordu. Bende mevcut olduğunu bildirdim. Noel Malatya da iken Halep'teki birinci süvari fırka kumandanı kendisiyle şifreli muhabere yapmıştır. Bu muhabereden, Noel'in harekâtından İngiltere hükümetinin haberdar olduğuna hükümlunabilir. Hatta Malatya'dan firar ettikten sonra heyet-i faside aşairi Ermeniler Malatya'ya hücum ediyor diyerek iğfal suretiyle toplamaya çalışmışlar ve maiyetindeki Kürtçülere Malatya'ya giderek Kürt bayrağını çekeceklerini Malatya'daki Türkleri keseceklerini söylemişler ve o zaman Noel yine-

(Sayfa 3)

-Urfa'daki süvari fırkasını getirebilirim demiştir. Bu sözler blöf olmakla beraber şayan-ı dikkattir. Aşiret Reisi Hacı Bedir Ağa İngiliz kuvvetinin gelmesine katiyen razı olmayacaklarını söylemiştir. Bu malumattan başka Allenby mütalibi General Marşal'ın tekâlifi esbabı da düşünülürse Noel'in Malatya'daki harekât-ı mefsedetkaranesinden İngiliz hükümetinin haberdar olmaması gayr-ı kabil olduğu anlaşılıyor.

2- Miralay "Bell" hadise sebebiyle Malatya'ya sevk edilen kuvvetin Kürtler üzerinde aksülamel yapması halinde İngiltere'nin mesul olamayacağını Harput'ta General Harbord'a söylemiş olduğu gibi bana da söyledi ve kuvvetlerin geri alınmasından tekrar bahsetti. Bende bu kuvvetlerin temin-i asayiş maksadıyla gönderilmesinden sükûtu arzu eden İngiltere hükümetinin memnun olacağı ve kuvvetin Kürtler üzerinde bilakis hüsn-ü tesir hâsıl edeceğini mamafih lüzum kalmadığında bu kuvvetin geri aldırılacağını bunda söyledim. Diyarbakır Valisi de firar eden Elaziz Valisiyle Malatya Mutasarrıfının yerlerine iadesinin-

(Sayfa 4)

-mümkün olup olmadığını sormuş (şifre) mümkün olduğunu bildirmiştir. Malatya'daki kuvvetin iadesinden Mısır'a bahsetmesini bu son hal ile alakadar gördüm ve vaziyet tebdil etmese idi belki iadeye teşebbüs ederlerdi.

3- Miralay "Bell" bazı yerlerde İngilizlerin Diyarbakır'ı işgal edecekleri hakkında mevcut kanaatin yanlış olduğunu İngilizlerin katiyen böyle bir arzusu olmadığını teminen söyledi. İngilizlerin kâfi müstemlekatı olduğunu ve İngiliz gençleri artık askerlik etmek istemedikleri cihetle yeni işgal orduları için askerleri olmadığını bildirdi. Sulhun uzaması menafimiz iktizasından olduğu çünkü hakaik anlaşılacak Avrupa'nın efkârının lehimize dönmekte olduğunu eğer sulha kadar sükûtu muhafaza edersek sulh

müzakeresinde hakkımızda iyi kararlar verileceğini söyledi ve sükûn tavsiye etti. Cevaben emniyet ve asayişin mükemmel olduğunu sükûnun muhafazasına çalışıldığını tahrikât-ı siyasiye yapılmazsa sükûnun devamına emin olmalarını aksi halde bundan bizim mesul olamayacağımızı firar meselesinde İtalyanların heyecanıyla bu kadar mukarrit işgallere maruz olmamıza-

(Sayfa 5)

-rağmen sükûtumuzu mukayese ederek hakkımızda hüküm verilmesini söyledim. Gördüğü sükûn ve asayıştan beyan-ı memnuniyet etti. Burada kendisine parlak bir ziyafet verilerek 25/8/35'te Siverek tarikiyle Halep'e avdet ettiği maruzdur.

Harekât 2598

Fi 11 Ekim 335

K 13 K.

Şifre kılınma vürudu 14'üne

Ahmet Cevdet

3.16. General Harbord'la Yapılan Görüşmeye Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:199, Gömlek No: 228, Belge No:226-1,2,3,4.

*Diyarbakır'dan: Bir nüshası Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine takdim olunmuştur. / Mh 13

(Sayfa-1) Harbiye nezaret-i Celilesine mevrud şifrenin hallidir.

Gayet muacceldir.

- 1- General Harbord riyasetindeki Amerika Heyeti 13/9/35 tarihinde Mardin'e 15/9/35'te Diyarbakır'a gelmiş 20/9/35'te Malatya'dan Sivas'a hareketle mıntıkamdan çıkmıştır. Bu heyet şehirlerde kalmayarak geceleri iki şehir arasında kırdı geçirmiştir. Bundan esasen derece-i mevcudiyeti tecrübe ettikleri istidlal edilmiştir. Uğradıkları şehirlerde hüsn-ü istikbal edilmiş ve ziyafetler verilmiştir. Mıntıkamda gördüğü emniyet ve asayıştan ve Malatya'ya muvasalatlarında Malatya meselesi halledilerek sükun tesis edilmiş olduğundan gördüğü sükunetten general beyan-ı memnuniyet etmiştir. Malatya Livasında tahrikât-ı siyasiye de bulunan İngiliz Binbaşı Noel'in hareketından generale şikâyet ettim. Halep kuvve-i işgaliye kumandanı müşavir-i siyasisi olup mıntika-i şimaliye mutemet-i alası namıyla Elbistan **(Sayfa-2)** tarikiyle Malatya'ya gelmiş ve Malatya meselesi esnasında Malatya'da bulunarak kendisine Binbaşı Noel hakkındaki şikâyetim üzerine Noel'i nezdine çağırarak hareketini tenkit etmiş ve avanesiyle hemen Halep'e avdetini Noel'e emreylemiş olan İngiliz Erkan-ı Harp Miralay "Bell" Harput'ta General Harbord ile görüşmüş vali vekili ve ahz-ı asker reisi huzurunda General Harbord'a

Binbaşı Noel'in Malatya haricinde harekatta bulunması Malatya'da heyecanı muceb olduğunu anladığından Halep'e iade etmesi itirafı üzerine General Harbord cevaben bu itirafınızı senet ittihaz ediyorum. Badema vilayet-i şarkiye de sükunetsizlik olursa İngiltere hükümeti mesuldür demiştir.

Sivas'tan General'in İstanbul'daki mümessillerine yazdığı telgrafta da Miralay Bell'in itirafından bahsetmiştir. General Malatya meselesi üzerine Malatya'ya gönderilen beşinci fırka kumandanı Kenan Bey'e Sivas'a kadar refakat ederse memnun olacağını beyan etmiş olduğundan Kenan Bey Sivas'a kadar giderek badehu avdet etmiştir ve mıntıkamızdaki Amerikalılara gösterilen **(Sayfa-3)** muavenetten dolayı da general çok teşekkür etmiştir.

- 2- General Harbord'a kolordu karargahında Mütareke'nin akdinden beri İngilizlerin yaptıkları haksız işgaller Allenby mütalibi ve esbabı, Musul'un tahliyesinde General Marşal'ın teklifi aşair arasında yaptıkları tahrikat-ı siyasiye hakkında bir konferans verilmesi ve bu hususata ait bazı vesaik suretleri de talebine binaen ita kılınmıştır. İngilizlerin Milli reisi Mahmut Beye yazdıkları mektup sureti İngilizlerin ikinci mütareke name dedikleri Allenby mütalibi ve Kürtlere hitaben neşrettikleri beyanname suretleri de verilmiştir. Ayrıca İngilizlerin akd-i mütarekede bulundukları hatla bugün bulundukları mütecaviz hattı gösterir bir harita verilmiş ve bila sebep Musul'dan gelen dört tayyarenin Haznil Suyu kenarında mıntıkamızdaki Bisbin köyüne attıkları bombanın parçaları laraşe olunmuştur. Bu izahatımızdan pek memnun olmuşlardır. General Mardin'de Kenan Beye İngilizlerin haksız muamelatı hakkında her şeyi söyleyebileceğimizi yalnız Ermeni mesaili hakkında fazla müteheyyiç söz söylememizi söylemiştir. **(Sayfa-4)**

- 3- Kürtlere neşredilen beyannamenin sureti ve maksadı bomba meselesi Miralay "Bell" in seyahati ayrıca arz edilecektir. Harekat 2567 numara ile
Fi 11 Teşrin-i ula sene 335 K 13 K Cevdet
Şifre kılınma vürudu Fi 13 Teşrin-i Ula Sene.

3.17. Binbaşı Noel'in Avrupa'da Aleyhte Propaganda Yapmasına Dair Telgraf

ATASE, İSH, Kutu No:104, Gömlek No: 9, Belge No:9-1,2.

Hariciye Nezaret-i Celilesine 13/12/35

Dahiliye Nezaret-i Celilesine 11/12/35

Peyam Gazetesinin 11/12/35 tarihli nüshasında Kürt naşir-i efkarı Jin gazetesinden naklen [Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın Kürdistan müfettişi General Noel ile birlikte Paris'ten Londraya gittikleri muharrerdir.] general sınıfı izafe edilen Noel binbaşı olup ahiran Diyarbakır ve Malatya havalisinde Bedirhanlarla birlikte tahrikata tevessül eden Milli aşireti reisi Mahmut beyi para ile iknaya çalışan ve propagandası 13. Kolordu tarafından Amerikalı General Harbord'a ve İngiliz Miralay Bell'e adillesiyle yazılarak ispat edilen zattır. Noel'in ihmalen elde eylediği dosya vesaik ve eşhası Londra'ya götürerek bu defada Kürdistan namına propagandaların tevsii (Sayfa 2)edilmesi pek muhtemeldir. Buna mukabil ittihazı icap eden tedabirden olmak üzere son zamanlarda vilayat-ı şarkiye Kürtlerinden Hükümet-i Osmaniye'ye sadakati mutazammın olarak vürud eden telgrafların ve Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in Urfa'da verdiği sureti merbutan takdim olunan nutkun Fransızca olarak bir kitap halinde neşriyle orduya ve Amerika'ya irsali muvafık gibi mütalaa edilmektedir. Olbabda

İmza

Emir verilirse bu kitap Erkan-ı Harbiye'ce de yapılabilir.

SONUÇ

Türk İngiliz ilişkileri resmi olarak 1583 yılında başlamıştır. Ticari ve ekonomik sebeplerle başlayan ilişkiler 18. yüzyılın son çeyreğine kadar bu çerçevede yürütülmüştür. 1787-1792 Osmanlı Rus savaşı, iki ülke ilişkilerini siyasi zeminde işbirliğine taşımıştır. İngiltere'nin 18. yüzyılda Hindistan'ı sömürgeleştirmesi Osmanlı topraklarını İngiltere için daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle Hindistan yolu üzerinde bulunan Ortadoğu coğrafyasında İngiltere'nin çalışmaları başlamıştır. İngiltere'nin Kürtler üzerine çalışmaları da en erken olarak bu zaman dilimine rastlar. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında çıkan kimi Kürt hareketlenmeleri İngiltere tarafından dikkatle takip edilmiş ve bölge dinamiklerinden faydalanmak için Kürtlerle ilgili çalışmalar artırılmıştır. Bu açıdan denilebilir ki, İngiltere'nin Kürtlere karşı ilgisi genel olarak Ortadoğu coğrafyasına yönelmeye başladığı 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu ilişkinin temelinde yatan etken, Doğu Anadolu coğrafyasının sahip olduğu stratejik önemden ileri gelmektedir. Bu coğrafya 19. yüzyıl itibarıyla İngiltere'nin Hindistan sömürmesine ulaşımı ve başka devletleri buradan uzak tutma çabası için üzerinde çalışılması gereken bir bölge olmuştur. Yine aynı yüzyılda Rusya'nın yayılma siyaseti neticesinde, Doğu Anadolu topraklarına nüfuz etmeye başlaması ve bu bölgenin sakinleri olan Ermeni ve Kürtleri etkisi altına almak için ciddi faaliyetler yürütmeye başlaması, söz konusu coğrafya üzerinde 19. yüzyılın sonlarına kadar sürecek olan uluslararası bir rekabetin yaşanmasına neden olmuştur.

İngiltere'nin Doğu Hindistan Şirketi'nin (East Indian Company) bir şubesini Bağdat'a açması ile birlikte birçok İngiliz görevli bölgeye gelmiştir. Görünüşte bu kişiler ticari ve ilmi faaliyetlerde bulunmak maksadı ile buraya gelmişlerdir. Ancak esas maksatları ise bölgenin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısını inceleyerek burada İngiliz nüfuzunu yaymak ve yerleştirmek olmuştur. Bu amaç için gelen görevliler, hızla Irak ve Anadolu da yaşayan Kürt aşiretleri arasında seyahatler tertip etmeye ve kendilerine faydalı olacağını düşündükleri aşiret ileri gelenlerini yanlarına çekmeye başlamışlardır. Doğu Hindistan Şirketi'nin temsilcilerinden olan Rich ve yardımcısı Heine, Kürt aşiretleri arasında taraftar toplamak için yoğun faaliyet yürütmüşlerdir.

İngiltere, 19. yüzyıl boyunca Kürt halkı üzerinde ciddi şekilde tahlil, tetkik, araştırmalar yapmış yer yer bunlar arasında propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Bu bölgede çıkacak karmaşadan bir vesile ile faydalanmaya çalışmıştır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta şu ki İngilizler tarihsel süreçte hiçbir zaman Kürtlerin bağımsız olması veyahut ta, onların hayrına olacak gelişmeler için uğraşmamışlardır. Tamamen dönemin stratejik gereklilikleri nedeniyle ve pragmatist bir anlayışla buralara eğilmişlerdir.

İngilizlerin Kürtlerle ilgilenmeye başladığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinden I. Dünya Savaşına kadarki tarihsel sürece bakıldığında İngiltere, bu toplumla resmen iletişime geçmekten kaçınmış fakat ajanlar, misyonerler, arkeologlar, doktorlar vs. sıfatlar altında bölgeye yolladığı görevliler vasıtası ile Kürt aşiretleri ile sürekli iletişim halinde olmuştur. Aşiretler arasında uzunca yıllar çeşitli propagandalar yürütmüş ve ortamı kendi emperyalist emellerine hazırlamaya çalışmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı Devletinde birçok iç isyanın yaşandığı sancılı bir dönem olmuştur. Dönemin genelinde milliyetçilik akımının etkisi ile birçok gayri müslim tebaanın isyan ettiğini görülmüştür. Aynı dönem Doğu Anadolu coğrafyasında kimi Kürt ileri gelenleri de devlete karşı birçok başkaldırı hareketine girişmişlerdir. Ancak bu isyanlar, gayri müslim tebaanın isyanlarından farklı olarak milliyetçi bir görünüm arz etmekten uzaktır.

Her ne kadar günümüzde, siyasal Kürt milliyetçiliği fikrini savunanlar bu isyanların milliyetçilik fikriyle ortaya çıktığını iddia etse de durum bundan çok uzaktır. Çünkü Kürt milliyetçiliği, fikrî olarak Avrupalılarca batı dünyasında ortaya atılmış, burada olgunlaştırılmış ve daha sonra bölgeye ithal edilmiştir.

Osmanlıdaki bu faaliyetlerin ortaya çıkmasında, devlete karşı isyan etmiş ünlü Kürt ailelerinden gelenler etkili olmuştur. Bu aileler, isyanları sonrasında her ne kadar sürgüne yollanarak cezalandırılmışlarsa da belli bir dönem sonra tekrar devlet tarafından affedilmişlerdir. Hatta bunlara devlet kademesinde önemli vazifeler verildiği de olmuştur. 1898-1919 yılları arasında ortaya çıkan Kürtçülük hareketinde faal olarak rol oynayan Kürt aileleri şunlar olmuştur; Babanzadeler, Bedirhaniler ve Şemdinanlılar. Görüldüğü gibi bu aileler, Osmanlı Devletine karşı 19. yüzyılda ciddi isyanlar çıkarmış olan Abdurrahman Baban, Bedirhan Bey ve Şeyh Ubeydullah'ın aileleridir.

Kürtçülük anlamında bilinen ilk siyasi kuruluş 1900 tarihinde Diyarbakırlı Fikri Efendi tarafından kurulan “Kürdistan Azmi Kavi Cemiyeti”dir. 1908’de Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kürt Teavün Terakki Cemiyeti, Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti ve 1912’de Kürt Hevi Talebe Cemiyeti kurulmuştur. Bunlar içerisinde adından en çok söz ettireni, Kürt Teavün ve Terakki cemiyeti olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının sonunda Osmanlı Devleti’nin, İtilaf güçleri tarafından ortadan kaldırılacağını düşünen Kürtçü sülaleler, Kürtlerin yaşadıkları yerlerin, Ermenilerin idaresine verilmesi tehlikesinin de ortaya çıkması ile teşkilatlanmaya ve yapılacak olan barış antlaşmasında söz söyleme hakkına sahip olmaya çalışmışlardır.

Bu maksatlara ulaşmak için İstanbul’da bulunan Kürt ileri gelenleri tarafından 17 Aralık 1918 tarihinde Kürt Teali Cemiyeti kurulmuştur. KTC, kuruluşunun akabinde çalışmalara başlamıştır. Mütareke döneminin belirsizliği içerisinde kendi emellerini gerçekleştirmek adına, başta İngiltere olmak üzere itilaf devletleri nezdinde temaslara başlamışlardır. Bir yandan yabancı güçlerle çeşitli temaslar sağlanırken bir taraftan da Türk hükümeti ile görüşmeler ve pazarlıklar yürütülmüştür. Seyyid Abdülkadir başkanlığında kurulan bir komite İngiliz temsilciliğine başvurarak İran, Irak ve Türkiye de Kürtlerin yaşadığı coğrafya da bir Kürdistan kurulması için kendilerine destek vermelerini talep etmiştir.

Savaş sonrası konjonktürde Kürt Teali Cemiyetinin kurulması ve İngiltere ile irtibata geçmesi, İngilizler için Doğu Anadolu konusunu çözülmesi gereken bir probleme dönüşmüştür. Nitekim 1878 Berlin Anlaşmasından, I. Dünya Savaşının sonuna kadar İngiltere ve diğer büyük devletler, Ermenilerin koruyuculuğunu yapmışlar ve Kürtlerde dâhil tüm Müslümanları Ermenilerin düşmanı olarak görmüşlerdir. Ermenilerde, kendi hamilerine hizmette her türlü haince ve caniyane yola başvurmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde Batılıların çıkarları, Türk ülkesinde bir Ermeni devleti kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Böylece Osmanlı ile doğudaki Türkler arasına bir set çekilecek ve bağımsız olacak olan Arapların, ilerde Türklerle yeniden birleşmesi engellenecekti. Fakat mütareke sonrasında Kürt Teali Cemiyeti üyelerinin girişimleri, İngiltere’nin hesaplarını karıştırmıştır. Önceden sadece bir Ermenistan konusuyla uğraşırlarken şimdi bir de Kürt talepleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İngiltere için Ermeni sorunu ile Kürt meselesi iç

içe geçmiş oluyordu. Bu tarihlerde İngilizlerin, Kürtlerle ilgili olgunlaşmış bir dış politikaları yoktu. Kürt Teali Cemiyeti, İngiliz mandası talep ediyordu ancak İngiliz hariciyesi bu duruma karşın ne yapacağına tam olarak karar vermiş değildi. Dolayısıyla İngiltere, bu konuda kesin adımlar atmamaya kendisini taahhüt altına sokacak işlere girişmemeye özen göstererek, Kürtleri oyalamaya karar vermiştir. Kürt Teali Cemiyeti'nin, Paris konferansında kendilerine temsilci olarak tanıdıkları Şerif Paşa'ya konuşma hakkı verilmiştir.

Şerif Paşa Paris konferansında büyük devletlere yaranabilmek adına Berlin anlaşmasından, Mondros Mütarekesine hatta Gümrü anlaşmasına kadar Doğu Anadolu da yaşayan İslam ahalisini (bunların içerisinde Kürtler oldukça zarar görmüştür) çeşitli zulümlere kıyımlara uğratmış olan Ermenilerle birlik olmaktan geri durmamıştır. Şerif Paşa'nın bu girişimine karşı Kürt aşiret reisleri büyük bir tepki göstermişler ve yabancı temsilcilikler nezdinde protesto telgrafları yollayarak Şerif Paşa'nın kendilerini temsil etmediğini bildirmişlerdir. Durumun ciddiyeti karşısında Kürt Teali Cemiyeti 'de, Şerif Paşanın imzaladığı bu ortak bildirgeyi reddetmişlerdir.

İngiltere'nin savaş esnasında Mezopotamya'ya girmesinin ana sebebi bölgenin jeopolitik önemi olmakla birlikte diğer bir sebep ise İran petrol sahalarını, Türk-Alman saldırılarından korumak ve donanmanın can damarı olan petrolü güvene almaktır. Ayrıca savaş sırasında oluşturulan De Bunsen komisyonu 30 Haziran 1915'te hükümete verdiği raporda Mezopotamya'nın İngiltere hakimiyetine girmesini öngörmüş ve bölgenin kuzey sınırını Hakkari-Şırnak bölgesindeki dağlık alan olarak belirlemiştir.

İlk etapta İngiltere, Türkleri kendi sınırlarına çekilmeye zorlamak için İran topraklarına bir miktar kuvvet yollayarak Bahtiyari aşireti ile birlikte bir takım girişimlerde bulunmuşlardır. Birinci Dünya savaşının bitişiyle birlikte, İngiltere için artık Ortadoğu bölgesinde ele geçirdiği yerleri elde tutma ve buraları, en asgari kuvvet ve harcama ile yönetme meselesi ortaya çıkmıştır. Musul'un İngiltere'nin dış politikasındaki yeri göz önüne alındığında bölgede güdülecek politikalarda Kürt faktörü İngiliz siyasetine eklenmiş oluyordu. 1918 yılı itibarıyla İngiltere Kürtleri kendi dış politikaları ve çıkarları ekseninde bir yere oturtma çalışmalarına başladılar. Bu minvalde İngiltere'nin Kürt politikası süreç içerisinde gelişmeye başlamıştır.

Musul'un ve etrafının elde tutulabilmesi için bölgede bir an evvel bir yönetim organizasyonu kurulması gerekli idi. (Bölge sakini olan Kürtler; Kuzeyde Türklere,

güneyde Araplara karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür.) Bu amaçla bölgeye daha önce Bahtiyariler ve diğer İran aşiretleri arasında görev yapmış olan Binbaşı Noel yollandı. Noel, Süleymaniye’de Şeyh Mahmut’u İngiltere adına yönetici olarak tayin etmiş ve özerk devletler kuşağı projesini ortaya atmıştır. İngiltere’nin, Kürtler ile ilgili planları bu süreç içerisinde sürekli değişiklik göstermiştir. Mart 1919’da Kürt politikasını görüşmek üzere Bağdat’ta yapılan konferansa; Soane, Noel, Leachman ve Walker gibi uzmanlar katılmıştır. Bu konferansta Şeyh Mahmut’un çıkarlarının, İngiliz politikası ile uyuşmaması nedeniyle onun etki alanının daraltılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Noel Süleymaniye’den alınarak yerine Soane atanmıştır. İngiltere’nin Kürt devleti kurma planlarının altında yatan gerçek şudur; bağımsız bir Kürt devletinden ziyade Musul bölgesinin sorunsuz şekilde hâkimiyet altına alınmasını sağlayacak düzenlemeler yapmak ve bunun dışında kalan yörelerde ise Kürtleri oyalayıcı politikalar takip etmek. Böylece Kürt efkâr-ı umumisini İngiltere lehine döndürmek istemişler. Lakin bu süreçte Kürt aşiretlerini ve İstanbul’daki Kürt Teali Cemiyetini ikna etme noktasında Ermeni isteklerinin kabul edilmiş olması İngiltere’yi zorlamıştır. Bunu aşmak içinse bir taraftan Kürtlerle Ermenileri bir araya getirme çalışmaları yapılmış diğer taraftan Binbaşı Noel Güneydoğu Anadolu bölgesine gönderilmiştir. Noel, 7 Nisan’da Nusaybin’e gelmesiyle başlayan seyahatinde; Mardin Midyat, Savur, Avniye ve Diyarbakır’ı dolaşmıştır. Seyahat ettiği yörelerde aşiretler ile sıkı bir temas yürüten Noel, onları İngiltere lehine kazanmaya çalışmıştır. Faaliyetleri bölgede bulunan 13. Kolordu tarafından ciddi şekilde takip edilen Noel bu ilk seyahatinden pek bir başarı elde edememiştir. Bunun üzerine Kürtler üzerinde etkili olacağını düşündüğü İstanbul’daki Kürt Teali Cemiyeti üyelerinden oluşturduğu bir heyetle Ağustos ayında Halep üzerinden Antep yoluyla yeniden Anadolu’ya gelmiştir. Bu ikinci seyahatinde Malatya’ya gelmiş ve burada büyük bir Kürt isyanı çıkarmak için ciddi bir girişimde bulunmuştur. İstanbul Hükümeti adına Milli Mücadeleyi boğmakla görevlendirilen Ali Galip ile ortak hareket etmiş ancak bu zararlı faaliyetler karşısında, zamanında ve yerinde tedbirler alan Mustafa Kemal Paşa, Noel ve yandaşlarının apar topar Anadolu’dan kaçmasını sağlamıştır. Böylece Anadolu üzerindeki emperyalist emellere set çekilmiş ve İngiltere’nin Kürtçülük projesi rafa kaldırılmıştır.

Noel’in faaliyetleri ile ilgili ATASE evraklarından yola çıkılarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

- İngiltere adına Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretleri ile iletişime geçmiştir.
- Aşiretleri kazanmak adına ciddi propaganda faaliyetleri yürütmüştür.
- Yaptığı çalışmalar ordu tarafından ciddiyle takip edilmiş ve günü gününe raporlanmıştır.
- Osmanlı devlet idarecileri ordudan gelen raporlara gereken önemi vermemişler ve İngiltere'nin emperyalist politikalarına karşı dalalet içerisinde davranışlar sergilemişlerdir.
- Noel zaman zaman resmi görevi dışına çıkarak aşiretlere gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatlerde bulunmuştur.
- İngiltere'nin bölge ile ilgili emellerinin uygulayıcısı konumunda olan Noel'in faaliyetleri hiçbir zaman gerçekten bağımsız bir Kürt devleti kurulması amacı gütmemiştir.
- O dönem filizlenmekte olan Milli Mücadeleyi sekteye uğratmak için Kürt ve Türk halkı arasına fitne tohumları ekilmeye çalışılmıştır.
- Ancak münferit birkaç aşiret dışında kalan çoğunluk aşiretler bu kirli tuzığa düşmemişlerdir.
- Bölgede görevli askeri ve sivil yöneticiler İngiltere'nin zararlı girişimleri ile Osmanlı Hükümetinin umursamaz tutumu arasında sıkışmışlardır.
- Bu buhranlı durum Komutanların ve Valilerin milli mücadeleye katılımlarını artırmıştır.
- Noel'in girişimleri karşısında İstanbul hükümetinin takındığı aymaz tutum ülkeyi idare etmekteki acziyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Çalışmanın ana konusu olan Noel ve faaliyetleri hakkında ülkemizde sınırlı sayıda tetkik eser bulunmaktadır. Noel'in faaliyetleri görünürde self determinasyon ilkesi çerçevesinde bir Kürt devleti oluşturma çabası gibi dursa da arka planda gerçek maksat İngiltere'nin bölge üzerindeki hakimiyetinin sağlam temellere oturtularak siyasi denkleme İngiliz çıkarlarının azami derecede korunmasını sağlayacak ileriye dönük bir siyasi yapı kurulmaya çalışılmıştır. Nitekim söz konusu dönem Birinci Dünya Savaşının bittiği ve galiplerin dünyayı kendilerine göre dizayn etme çalışmalarına giriştiği bir tarihsel süreçtir. Bu dizayn çalışmalarının sonuçlarının günümüzde halen etkili olduğu görülmektedir. Günümüzde Irak'ta kurulmuş olan parçalı yapının temelleri yine 1919

1925 yılları arasında Noel ve diğer istihbarat görevlileri tarafından oluşturulmuştur. Benzer bir tablo ülkemiz için düşünülmüş ancak Noel'in hataları ve Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü sayesinde bu tehdit topraklarımızdan savuşturulmuştur. Tez çalışmasında ATASE evraklarından azami derecede faydalanılmıştır. Orijinal bilgilerin yer aldığı evraklar, tetkik eserlerde yer alan bilgilerle harmanlanarak kullanılmış ve Binbaşı Noel'in faaliyetleri ile ilgili detaylar mümkün mertebe derlenip toparlanarak bir araya getirilmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi;

ATASE, İSH, Kutu No:30, Gömlek No: 14, Belge No:14-1.

ATASE, İSH, Kutu No:30, Gömlek No: 48, Belge No:48-1, 2.

ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 134, Belge No:134-1,2,3.

ATASE, İSH, Kutu No:48, Gömlek No: 136, Belge No:136-1,2,3.

ATASE, İSH, Kutu No:79, Gömlek No: 60, Belge No:60-1.

ATASE, İSH, Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No:27-1.

ATASE, İSH, Kutu No:85, Gömlek No: 27, Belge No:27-1, 2, 3.

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 37, Belge No:37-1

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 38, Belge No:38-1, 2, 3.

ATASE, İSH, Kutu No:101, Gömlek No: 48, Belge No:48-1.

ATASE, İSH, Kutu No:104, Gömlek No: 9, Belge No:9-1,2.

ATASE, İSH, Kutu No:105, Gömlek No: 61, Belge No:61-1, 2.

ATASE, İSH, Kutu No:196, Gömlek No: 22, Belge No: 22-1.

ATASE, İSH, Kutu No:199, Gömlek No: 226, Belge No:226-1,2,3,4,5.

ATASE, İSH, Kutu No:199, Gömlek No: 228, Belge No:226-1,2,3,4.

ATASE, İSH, Kutu No:321, Gömlek No: 175, Belge No:175-1.

ATASE, İSH, Kutu No:342, Gömlek No: 14, Belge No:14-1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11.

ATASE, İSH, Kutu No:346, Gömlek No: 5, Belge No:5-1,2

ATASE, İSH, Kutu No:349, Gömlek No: 183, Belge No:183-1,2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA),DH-KMS, 54-1,32-1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA),DH-KMS, 54-1,32-3.

Kitaplar

Abrahamian, Ervand, *Modern İran Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Ağcakulu, Ali, *Kürt Milliyetçiliğinin Kısa Tarihi*, Çıra Yayınları, İstanbul 2015.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.

Arslan, Abdurrahman, *Samsundan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 1991.

- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz) , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Atmaca Metin, Osmanlıcı, Konformist ve Liberal Bir Muhalif: Şerif Paşa, (Derleyenler) Yalçın Çakmak Tuncay Şur, *Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Attar, Ali Rıza Şeyh, *Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, (Çev. Alptekin Dursunoğlu), Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- Bağış, Ali İhsan, William Hale, Colin Heywood, Ömer Kürkçüoğlu, Mübahat s. Kütükoğlu, Geoffrey Lewis, Osman Okyar, Susan Skilliter, *Türk İngiliz İlişkileri 1584-1984*, Kurtuluş Ofset basımevi Ankara 1985.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk 1916-1922*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 62, Ankara 2003.
- Beşikçi, İsmail, *Kürdistan Üzerine Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi*, Yurt yayınları, Ankara 1992.
- Bowen, Harold, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2011.
- Bruinessen, Martin Van, *Ağa Şeyh Devlet*,(Çev. Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Bruinessen, Martin Van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, (Çev. Nevzat Kırac, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu , Levent Kafadar), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Campanile, R.P. Giuseppe, *Kürdistan Tarihi*, (Çev. Heval Bucak), Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Çay, Abdül Haluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- Demirören, M. Kemal, *Kürdistan Hayali*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.
- Nilgün Gök, Eralp Yazar, *Emperyalist Savaş ve Kürt Sorunu*, Yediveren yayınları, Mart 2006.
- Djalili, Mohammed-Reza, Thierry Kellner, *İran'ın Son İki yüzyıllık Tarihi*, (Çev. Reşat Uzmen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Ocak 2011.
- Edmonds, C. J., *Kürtler Türkler ve Araplar*,(Çev. Serdar Şengül-Serap Rûken Şengül) Avesta Yayınları, İstanbul 2003.

- Ericson, Edward J., *Osmanlılar ve Ermeniler*, (Çev. İbrahim Türkmen), Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- Evans, Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması*, (Çev. Tefik Alanay), Milliyet yayınları, Ağustos 1972.
- Findley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Fromkin, David, *Barişa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilon Yayınları, İstanbul 2018.
- Gasaratyan, M. A., C Celil, İ. O. Jegalina vd., *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi*, (Çev. S. Balkan), JN Jına Nû Yayınları, Balinge-İsveç 1991.
- Göktaş, Hıdır, *Kürtler İsyan Tenkil*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Göldaş, İsmail, *Lozan Biz Türkler ve Kürtler*, İstanbul 2000.
- Graves, Philip P., (Tercüme; Yılmaz Tezkan), *Osmanlıdan günümüze Türk-İngiliz ilişkileri*, 21. yüzyıl yayınları, Ankara 1999.
- Günaydın, Selma, Yusuf Turan, *Mustafa Kemal Atatürk Sivas Kongresi Günleri*, Kopernik Yayınları, İstanbul 2019.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri 1817-1867*, Doz Yayınları, İstanbul 2007.
- Halfin, *XIX. yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul Temmuz 1992.
- Halid, Halil, *İngilizlerin Osmanlı'yı Yok Etme Siyaseti*, Ekim Yayınları, İstanbul 2011.
- Hülagu, Metin, Gülbadi Alan ve Şakir Batmaz, *Devr-i Hamid Cilt 2*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011.
- Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*,(Çev. İsmail Çekem, Alper Duman) İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Kahraman, Ahmet, *Kürt İsyanları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Karabekir, Kazım, *Kürt Meselesi*, Emre yayınları, İstanbul 1994.
- Karaca, Taha Niyazi, *Sınırları Çizen Kadın İngiliz casusu Gertrude Bell*, Kronik yayınları, İstanbul 2018.
- Karademir, Nihat, *İngiltere'nin Kürt Politikası 1918-1932*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2019.
- Kaymaz, İhsan Ş., *Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

- Kurubaş, Erol, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004.
- Kutlay Naci, *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Dipnot Yayınları, Ankara 2013.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri*, TTK, Ankara, 2013.
- Lazarev, M. S., *Emperyalizm ve Kürt Sorunu 1917-1923*, (Çev. Mehmet Demir), Özge yayınları, Ankara, 1989
- Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş yayınları, İstanbul 1969.
- Minorsky ,V., Th. Bois ve D.N. Mac Kenzie, *Kürtler & Kürdistan*,(Çev. Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul 2004.
- Mumcu, Uğur, *Kürt Dosyası*, Um:ag yayınları, Ankara 2017.
- Mumcu, Uğur, *Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.
- Nadi, Yunus, *Ali Galip Hadisesi*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- Natali, Denise, *Kürtler ve Devlet Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, (Çev. İbrahim Bingöl), Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Nikitine, Basil, *Kürtler*, (Çev. E. Karahan, H. Akkuş, N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Noel, E. W. C., *Kürdistan* (1919), (Çev. Bülent Birer), Avesta Yayınları, İstanbul 2014.
- Öke, Mim Kemal, *İngiliz Ajanı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- Öke, Mim Kemal, *Musul Komplosu*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Özdemir, Bülent, *Osmanlı'nın Wikileaks Raporları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.
- Özkoç, Özge, *Mısır'ın En Uzun yüzyılı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik Evrim Sadakat*, (Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan),İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Rambout, Lucien, *Kürdistan 1918-1946*, (Sorumlu Yönetmen; Recep Maraşlı),Komal Yayınları, İstanbul 1978.
- Sasuni, Garo, *Kürt Ulusal Hareketleri*, (Çev. Bedros Zartaryan - Memo Yetkin), Med Yayınları, İstanbul 1992.
- Sekban, Şükrü Mehmet, *Kürt Sorunu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981.

- Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali Cilt 1*, Güneş Matbaacılık, İstanbul 1965.
- Silopi, Zinnar, *Doza Kürdüstan*, Stewr Basımevi, Paris 1969.
- Sonyel, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Şimşir, Bilal N., *Kürtçülük I*, Bilgi Yayınevi, Ankara Mart 2017.
- Taş, Necati Fahri, *Güneydoğu 1919*, Tarihçi kitabevi, İstanbul 2014.
- Toker, Yalçın, *Atatürk’ün Kürt Politikası*, Toker Yayınları, İstanbul 2010.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiyede Siyasal Partiler Cilt II. Mütareke Dönemi 1918-1922*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yay. , İstanbul 1982.
- Uzgel, İlhan, “İngiltere’nin Kürt Politikası Kutusu” Oran, Baskın (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bu Güne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt I*, İletişim yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2002
- Vedat, Şadillili, *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar*, Kon Yayınları, Ankara 1980.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, İbrahim Yılmazçelik, “Yeniden Yapılanma”, Tufan Gündüz (Ed.), *Osmanlı Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- Yavi, Ersal, *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2006.
- Yeğen, Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012.
- Yıldız, Hasan, *Fransız Belgeleri ile Sevr Lozan Musul Üçgeninde Kürdistan*, Koral Yayınları, İstanbul 1991.
- Zeki, M. Emin, *Kürdistan Tarihi*, Beybûn Yayınları, Ankara 1992.

Makaleler ve Bildiriler

- Abak, Tibet, “Rus Arşive Belgelerinde Bitlis İsyanı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 208, Nisan 2011, s. 64-73.
- Altan, B., M. Akbaş ve Ercan Çağlayan, “Kürdistan Teali Cemiyetinin Şubeleri ve Bağlı Kuruluşları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2019. s. 313-339
- Bağçeci, Yahya, “İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal araştırmalar dergisi*, Sayı 12, 2014. s. 359-379
- Balcı, Meral, “İngiliz Başbakan Gladstone’un Osmanlı Karşısı Siyasetinin İngiliz Dış Politikasına Yansıması”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler’de Akademik Araştırmalar-I*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2018, s. 355-375

- Binici, Sevim, “1848/49 Macar Bağımsızlık Harekâtı İçerisinde Osmanlı Devleti’nin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, Şubat 2018. s. 241-247
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu, “İngiltere’nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 14, Nisan 2008. s. 1-15
- Demirtaş, Bahattin, Mustafa Alparslan, “ Askeri Raporlar ve Hatırlara Göre Irak Cephesi”, *Kut’ül Amare Zaferinin Yüzüncü Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016 Mardin Bildiriler*, Ankara 2016, s. 79-97
- Demirtaş, Mehmet, “1914 Tarihli Bitlis İsyanının Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Yansımaları-Cezalar, Mükâfatlar”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2018. s. 432-492
- Doğan, Cabir, “Bedirhan Bey İsyanı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, 2010. s. 15-38
- Dördüncü, Muharrem, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2001. s. 589-610
- Durmuş, Aynur, “Milli Mücadele Yıllarında Diyarbakır’da Kürdistan Devleti Kurulması Çalışmaları ve Malatya Mutasarrıfı Bedirhanî Halil Ramî”, *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013 Gaziantep Bildirileri*, Ankara 2015. s. 369-403
- Eraslan, Cezmi, “İrakta Türk İngiliz Rekabeti” , *Tarih Dergisi*, Cilt 0, Sayı 35, Ocak 1994, s. 223-252
- İssı, Murat, “Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Nisan 2013. s. 127-143
- Kartın, Cengiz, “Binbaşı Noel’in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 20, Sayı 64, Eylül-Aralık 2014. s. 3883-3894
- Kartın, Cengiz, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre E. W. C. Noel’in Kürtler Üzerine Yaptığı Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarihte Kürtler ve Türkler Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 3, Ankara 2014. s. 197-245

- Kartın Cengiz, “Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme: Arnold Talbot Wilson, Loyalties Mesopotamia, (1914-1917), A Personal and Historical Record, Oxford Üniversitesi Yayınları, Birinci Cilt, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Oxford 1936, 340 sayfa”, *Tarihin Peşinde*, Y. 6, S. 12, Ekim 2014, s. 397-413
- Kaymaz, İhsan Şerif, “Emperyalizmin Kürt Kartı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007. s. 155-193
- Kılıç, Orhan, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, 1997, s. 257-274
- Malhut, Mustafa, “Mezopotamya Üzerinde İngiliz-Alman Nüfuz Mücadelesi”, *Tarih Okulu*, S. 14, Yaz 2013. s. 147-161
- Mercimek, Şehriban, “Tarih Yazıcılığı Ve Kürtçülük Üzerinden Kürt Halkının Suiistimali”, *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2018. s. 70-86
- Özdemir, Mehmet, “Şeyh Ubeydullah Ayaklanması ve Şeyh Ubeydullah'ın Oğlu Seyyid Abdulkadir'in Kürt Milliyetçiliğine Etkisi”, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi yayınları, Bingöl 6-8 Eylül 2012 .
- Özer, Sevilay ,“ Ali Galip Olayı”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt1, Sayı 2, Kasım 2017. s. 1-12
- Sağlam, Zeliha, “İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma 2, Ocak 2014, s. 1-13.
- Şenel, Şennur, “19. yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 9, S. 17, Yaz 2016. s. 187-207
- Ural, Selçuk, “Ali Galip Olayı'nın Milli Mücadele Taraftarı Gazetelerdeki (İrade-i Milliye ve Albayrak) Yankıları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs 2002, s. 159-174.
- Ural, Selçuk, “6. Ordunun 13. Kolorduya Dönüştürülmesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 59, Ocak 2004, s. 523-567.
- Ural, Selçuk, “Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, Güz 2014, s. 53-72.
- Zeyrek, Suat, “Millî Mücadele Sürecinde Türk – İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu”, *Türkiyat Mecmuası*, C.23/Bahar, 2013, s. 110-140.

Tezler

- Ağca, Akın, *Şark Meselesinde Kürtçülük 1787-1923*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2012, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- Aksu, Cumali, *Türkiye'nin Kürt Sorununun Kökenleri(1908-1923)*, Beykent Üniversitesi SBE, İstanbul 2012,(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Bingöl, Arif, *Milli Devletler ve Kürtler*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2011, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Çelik, Emre, *Benjamin Disraeli – William Ewart Gladstone Rekabetinde Doğu Sorunu*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- Dönmez, Ahmet, *Osmanlı İngiliz İlişkileri Diplomasi ve Reform 1833-1841*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, (Yayımlanmış Doktora Tezi).
- Ertürk, Yaşar, *Milli Mücadele Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yabancı Devletlerin Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007, (Yayımlanmış Doktora Tezi).
- Hut, Davut, *Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmış Doktora Tezi).
- İbrar, Levent, *Kürt Milliyetçiliğinin Oluşum Süreci (1918-1926)*, Polis Akademisi, Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara 2009 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- İyiat, Bora, *20 yüzyıl Başlarında İngiliz İstihbaratının Kürtlere Yönelik Faaliyetleri*, Yıldırım Bayezit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Haziran 2019, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Karadiş, Zeynep, *II. Meşrutiyet Dönemi'nden Lozan Barış Antlaşması'na Kadar Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Kartın, Cengiz, *İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1923)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri Şubat 2014, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kartın, Cengiz, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Okumuş, Ali, *Kalust Sergiz Gülbenkian ve Türk Petrol Şirketi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Onay, Abdülkadir, *Türkiye’deki Kürt Ayaklanmaları ve Kürt Ulusçuluğunun Oluşum ve Gelişimine Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, (Yayımlanmış Doktora Tezi).

Örs, Orhan, *İttihat ve Terakki’nin Kürt Politikası*, Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2012, (Yüksek Lisans Tezi).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Seyfi Ali DURMUŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 8 Eylül 1990, Pınarbaşı/Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 531 506 23 32

E-mail: seyfialidurmus0038@gmail.com

Yazışma Adresi: Efsusturan Mah. Atlas Cad. Ayyıldız Apt. No: 139 Daire:13

Afşin/KAHRAMANMARAŞ

EĞİTİM

Derece Kurum Mezuniyet Tarihi

Lisans Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü 2012

Lise Pazarören Lisesi, Kayseri 2007

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl Kurum Görev

2014- Halen MEB Afşin Anadolu İHL.

Tarih Öğretmeni

YABANCI DİL

İngilizce

ATASE ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA BİNBAŞI E. W. C. NOEL'İN FAALİYETLERİ

ORIJINALLIK RAPORU

%**9**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**9**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**2**

YAYINLAR

%

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

politik-acilar.blogspot.com

İnternet Kaynağı

%**1**

2

yateb.akdeniz.edu.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

3

sorun.biz

İnternet Kaynağı

%**1**

4

es.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

www.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

6

acikerisim.selcuk.edu.tr:8080

İnternet Kaynağı

<%**1**

7

www.kurdolojiakademi.net

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

www.addgop.com

İnternet Kaynağı

<%**1**